

H. NURK
STUD. RER. OEC.

3.20
A-11612 3
2 vrs.

MAJANDUSE MOBILISATSIOON

KONSPEKT

KOOSTATUD KPT. A. OTS'A POOLT E. V. T. ÜLIKOOLIS
1939. A. II SEM. PEETUD LOENGUTE PÕHJAL

TARTU KOMMERTSÜMNAASIKUMI

RÄAMATUKOGU

№ 7874

AKADEEMILISE KOOPERATIIVI KIRJASTUS

TARTU KOMMERTSGÕMNAASIJAMI

RAAMATUKOGU

No 7874.

MAJANDUSE MOBILISATSIOON

H. NURK
stud.rer.oec.

M A J A N D U S E M O B I L I S A T S I O O N I

KONSPEKT

Koostatud kpt. A. OTS'a poolt E.V.Tartu Ülikoolis 1939.a. II semestril peetud loengute ja täiendavate andmete põhjal

Konspekt on lekteri poolt tunnistatud kõlblikuks eksamile ettevalmistamiseks

AKADEEMILISE KOOPERATIIVI KIRJASTUS
T a r t u s 1940

MAJANDUSE MOBILISATSIOONI MÕISTE.

Majanduse mobilisatsioon kitsamas mõttes on liitmõiste, mis koosneb, nagu ütleb selle aine nimigi, kahest mõistest: majandusest ja mobilisatsioonist.

Majanduse mõiste on meile juba üldiselt tuttav. Vanemas kirjanduses mõistetakse majandusega inimese tegevust vajaliste hüviste saavutamiseks, teiste sõnadega - inimese kava-kindlat tegevust, mis suunatud ta tarvete rahuldamisele. See majanduse mõiste on üsna laialdane, kuna ta haarab enesesse suures ulatuses ka tehnika mõiste. Tänapäeval defineeritakse majanduse mõistet tavaliselt kitsama-piirilisel: majandusega mõistetakse kalkuleerivat tegevust, mille ülesandeks on tulude ja kulude võrdlus. Selles nn. majanduse käitismajandusteaduslikus definitsioonis on majandusest eraldatud tehnika, mis ei arvesta kulusid, vaid ainult kvaliteeti ja kvantiteeti. Majanduse mobilisatsiooni mõistes lisandub majanduse mõistele ka sõja-moment, mis annab majandusele juurde veel ühe eri varjundi.

Mobilisatsiooni mõiste on sõjaline termin. Varematel aegadel mõisteti mobilisatsiooniga vaid riigi sõjaliste jõudude üleminekut rahuaegsest olukorrast sõjaaegsesse. Kuna

aga tänapäeval riigi sõjaliste jõududega mõistetakse mitte ainult sõjaväge, vaid ka kogu rahva materiaalseid ja vaimseid jõude, siis kerkiavad siin tänapäeval üles mitmed uued mõisted: inimeste mob., majanduse mob. jms. Viimased jagunevad omakorda alljaotusiks, Nii võib inimeste mob.-i jaotada sõjaväelaste, oskustööliste jt. mob.-iks, majanduse mob.-i - tööstuse, põllumajanduse kaubanduse jms. mob.-iks. Seega mõistetakse mobilisatsiooniga tänapäeval üldiselt riigi üleminekut rahuaegsest olukorrast sõjaolukorda. Käesoleva aine üläsandeks ongi päämiselt rahva majanduslik jõudude ülemineku vaatlemine rahuaegsest olukorrast sõjaolukorda. See aga ei tähenda veel, et peaksime piirduma vaid selle ülemineku enda vaatlemisega. Sellest ei piisa veel kaugeltki. Vaatleme näiteks kas või sõjaväe üleminekut rahuaegsest olukorrast sõjaaegsesse. Näeme kohe, et siin ei saa ülemineku ettevalmistamisel piirduda vaid ülemineku momendi uurimisega. Peab kõigepäält selgusele jõudma, missugune peab see sõjaline jõud olema pääle üleminekut sõjaseisukorda: mis ülesanded tal on, kui suur on ta arvuline koosseis, kuhu ja kuidas on ta paigutatud jms. Alles nende küsimuste lõpliku ja täpse lahendamise järel võib asuda ülemineku enda teostamisele. Et see üleminek oleks ladus ja kiire, mis sõjaolukorras on eriti tähtis, tuleb asja korraldada nii, et sõjaväe olukord enne üleminekut sõjaolukorda oleks säärane, mis võimaldaks ja soodustaks kiiret üleminekut. Selleks tuleb sõjaväes juba rahu ajal luua organisatsioon, mida sõjaolukorras oleks kerge täiendada ja muuta vastavalt vajadusile: püüda sõjaväeüksuste paigutamisel neid asetada juba rahuajal sinna, kus neid sõja ajal kõige kiiremini võiks tarvis tulla jms.

Samasugune täpsete kavade koostamine ja vastavate ettevalmistuste tegemine on tarvi-

line kõigil aladel, mida tahetakse rahuaegsest olukorrast üle viia sõjaaegsesse, ka majandusalal.

Majanduse mobilisatsiooni teostamine pole seega kaugelki momendiküsimus, vaid ta on oluliselt seotud olukordadega, missuguseid kujutleme majanduse alal pääle üleminekut, ja ettevalmistustega, mida tuleb teostada pidevalt juba rahu ajal. Ainult siis on ülemineku teostamine üldse mõeldav.

Sõjaväe ja majanduse mobilisatsioonide kohta võib ütelda, et need kaks sündmust ei tarvitse ajaliselt sugugi alati kokku langeda, kuigi see tavaliselt on nii. Suuri erinevusi võib olla nii nende algustes kui ka lõpus.

Tuleb veel tähendada, et majanduse mobilisatsiooniks ei saa lugeda rahu ajal kaitsejõudude kõvendamiseks astunud samme, nagu relvatööstuste asutamist, tagavarade soetamist jms. Neid samme tuleb lugeda juba majanduslikuks relvastumiseks.

Majanduse mobilisatsiooni käsitlemisele asudes puutume kokku mitme mõistega, mis on oma iseloomult sama tähtsad kui mobilisatsiooni mõiste. Peatume kõigepäält neil mõistteil.

SÕJAMAJANDUSE MÕISTE.

Sõjamajandus (saksa k. Kriegswirtschaft) on rahvamajandus sõjaolukorras, s.t. sõja tingimuste ja mõjude all. Teiste sõnadega: sõjamajandus on rahvamajandus säärasel kujul, nagu soovime seda näha sõja ajal, s.o. majandusolukord, millesse tahame majanduse mobiliseerida sõja puhkemisel. Seda olukorda õieti kalkuleerida - see ongi raskemaid probleeme käesoleva aine käsitlemisel, vajades lahendamist esimeses järjekorras. Põhjeneb ju kogu järgnev tege-

vus siin tehtud otsuseil.

Tänapäeval on kujunenud üldiseks tõekspidamiseks, et sõda nõuab kõikide rahva jõuallikate - füüsiliste, materiaalsete ja vaimsete - maksimaalset rakendamist enda teenistusse. See nõue on rakendamist leidnud ka meie seadusandluses.

Käesoleva aine probleemistikku kuulub just rahva materiaalsete jõuallikate vaatlemine.

Sõjamajanduse esimeseks ja ühtlasi ka põhio-udeks on majanduse suunamine sõja tarviduste kohaselt. Need tarvidused on piiramatud ja pole riike, kes suudaksid neid rahuldada täieliselt.

Sõjamajandusega kaastuvad järgmised nähtused:

- 1) Tootmise suurendamine ja suunamine vastavalt sõja tarvidusile.
- 2) Teiste tarviduste tagaplaanile jätmine sõjaväe tarviduste kasuks.
- 3) Vajadus arvestada tuntavat tööjõu vähenemist majanduselus sõjaväe mobilisatsiooniga tagajärjel.

Kui need nähtused ei esine, siis ei eksisteeri ka sõjamajandust, vaid püsiv edasi rahuaegne rahvamajandus.

Sõjamajandusega seostuvaks iseloomustavaks nähtuseks riigi majanduselus on tootmisvõime alaline kõikumine kõigil tootmisaladel, mis oleneb:

- 1) Maaalade võitmisest või kaotamisest.
- 2) Tootmisallikate hävitamisest.
- 3) Nende tegevuse takistamisest.
- 4) Raskustest väliskaubanduses.

Need kõikumised ja muudatused esinevad nii teraval kujul, säärase kiiruse ja ulatusega, nagu me seda kunagi ei näe üheski rahuaegses rahvamajanduses. Kuid veel enam kui tootmisvõime muutub sõja ajal suhe tootmise ja tarbimise vahel, nagu näeme hiljem. See on tingitud tarbimise hulga ja iseloomu suurist kõikumisist

sõjaolukorras.

Eespool-vaadeldud majanduse olukord sõjamajanduse ajal annab kogu majandussüsteemile uue ilme. Tekib põhiohus rahuldada esmajoones sõjapidamiseks vajalikke nõudeid. See viib majanduse paratamatult ja nagu endastmõistetavalt tugeva ja plaanikindla juhtimiseni riigivõimu enda poolt. Seeläbi kaotavad rahu ajal kehtivad turu- ja hindade-funktsioonid oma maksvuse ja asemele asetub riigi poolt määratud jaotuse korraldamine.

Pole kaugeltki õige, kui mõistetakse sõjamajandusega vaid majanduse normaalse käigu tõkestamist ja segamist riigivõimu poolt, pidades sõjamajandust nähtusteks, mida tuleks igal juhul vältida, nagu seda vahel püütakse kirjanduses väita. Samuti on ekslik väide, mille järgi sõjamajanduseks loetakse vaid sõjaväe varustamist. Sõjamajanduse mõiste on hoopis laiem, nagu nägime.

Edasi püüame selgitada majanduse ja sõja vahekordi ka enne mobilisatsiooni, s.o. ettevalmistavat ajajärku. On selge, et majandus ka sel ajajärgul kannab erilist ilmet. Siin kohtame uut mõistet - riigikaitsemajandust.

RIIGIKAITSEMÄJANDUSE MÕISTE.

Kui sõjamajanduse juures oli piirjoonte tõmbamine üsna lihtis, on see märksa raskem riigikaitsemajanduse juures. Riigikaitsemajandus (saksa k. Wehrwirtschaft) on laiem mõiste kui kaks eelmist (majanduse mobilisatsioon kitsamas mõttes ja sõjamajandus). Ta haarab enesesse need kaks ja uurib pääle selle veel sõja ja majanduse vahekordi enne mobilisatsiooni.

See saksa kirjanduses kasutatav mõiste

haarab enesesse kõik küsimused, mis käsitlevad sõja ja majanduse vahekordi. Seega on ta identne majanduse mobilisatsiooni mõistega laiemas mõttes, milline mõiste esineb prantsuse (Mobilisation économique) ja mõnede teiste maade kirjanduses.

Peab tähendama, et majanduse mõiste sidumine kaitse mõistega teeb selle liitmõiste ebamääraseks, kuid siiski tundub viimase tarvitusele-võtmine otstarbekana, kuna siis on kergem eraldada majanduse mobilisatsiooni kitsamas mõttes.

Nii sõjamajandus kui ka riigikaitsemajandus on võrdlemisi uued mõisted, mille kohta seni teadlased pole veel jõudnud täpselt ühistele seisukohtadele. Eriti võib seda ütelda viimase kohta. Püüame seepärast kõrvutada mitme tuntud sõjateoreetiku seisukohti riigikaitsemajanduse mõiste suhtes, et nende kaudu seda mõistet lähemalt määratleda.

E. Scherbening oma teoses "Wirtschaftsorganisation im Kriege" (1938) ütleb riigikaitsemajanduse kohta järgmist: laiaulatuseline kirjandus on seni tagajärjetult püüdnud selgitada riigikaitsemajanduse mõistet. Selle küsimuse hoolikas ja ülevaatlik selgitamine viiks liiga pikale. Riigikaitsemajanduse mõiste on tekkinud koos nõudega, et rahuaegses majanduspoliitikas arvestatakse sõjavõimalusi. Igal juhul ei tule seda mõistet võtta selliselt, et majandus end vahetult kaitseb võõra majanduse või mõne teise võimu vastu, vaid nii, et majandus hoiab sõjaliste rünnakute vastu kaitseks valmis vajalised vahendid. Seega tuleb riigikaitsemajandusega mõista asjaolude, sündmuste ja abinõude kehastust, mis on tähtis majanduse tootmisvõimele sõjas.

Scherbening püüab seega läheneda riigikaitsemajanduse mõistele vaid selle mõiste kir-

jeldamise ja võrdlemisega teiste lähedaste mõistetega, andmata seejuures täpset definitsiooni.

O. Korfes oma teoses "Grundsätze der Wehrwirtschaftslehre" nimetab riigikaitsemajanduseks majanduslikke jõude juhul, kui neid vaadelda sõja ja sõja poolt ülesseatud nõuete vaatepunktist.

H. Leonhard käsitleb riigikaitsemajanduse mõistet vaid üheainsa majandusala, nimelt tööstuse, piires. Tema järgi tööstuslikus mõttes riigikaitsemajandus on vaid ettevalmistamine ja plaanimine sõjamajanduse huvides.

K. Hesse ütleb: riigikaitsemajandus on printsiip, mis määrab kindlaks majanduse suuna, vormi ja kujundamise sõja ja rahu ajal.

P. Wiel oma teoses "Krieg und Wirtschaft" ütleb riigikaitsemajanduse kohta: Sõjamajandus on riigikaitsemajandus, aga riigikaitsemajandus pole veel seepärast sõjamajandus. Seega riigikaitsemajanduse mõiste on palju laialdasem sõjamajanduse mõistest. Riigikaitsemajandusega mõeldakse säärast rahuaegset rahvamajandust, mis on mingil viisil mõjustatud võimalikust tulevases sõjast.

Sääraseid seisukohti riigikaitsemajanduse mõiste suhtes võiks tuua veelgi. See ei viiks meid aga sugugi lähemale sellele mõistele, vaid ainult näiteks, et seni puudub üldiselt tunnustatud definitsioon riigikaitsemajanduse mõiste kohta. Küll aga selgub neist üksikuist seisukohtadest, et riigikaitsemajandus on märksa laiem mõiste kui sõjamajandus. Ta haarab enesesse sõjamajanduse, majanduse mobilisatsiooni ja osalt ka rahuaegse rahvamajanduse. Kuid tuleb kindlasti silmas pidada, et riigikaitsemajandus ei haara kogu rahuaegset rahvamajandust. Kui see oleks nii, siis kaoks viimase mõiste hoopis. Tänapäeval aga tunnustatakse kõikjal vahet riigikaitsemajanduse ja rahuaegse rahvamajanduse vahel, ning vastavalt riigi mentalitee-

dile ja olukorra tõsidusele on esimese tungimine teisesse kas suurema või vähema ulatusega.

ERINEVUSI RAHVAMAJANDUSE JA RIIGIKAITSEMAJANDUSE ÜLESANDEIS JA EESMÄRGES.

Milles seisneb oluline erinevus rahvamajanduse ja riigikaitsemajanduse vahel? Seda selgitab üsna ülevaatlikult O. Korfes. Tema vaate järgi on rahvamajanduse ülesandeks hoolitsemine rahva üldise hääolu eest. Seega küllalt vastutusrikas ja hoolitõudev ülesanne, mille teostamiseks peab suurel määral kaasa aitama riigivõim.

Riigikaitsemajandus saab, kuigi ta toimub ka rahulolukorras, soodustada Korfes'i arvates rahvamajanduslikku edu vaid sel määral, kui see on kokkukõlas olukorra tõsidusega. Riigi sõjalise julgeoleku pärast kõrvaldab riigikaitsemajandus käibelt teatud rahvamajandusele kasulikke varasid, soodustades selle asemel relvade jt. artiklite valmistamist, mida rahvamajandusele rahuaegses olukorras pole tarvis. Edasi pihurdab riigikaitsemajandus mugavusartiklite valmistamist ja sissevedu, piirab ettevõtete kasumit jms. See kõik nõuab rahvalt teatud loobumisi ja oma hääolu piiramist. Seejuures leiavad rahuldumist kõik rahva elulised vajadused. Nii jätkub rahvale tööd, kuid see töö peab toimuma piiratud tasu eest. Seda nõuavad riiklikud huvid, ja kodanikud peavad suhtuma sellesse täielise arusaamisega, teades, et parem on tuua oma hääolu arvel ohvreid kui lasta end ja oma järeltulijaid orjastada mõne võõra rahva poolt.

Edasi: rahvamajanduse eesmärgiks on hoolitseda selle eest, et üksikute käitiste ja majapidamiste tegevuse läbi tekkinud õiglase kasum rakendatakse uute hüviste valmistamiseks ja kogu

rahvamajanduse tugevdamiseks.

Riigikaitsemajandus ei saa pühendada nii suurt tähelepanu üksikute majandus-rakukeste hüveolule ega isegi kogu rahvamajanduse edendamisele. Riigikaitsemajandus on sõja ajal sunnitud korraldama hüviste tootmist ja tarvitama juba olemasolevaid rahva varasid selleks, et anda riigile vahendeid edukaks sõjategevuseks. Seega: rahvamajanduse eesmärgiks on suurema rahvamajandusliku kasu saavutamine, riigikaitsemajanduse eesmärgiks aga - sõja võitmine.

See Korfes'i selgitus rahvamajanduse ja riigikaitse-majanduse ülesannete ja eesmärkide erinevuse kohta on ühtlasi ka Saksamaal sel alal kehtiva doktriini väljenduseks. Viimane pole täieliselt ülevõetav meie oludes, kuigi peame seda üldiselt tunnustama.

Nagu mainitud, tehakse tänapäeval kõigis riiges vahet rahvamajanduse ja riigikaitsemajanduse vahel. Selle vahetegemise mõõdupuuks ja astmeks on Korfes'i arvates olukorra tõsidus sõjalisest seisukohast. Saksamaal on valitsenud juba aastaid pinge ja tehtud palavikulisi ettevalmistusi sõjaks. Vastavalt sellele oli Saksamaal ka vahe rahvamajanduse ja riigikaitsemajanduse vahel väike. Tuntavalt suurem oli see erinevus veel lühikest aega enne praegust sõda demokraatlikes suurriiges. On huvitav vaadelda kahe vanema demokraatliku riigi - USA ja Prantsusmaa - seisukohti majanduse mobilisatsiooni suhtes enne praegust sõda.

USA seisukoht majanduse mobilisatsiooni suhtes (kpt. Burdick'i j.) on järgmine: majanduse mobilisatsioon on rahva selliste majanduslike ressursside üleviimine normaalsest rahuaegsest olukorrast sõjaolukorda, millised võivad vajalikud olla relvastatud jõudude õigeaegselt ja küllaldaseks nõuete rahuldamiseks sõja ajal. Majanduslike ressursside korraldamisega mõisteti peamiselt vaid tööstuse korraldamist.

Prantsusmaal (Laporte järgi) mõisteti majanduse mobilisatsiooniga korraldusi, millega rahva majanduslikke produktiivseid jõude kohandada ümber vastavalt sõja vajadusile suurima kiirusega, et jõuda ajaliselt vastasest ette.

Nagu mõlema maa seisukohtadest nähtub, mõisteti neis mais majanduse mobilisatsiooniga vaid osaliselt majanduslike jõudude üleviimist ja kohandamist vastavalt sõja-olukorrale, pidades seejuures silmas esmajoones relvastatud jõudude vajadusi. Säärane seisukoht on väga hästi mõistetav USA kui tugeva mereriigi ja kapitalistliku riigi suhtes, kellel see seisukoht põhjeneb Maailmasõjas omandatud kogemustel.

Kui riigikaitsemajanduse osatähtsus on olnud eriti suur fašistlikes riigis, siis käesoleva sõja eel ilmnes siiski ka kõigis demokraatlikes riigis sõjamajanduse ja koos sellega ka riigikaitsemajanduse osatähtsuse tõus. See nähtus on analoogiline relvastuse-võidujooksule: kui üks riik relvastub väga aktiivselt tulevase sõja võitmiseks, siis on seda sunnitud tegema ka teised riigid, et mitte jääda kaotajaiks. Kui Saksamaal riigikaitsemajandus tungis juba varakult tugevalt rahvamajandusse, et kõvendada riiki sõjaliselt, siis olid teised riigid sunnitud tegema sama.

MAJANDUSSÕJA MÕISTE.

Peame järgnevalt tutvuma veel ühe mõistega, mis esineb sageli koos majanduslike ja riigikaitseliste küsimustega. See on majandussõda, mida väga laialdaselt on käsitletud ajakirjanduses jm.

Tuleb kohe rõhutada, et majandussõda ei või vahetada sõjamajandusega. Kui sõjamajandus on üheks majanduse eri vormiks, siis majandussõda seevastu on üheks sõja eri vormiks.

Majandussõda on riikide-vaheline majanduslik võitlus kõigi vahendite (ka sõjaliste) abil. Rahu ajal on majandussõda identne kaubandussõjaga, mille vanemaid ja tuntumaid võtteid on tollisõda.

Majandussõda on nähtus, mis saadab iga sõda. Ta vahetuks ülesandeks on vastase majanduslike jõudude halvamine ja nende takistamine oma ülesannete täitmisel. Kuna aga tugev majandus on sõdivale riigile tähtsaks aluseks võidu saavutamisel, siis on majandussõja kaudseks eesmärgiks ka vastase võitlusvõime ja - tahte halvamine.

Oma eesmärkide saavutamiseks kasutab majandussõda ühelt poolt kõiki riigi võimupiire, teiselt poolt ka sõjalisi võitlusvahendeid - relvi. Nii tunneb majandussõda järgmisi võitlusvorme:

- 1) Vastaspoole liiklus- ja ühendusteede sulgemine (blokaad).
- 2) Vastase majanduslike keskuste hävitamine.
- 3) Vastase varade vallutamine.
- 4) Neutraalsete riikide mõjustamine, et nad ei abistaks vastast majanduslikult.
- 5) Vastasele raskuste loomine finantsalal.

Majandussõda ei moodusta endast tegelikult mingit erilist võitlusvahendite-liiki, vaid ta moodustab pigemini ühe osa kogu sõdivate riikide vahel käivast võitlusest, ja nimelt selle osa, mis baseerub puht-majanduslikule võitlusele. Tänapäeva sõjas on majandussõjal täita küllalt tähtis osa.

Tihti on raske eraldada majandussõda puht-sõjalist iseloomu kandvast võitlusest. Nii on näiteks õhurünnakute puhul tagalasse tavaliselt

väga raske kindlaks teha, kas nende rünnakute eesmärk on puht-sõjaline või kannab enam majanduslikku laadi. Hävitavad ju pommid ühteviisi nii sõjaliselt kui ka majanduslikult tähtsaid keskusi.

Tavaliselt mahub majandussõja mõiste ka riigikaitsemajanduse mõistesse. Väga tihti räägitakse majandussõjast kui mingist rahuaegsest mõistest, mis täiesti identne kaubandussõjaga. Majanduse mobilisatsiooni küsimuste käsitlemisel aga tuleb majandussõja mõistet pidada tunda-valt laiemaks kaubandussõjast.

Majanduse mobilisatsiooni, sõjamajanduse, riigikaitsemajanduse ja majandussõja mõisted on alles võrdlemisi uued ja koguni täpselt välja kujunemata. Ometi esinevad need mõisted tänapäeval igapäevases elus väga sageli, seepärast on vajaline nende õige tuletamine ja rakendamise oskus.

KAS RIIGIKAITSEMAJANDUS ON ISESEISEV TEADUS?

Küsime nüüd lõpuks, kas riigikaitsemajandus ja sellesse mahtuvad mõisted - sõjamajandus ja majanduse mobilisatsioon - moodustavad iseseisva teaduse. Selleski küsimuses pole üksikud teoreetikud saavutanud veel ühist seisukohta, seepärast on meilgi kindla seisukoha võtmine siin pisut varajane.

On teadlasi, kes peavad riigikaitsemajandust iseseisvaks teaduseks. Nii näiteks ütleb Kai Sheng Chen oma teoses "Aufgaben, Grenzen und Durchführung der Wehrwirtschaft", et riigikaitsemajandus on esmajoones poliitiline teadus, mis uurib riigi majandusse vahelesegamise otstarbekust ja mõju. Sarnane sellele on ka sakslase K. Hesse seisukoht, mid^avaat-

Ieme pisut lähemalt.

Hesse oma artiklis "Wehrwirtschaft als wissenschaftliche militärische u. wirtschaftliche Aufgabe" aastaraamatus "Kriegswissenschaftliche Jahresberichte" 1938 ütleb: riigikaitse-majandust tuleb väga mitmesuguseil põhjusil võtta eri teadusena. Säljuures see teadus peab selgitama:

- 1) Teaduse tähtsust üldse tänapäeva sõjapidamises.
- 2) Majandusteaduse tähtsust eriti.
- 3) Riigikaitsemajanduse ja majandusteaduse vahekorda.

Majandusteadus peab seejuures jääma riigikaitsemajanduse aluseks. Viimase ülesandeid aga majandusteadus täita ei saa, kui me ka majandusteaduse ümber nimetaksime riigikaitsemajanduseks. Majandusteadus, käies kõikjal ökonoomsuse printsiibi järgi, loeb näiteks tulistamist kahurist või püssist eaproduktiivseks tegevuseks, raiskamiseks, kuna see pole mingil viisil suunatud uute hüviste tootmisele, vaid koguni vastupidiselt juba olemasolevate hüviste hävitamisele. Riigikaitsemajandus seevastu arvestab selle tegevuse tulemusi riigi suhtes sõjalisest seisukohast.

Hesse järgi koosneb riigikaitsemajandusteadusena 3 osast:

- 1) Majanduslik ettevalmistumine sõjaks.
Siia kuulub:

- a) Inimeste vaatlus ja kasutamine riigikaitsemajanduse seisukohalt ning vajalised selgitustööd selleks, et kodanikud lepiksid teatud kitsendustega, isikuvabaduste piiramisega jms.
- b) Toitlusküsimused.
- c) Teorainete- ja koos sellega ka aseainete-küsimus (nende muretsemine, jaotus, töötlemine jms.).

- d) Tehnika rakendamine riigikaitse käsutusse.
 - e) Mitmesuguste korralduste andmine tööstuse, liikluse, kaubanduse, hindade kontrolli, finants- jm. aladel, sellekohase seadusandluse korraldamine ja vastavate ametasutiste organisatsiooni loomine.
- 2) Ülemineku-majandus (majanduse mobilisatsioon kitsamas mõttes).
 - 3) Sõjamajanduse-õpetus.

Sõjamajanduse-õpetuse all peab kujunema riigil selge pilt kõigist jõududest, mida on võimalik sõja ajal rakendada, ja ühtlasi selguma ka olukord tagavarade alal. Edasi tuleks juba selgitamisele majanduse ja sõjaväe vahetõrge. Tugev ja hästiorganiseeritud majandus üksinda ei suuda veel riigile tuua sõjalist võitu, küll aga võib aidata sõjaväel võitu saavutada. Kõrgema strateegia ülesandeks jääb nüüd selgitada, missuguseid võitlusvahendeid on tarvis, kuna majanduse hooleks on nende tarviduste rahuldamine. Strateegia peab aga oma nõuete püstitamisel olema täiesti teadlik majanduse võimalusist, seda enam, et majandusele päälle otsese nõuete sõjapidamise alal esitatakse sõja ajal veel palju igasuguseid teisi nõudeid, millest esmajoones tuleb mainida rahva vajaduste rahuldamist.

Säärasena vaatleb K. Hesse riigikaitsemajandust kui iseseisvat teadust. Tekib küsimus, kas poleks otstarbekas lisandada tema poolt esitatud alljaotusile veel ka majanduslikku demobilisatsiooni, nagu seda on teinud mõned teised sõjateadlased.

Vastandina Hesse'le ja ta mõtteosalisile, paljud sõjamajandusteoreetikud peavad selles küsimuses kindla seisukoha võtmist veel varajaseks.

RIIGIKAITSEMAJANDUSE JA STRATEEGIA VAHE-

KORD.

Kirjanduses esineb tihti seisukohi, kus riigikaitsemajanduslikke küsimusi võrreldakse strateegiaga, s.t. vaadeldakse riigikaitsemajandust sõjakunstina. On loodud isegi uus mõiste - majandusstrateegia (näit. A. Caspary' teos "Wirtschaftsstrategie"), viimasest lähtudes veel n.n. majanduspoliitiline strateegia (E. Waagemann'i teos "Wirtschafts-politische Strategie") jms. Majandusstrateegia terminit võib leida ka USA kirjanduses.

Sääraste uute mõistete loomine tundub tarbetuna ja koguni ekslikuna. Strateegia (K. Hesse järgi kõrgem strateegia) on kõrgem kunst, oskus juhtida sõda. Strateegia ei tunnista mingeid alljaotusi, vaid ta esineb jagamata tervikliku mõistena. Ei saa näiteks rääkida mere- või maa- väe-strateegiast kui mingist üldise strateegia osast. Samuti ei saa seepärast õigeks pidada ka majandusstrateegia mõistet, kuigi see kirjanduses vahel esineb. Strateeg arvestab oma strateegiliste kavade koostamisel nii sõjalisi kui ka majanduslikke jõude, samuti veel tervet rida teisi andmeid. Nende kõikide põhjal langetab ta alles oma põhjalikult kaalutletud otsuse. Selle langetatud otsuse väärtus oleneb ühelt poolt olude hindamise oskusest, teiselt poolt strateegi sõjalisest talendist, teatud määral ka õnnest, millega saatus teda varustanud. Selle kõige juures ei kerki esile mingit eri mõistet majandusstrateegia näol strateegia osana või alljaotusena.

RIIGIKAITSEMAMAJANDUSEST ÜLDISELT JA KÄESOLEVA AINE KÄSITLEMISE MEETODIST.

Riigikaitsemajandus, vaatamata temale viimasel ajal pühendatud suurele tähelepanule, on alles üsna noor mõiste ja iseseisvaks teaduseks alles kujunemas. Esialgu tuleb teda veel võtta küsimuste kompleksina, mis seotud tiheidalt nii sõjaliste kui ka majanduslike probleemidega. Säärasena vaatleme teda ka, asudes üksikute küsimuste lähemale uurimisele.

Üksikuid riigikaitsemajanduse alale kuuluvaid nähtusi esines juba varasemates sõdades, kuigi riigikaitse-majandusest tervikuna ei saa olla juttugi enne Maailmasõda. Maailmasõjast on pärit ka sõjamajanduse mõiste sel kujul, nagu tunneme seda praegu.

Majanduse mobilisatsiooni ja selle ettevalmistuse kohta pole ajalugu meile veel andnud küllaldasi õpiseid. Pääle Maailmasõda toimunud sõjad (Itaalia - Abesiinia, Hiina - Jaapani jt.) on seda teinud vaid osaliselt. Tõenäoliselt praegune sõda toob meile selguse kõigis neis küsimusis.

Käesoleva ainega tutvumiseks püüame käia järgmist teed:

1) Vaatleme lühidalt neid sõja ja majanduse vahekordi, mis esinesid varasemates sõdades.

2) Püüame Maailmasõjast saadud kogemuste põhjal luua kujutluse sõjamajandusest sel kujul, nagu teda mõistetakse tänapäeval. Samuti püüame leida Maailmasõjast õpiseid riigi sõjaks ettevalmistamise kohta.

3) Analüüsime välisriikide kogemusi ja tõekspidamisi majanduse mobilisatsiooni ja riigi majanduslikult sõjaks ettevalmistamise kohta, mis on pärit päämiselt Maailmasõjast.

4) Jälgime üksikute riikide pääle Maailma-

sõda astunud samme seadusandluse, organisatsiooni ja tegeelike sõjaks ettevalmistuse alal, niipalju kui seda lubavad kasutada-olevad andmed.

5) Püüame nõutada õpiseid oma kogemust sõjapidamises, nimelt Vabadussõjast. Kuigi see sõda toimus erilisis majanduslikes tingimustis, võime sellest leida küllalt tarvilikke õpiseid tulevase sõja ettevalmistamiseks.

6) Püüame kõiki saadud õpiseid kohendada meie praegustele oludele. Ühtlasi tutvume lühidalt meil tänini teostatud tähtsamate ettevalmistustega neil aladel ja ka vastava seadusandlusega.

Enne käesoleva õppeaine üksikasjalisemale käsitlemisele asumist küsime lõpuks veel, kas on üldse mõtet meie praeguses poliitilises olukorras, arvestades meie riigi erapooletut hoiakut käesolevas sõjas, uurida nii hoolikalt ja põhjalikult riigikaitsemajanduslikke küsimusi.

Sellele küsimusele tuleb vastata kindlalt ja kahtlematult, et see kõik on siiski tarvilik. Ka erapooletu riigi neutraliteet nõuab kaitset. Ainult tugevalt kaitstud neutraliteet leiab tunnustamist teiste riikide poolt. Kui aga tekib vajadus kaitsta neutraliteeti relvadega, ei erine see kaitse milleski tänapäeva nn. absoluutsest sõjast.

Neutraliteet sõja ajal toob neutraalsele riigile kaasa erilise majandusliku olukorra. Eriti tuntav on see eriolukord siis, kui sõjakoole asub neutraalse riigi läheduses ja kui sõdivate riikide hulka kuuluvad riigid, kellega neutraalsel riigil seni olnud tihe majanduslik side. Sellise olukorra vaatlus ei kuulu otsest käesolevate küsimuste kompleksi, küll on sellel aga nii otsene kui ka kaudne mõju riigikaitsemajandusele.

RIIGIKAITSEMAJANDUST, MAJANDUSE MOBILISATSIOONI
JA SÕJAMAJANDUST KÄSITLEVAST KIRJANDU-
SEST.

Nagu siin käsitletavate mõistetega seostuv probleemistik ise on alles võrdlemisi uus, niisama on üsna noor ka sellekohane kirjandus. Esimesed teaduslikud tööd (kui mitte arvestada varem-ilmunud üksikuid juhuslikke artikleid ja katkendeid) sel alal ilmusid alles Maailmasõja teisel poolel. Neid küsimusi lähemalt uurima sundis siis raske sõjamajanduslik olukord kõigis sõdivais riiges.

Pääle Maailmasõja lõppu võime riigikaitse- majanduslikus kirjanduses märgata uut ajajärku: analüüsiti sõjast saadud õpiseid ja püüti neist leida juhendeid uue sõja ettevalmistamiseks. Esireas sammus selles analüüsimistöös USA, kellele järgnesid Itaalia, Prantsusmaa, SSSR jt. Hiljem (5 - 10 aastat tagasi) takistas SSSR oma sõjateaduslike teoste levimist välismaale. Seda suurema innuga asus asemele Saksa- maa, kelle sõjateaduslik kirjandus levis üle maailma. Tänapäeval võib saksa sõjateaduslikku kirjandust pidada kõige laialdasemaks ja ka põhjalikumaks.

Sõjateadusliku väliskirjanduse kasutamisel tuleb silmas pidada, et iga riigi sellekohane kirjandus käsitleb üksikuid probleeme esma- joonel vaid oma majanduspoliitilise doktriini kohaselt, seega erinevalt teistest. Meie olu- des võib suur osa neist antud juhustest olla hoopis vastuvõetamatu. Ei saa ka loota, et saak- sime kirjandusest vastused kõigile neil aladel esilekerkinud küsimusile, sest eriti riigikaitse- majanduse praktiline osa lahendatakse igas riigis nii, et tehtud otsused ja vastuvõetud sei- sukohad ei pääse avalikkuse ette, ammugi veel mitte üle riigi piiri.

Ei saa jätta mainimata, et ka enne Maailmasõda on üksikud autorid käsitlenud riigikaitsemajanduslikke probleeme. Saksamaal ja Prantsusmaal ilmus möödunud sajandi lõpul isegi seadusi riigi sõjaks ettevalmistamise kohta, eriti majanduslikult. Need seadused põhjenesid Saksa - Prantsuse sõja kogemusil ega pole enam täiesti kokkukõlas tänapäeva vaadetega. Samades riigis ilmus Maailmasõja eel ka üksikuid artikleid, milles ettenägelikult hoiatati riigimehi pöörama majanduslikele küsimusile sõjaks ettevalmistumisel enam tähelepanu. Väga huvitav on veel saksa ametiasutiste Maailmasõjaeelne kirjaveetus, milles majanduse tähtsuse kohta järgnevas sõjas avaldati väga erinevaid arvamusi.

Asudes üksikute riigikaitsemajandust, majanduse mobilisatsiooni ja sõjamajandust käsitlevate teoste vaatlemisele, tutvume esmajoones meie oma vastava-sisulise kirjandusega. Eelkõige tuleb mainida meie kahte seadust, mis on aluseks meie majanduse mobilisatsiooni ja üldse riigikaitsemajanduse korraldamisele. Need seadused on:

Riigikaitse rahuaegse korraldamise seadus - RT 1938, 29, 234, ja

Riigikaitse sõjaaegse korraldamise seadus - RT 1938, 29, 235.

Üksikasjaliselt mitmesuguseid küsimusi majanduse mobilisatsiooni alalt käsitlevad veel järgmised seadused ja määrused:

Riigikaitse sundkoormiste seadus - RT 1939, 84, 658

Revisitsiooni ja sundkorras kasutamise ettevalmistamise ja teostamise määrus - RT 1935, 44, 441 (pole osaliselt enam kehtiv)

Tarbeainete tagavarade soetamise seaduse teostamise määrus - RT 1939, 57, 474. ja veel üksikuid teisi.

Eestis on ilmunud majanduse mobilisatsiooni,

sõjamajanduse ja riigikaitsemajanduse kohta kol. H. Raidna'lt raamat "Riigikaitse ja selle tegurid kaasajal" (1939), Teose lõpus esineb riigikaitsemajandusliku kirjanduse loetelu, mis sisaldab üle 100 allika väliskirjandusest.

Edasi on Eestis sel alal ilmunud rida üksikuid artikleid ja kirjutisi ajakirjades "Sõdur", "Sõjateadlane", "ERK" jm.

Käesolevat ainekku käsitleva väliskirjanduse kohta on ilmunud üksikasjaline loetelu kõigis riiges teadaolevate artiklite (ja osaliselt ka teoste) kohta saksa aastaraamatus "Kriegswirtschaftliche Jahresberichte" aastakäikudes 1936, 1937 ja 1938, milles on kokku pühendatud 86 lehekülge kõigi nende teoste ja artiklite loetelule.

Välismaisest sõjateaduslikust kirjandusest leiame paar suuremat sarja. Suurimaks neist on Carnegie Endowment for International Peace rahvamajanduse ja ajaloo jaoskonna poolt väljaantav seeria "Maailmasõja majandus- ja sotsiaaaljalugu", mis käsitleb põhjalikult Maailmasõda ja selles esinenud majanduslikke probleeme. Nimetatud sarja päätoimetajaks on J. Shtwell (ingl.), kuna kaastöölisina leiame peaaegu kõigi riikide tuntumate teadlaste nimesid sel alal. Sarja väljaandmisega alustati juba 1919.a. Kokku oli selles sarjas ette nähtud 177 teost, millest suurriiges pidi ilmuma igas 20 - 40 teost, väikeriiges igas 5 - 10 teost. Suurem osa neist teoseist ongi juba ilmunud, pakkudes väärtusliku uurimismaterjali Maailmasõja õpiste alalt. Teiseks suuremaks sarjaks on Saksamaal ilmuv ja K. Hesse juhtimisel väljaantav seeria "Schriften zur kriegswirtschaftlichen Forschung und Schulung". Esimesed teosed sellest sarjast, mis oli ette nähtud 24-vihulisena, ilmusid 3 - 4 aastat tagasi, seega ajal, millal saksa majandusteadlased hakkasid erilist rõhku panema

riigikaitsemajanduslike küsimuste selgitamisele. Sarja päätoimetaja major Hesse, kes enne käesoleva sõja algust oli teenistuses Saksa Sõjaministeeriumis ja samal ajal ühtlasi ka Berliini ülikooli dotsendiks, näib olevat saksa silmapaistvamaks teadlaseks omal alal. Temalt on ilmunud rida tunnustust leidnud teoseid ja artikleid. Ühtlasi on ta ka aastaraamatu "Kriegswirtschaftliche Jahresberichte" toimetaja.

Tähtsamaist väliskirjanduses sel alal ilmunud teoseist võiks mainida järgmisi, mis käsitlevad majanduse mobilisatsiooni, sõjamajandust ja riigikaitsemajandust üldiselt:

A. Caspary,

Wirtschaftsstrategie u. Kriegsführung, 1932. Teos käsitleb sõja ja majanduse vahekordi ajaloo taustal.

A. Pigou,

The Political Economy of War, 1921. See teos on huvitavaks ja eluliseks majanduslike olude analüüsiks sõjas Maailmasõja kogemuste põhjal, tuues palju õpiseid.

J.M. Bukšpan,

Voенно-хозяйственная политика, Leningrad 1929. See on põhjalik teos, mis vaatleb üldiste majanduslike olukordade kõrval eriti vene olusid Maailmasõjas. Siin leidub andmeid ka end. Eesti kubernangu kohta, nimelt viimase osatähtsuse kohta tsaaririigi sõjamajanduses.

T.E. Hekscher,

Ekonomika mirovoi voinõ, 1917. See teos (tõlge,

- kuna autor on rootsi profes-
sor) on asjalik Maailmasõja
kogemuste käsitletu.
- O. Korfes, Grundsätze der Wehrwirt-
schaftslehre, Berlin 1936
(sarjast Schriften zur
Kriegswirtschaft...) Selles
teoses on põhjalikult selgi-
tatud riigikaitsemajanduse
ja rahvamajanduse vahekorda.
- A. Lampe, Allgemeine Wehrwirtschafts-
lehre, Freiburg 1938. Teos
on uuemaid ja põhjalikumaid
omal alal.
- P. Wiel, Krieg u. Wirtschaft, Berlin
1938.
- S.Th.Possony, Die Wehrwirtschaft des tota-
len Krieges, Wien 1938.
- Kai Sheng Chen, Aufgaben, Grenzen und Durch-
führung der Wehrwirtschaft,
1938.
- M.L.Savitski, Ekonomika voinõ, Moskva 1934.
See teos, mis on ühtlasi
SSSR-i Sõja-akadeemia lektori
loenguiks, käsitleb SSSR-i
tänapäeva seisukohati. Välis-
maale on pääsenud 4 osast
vaid 1.
- Laporte, Mobilisation économique, 1930.
- A.Manikovsky, Boevoje Snažeriije Russkoi
Armij v Mirovoi voinõ.
Selle töö on autor koostanud
SSSR-i valitsusväimude üles-
andel. See on üsna põhjalik
uurimus, mis on viidud lõpu-
le alles pääle autori surma.

TÖÖSTUSE MOBILISATSIOONI KÄSITLEVAID TECSEID:

- J. Schmitt, Kriegswichtige Industrie im System der Wirtschaftspolitik, 1937.
- M. Leonhard, Industrielle Wehrwirtschaft, 1938.
- ✓ Sigalin, Podgotovka promõtlennosti k võine.
- K. Römermann, Die industrielle Kriegswirtschaft Englands 1914 - 1918, (sarjast "Schriften zur Kriegswirtschaft...")
- A. Fontaine, French Industry During the War, (sarjast "Maailmasõja majandus- ja sotsiaaljalugu").
- S. Višnev, Mobilizatsija Promõtmennosti v Severo-Amerikanskih Ujedenennõh Staatah.

PÖLLUMAJANDUSE MOBILISATSIOONI JA RAHVA TOITLUSTAMIST KÄSITLEVAID TECSEID:

- A. Skalveit, Die deutsche Kriegsernährungswirtschaft, 1927.
- H. Loewenfeld - Russ, Die Regelung der Volksernährung im Kriege, 1926. (käsitleb Austria-Ungari olukorda).
- B. H. Hibbard, Effects of the Great War upon Agriculture.

Kõik 3 teost on Carnegie instituudi sarjast "Maailmasõja majandus- ja sotsiaaljalugu".

RAHANDUSE JA FINANTS-MOBILISATSIOONI KÄSITLEVAID TECSEID:

- K. Th. Ekebey, Die Kriegsfinanzen, 1917.

H. Jecht, Kriegsfinanzen, 1938.
F.W.Hirst & J.E. Allen, British War Budgets, (sarjast "Maailmasõja majandus- ja sotsiaalajalugu").

ORGANISATSIOONILISI KÜSIMUSI KÄSITLEVAID

TEOSEID:

E. Scherbening, Wirtschaftsorganisation im Kriege, 1938.
W. Matthias, Die staatliche Organisation der Kriegswirtschaft.

SÕJA AJAL NEUTRAALSETE RIIKIDE OLUKORDA KÄSITLE-

VAID TEOSEID:

Koguteos Sweden, Norway, Denmark and Iceland in the World War. (sarjast "Maailmasõja majandus- ja sotsiaalajalugu").
T. Geering, Handel u. Industrie der Schweiz unter dem Einfluss des Weltkrieges.

MAJANDUSE JA SÕJA VAHEKORD AJALOO VÄLTEL.

Riigikaitsemajanduse mõiste tänapäeva mõttes on tekkinud küll alles pääle Maailmasõda, kuid see ei tähenda veel, nagu oleks alles Maailmasõja järele tekkinud side sõja ja majanduse vahel. Majandus ja sõjapidamine on olnud väga tihedas seoses juba muinasajal. Väidetakse koguni, et sama vana kui on sõja ajalugu (ja see öeldakse olevat sama vana kui inimsugu) on ka seos sõjapidamise ja majanduse vahel. See seos

TAHTSAMAD MAJANDUSPERIOODID JA NENDE JOCKSUL PEETUS SUUREMAD SÕJAD.

Ajastu.	Majandusvorm.	Tähtsamad sõjad.	Tähtsamad sõjalised ja majanduslikud nähted neis sõdades.
Kreeka-Rooma aeg I saj.	Uksik-majapidam.	Puunia sõjad.	Sõja ja majanduse suhetes esineb rida tänapäeval hästituntud nähteid: rekvisitsioon, maj. tähtsate alade vallutamine, tegevus oper.- baaside vastu, sõjamaksud jms.
		Ristisõjad.	Rüütliid.
	Tsunfti- ja lääni-kõrd.	Majandussõjad kaubanduslinnade vahel.	
XV saj.	Rahvamajanduse tärkamine.		Tulirelvade mõju sõjapidamisele. Alaline sõjavägi. Palgavägi. Condottiered.
XVI -"-			
XVII -"-	Merkantilism kestis 300a.	30-aastane sõda Gustav Adolphi aja	Rahvuslik armee. Armeed paisusid suuriks 1% rahvast. Seppade mobiliseerimine relvade valmistamiseks. Kindral-kortermeistri instituut. Sõja rentaablu- se põhimõte.
XVIII -"-		Preisi-Sileesia 1740-1745. 7-aastane sõda 1756-1763.	Vauban'i sõja-maj. kaalutlused. Ökonoomsuse printsiip sõjapidam. Optimaalse sõjaväe-suuruse prints. Tagavarade loomine.
XIX -"-		Napoleoni sõjad 1792-1815.	Relvatööstuse mob. Sõjamajanduslik organi-

Suure sõda

XVIII--

XIX--

Liberalism
(kestis umb.50a)

Sotsialism

Selle
harud.

Tänap.majandusl.
koolkond.

XX--

(Riigikaitse-
majandus.)

Preisi-Sileesia
1740-1745.
7-aastane sõda
1756-1763.

Napoleoni sõjad
1792-1815.
(Napoleoni ajaj.)

Vene-Türgi sõda
1828-1829.

Krimmi sõda
1853-1856.

Põhja-Ameerika kodusõda
1861-1865.

Preisi-Austria s.
1864-1866.

Saksa-Prants.s.
1870-1871.

Vene - Türgi s.
1877-1878.

Buuri sõda
1899-1902.

Vene-Jaapani sõda
1904-1905.

Maailmasõda
1914-1918.

instituut.Sõjarentaabluse põhimõtte..

Vauban'i sõja-maj.kaalutlused.Ökonoomsuse printsiip sõjapidam.Optimaalse sõjaväe-suuruse prints.Tagavarade loomine. Relvatööstuse mob. Sõjamajanduslik organisatsioon riigi valitsemis-organisatsioonis. Majandus tootis enam kui sõda suutis kulutada.

suure sõda

P.-Ameerika kodusõjas: välikahur,raudtee laiald.kasut., vintpüss,kuulipilduja, blokaad, Anakonda sõjaplaan.

Positsioonisõja tunnused. Sõja kulutised hakkasid ületama majanduse toodangut.

Optimaalse sõjaväe-suuruse printsiip uuel kujul. Lennuk,tank,sõjagaas.

väljendub ühelt poolt sõja põhjusis ja eesmärges, teiselt poolt sõdijate varustamises.

Tundub, et rahvaste-rändamis-aegne sõdimise mentaliteet langeb kokku tänapäeva sõdimise mentaliteediga: siis pidasid suguvõsad omavahel võitlusi kõigi oma jõududega paremate elutingimuste saavutamiseks, tänapäeval võitlevad terved rahvad kõigi oma jõuallikatega oma eluliste huvide kaitseks.

Side sõjapidamise ja majanduse vahel peegeldub kõige selgemini ajaloo selle vältel peetud tähtsamate sõdade kõrvutamisel (vt. kõrval-olev tabel). Siit nähtub, et vastavalt eri perioodide erinevatele majanduslikele oludele on toimunud põhilisi muudatusi ka sõjapidamises. Nii võime näiteks leida antiik-aja sõdadest, millal Kreeka ja Rooma olid nii kultuuriliselt kui ka majanduslikult arenenud riigid, samasuguseid sõjalisi põhimõtteid ja taktikalisi ning majanduslike võtteid, mis esinevad tänapäevagi sõdades (näit. hävitustaktika Cannae lahingus, vastase varustusvaaside vallutamispüüed, sõjamaksud, rekvisitsioonid jms.). Relvad muidugi olid tänapäeva relvadega võrreldes algelised, kuid paremaid relvi ei võimaldanud tolle aja tehnika ja relvateostuse arenguaste. Keskajal peetud sõjad seevastu kandsid täiesti üksikute majandusringkondade vahelise võitluse ilmet. Tootmises valitsesid tsunftid, kuna kaubandus oli koondunud üksikute kaubalinnade kätte. Tolleaegsed sõjad toimusidki peamiselt vaid nende kaubalinnade vahel, kusjuures need sõjad ise kandsid tugevasti majandussõja iseloomu. Suure pöörde sõjapidamisse tõi rahvamajanduse tärgamine XV saj.: tekkisid alalised väed, esialgu palgaväena, hiljem rahvusliku armee kujul. Ühtlasi kasvasid sõjaväed arvuliselt ja ühes sellega laienes ka sõdade ulatus. Majanduse ja tehnika edasisel arengul arenesid nüüd kiiresti ka võitlusvahendid. Kui varem majanduse tootmisvõime sõjapidamisel ei

mänginud eriti tähtsat osa, siis hakkasid nüüd paremad võitlusvahendid nõudma suuri kulutusi.

Esile võib tõsta merkantilismi-perioodi, millal sõda ja majandus olid teineteisega väga tihedas seoses.

Nii 30-aastase sõja ajal kui ka Friedrich Suure ajastul tuli riigil tihti teha suuri pingutusi sõjaväe varustamiseks. Seepärast kujunesid majanduslikud kaalutlused tihti esmajärguliseks ja sõjaväe-juhil tuli neid arvestada puht-sõjaliste operatsioonide juures.

Napoleoni ajajärgu järel muutus olukord. Majandus oli teinud nii suuri edusamme, et sõjaväe-juhil polnud tarvis arvestada eriti majanduslikku küsimusi. Säärane olukord kestis Vene-Jaapani sõjani, millal sõja ja majanduse vahelkord uuesti muutus oluliseks sõjapidamisele. Eriti teravalt kerkis see nähtus esile Maailmasõja ajal, millal majandus omandas koguni otsustava tähtsuse sõja käigu suhtes.

Viimast nähtust ei tinginud asjaolu, et majandus oleks jäänud maha sõjapidamiskunstist, vaid põhjust tuleb otsida sõjapidamise mentaliteedi muutumisest. Nimelt leiti, et sõja võitmiseks on vaja rakendada kõiki kasutada-olevaid jõuallikaid maksimaalsel määral. Säärane mentaliteedi-muutus esitaski majandusele nõudeid, mille täitmine muutus üliiraskeks, vaatamata sellele, et ka majandus arenes kiirelt.

Vaatleme nüüd üksikuid perioode koos nende jooksul peetud sõdadega üksikasjalisemalt.

Antiikajal valitses majanduselus üksikmajapidamine suletud kodumajanduse kujul. Iga majapidamine rahuldab peaaegu täieliselt ise oma tarbeid. Kaubandus teatud ulatuses siiski esines. Töötajajaks olid orjad. Vastavalt neile oludele olid ka sõjad algul vaid väikeste ringkondade omavaheliseks arvetehiendamiseks.

Kaubanduse elavnemisega muutus pilt. Kreeka ja Rooma õitseajadel peeti suuri sõdu, millest mitmes esineb huvitavaid ja tänapäeval hästi-

tuntud sõjalisi ja majanduslikke võtteid. Nii näiteks on Cannae lahingus tarvitatud hävitus-taktika veel tänapäevalgi tihti-tarvitatavaks näiteks ja uurimisobjektiks sel alal. Puunia sõdadest võime leida nähtusi, mis kannavad teatud määral juba riigikaitsemajanduslikku iseloomu. Kasutati sõjaväe varustamiseks näit. rekvisitsiooni jms. Sõdade põhjused olid sel ajal sageli majanduslikud. Sõjaväe varustamiseks olid eriti roomlastel välja töötatud täpsed ja kindlad kavad, mida koordineeris senat. Varustamise raskuspunkt lasus sõjaväe toitlustamisel, kuna relvastusküsimus (eriti laske-mona osas) relvade lihtsuse pärast ei valmistatud erilisi raskusi riigile. Sõjaliste operatsioonide puhul kujunesid sõdivatel pooltel välja oma varustusbaasid. Nagu tänapäeval, nii pühendati juba siis suurt tähelepanu vastase varustusbaaside äralõikamisele. Samuti püüti sõjalisi operatsioone arendada jõukatel maadel, kus sõjaväe varustamine kohapääl oli võimalik (Hannibali sõjakäik Põhja-Itaaliasse).

Sõja finantseerimiseks kasutati väga laialdaselt sõjamakse. Muidugi sai seda moodust kasutada vaid sõja võitja, kuna kaotaja langes selle läbi väga raskesse olukorda. Nii on ajaloo-st teada, et pääle Kartaago vallutamist nõuti sellelt linnalt sõjamaksu tervelt 70 miljoni marga ulatuses (ümber arvestatult), mis tuli tasuda 50 aasta jooksul. Kuna väärtus tolleaegse madala majanduse taseme juures oli kõrge (umbes 50 korda kõrgem tänapäevasest), siis oli see maks tolle aja kohta suur.

Tollest ajast on teada ka teravilja-tagavarade loomisi sõjaväe tarvis jms.

Federalismi-ajastul domineerisid majandus-elus tsunftid. Kaubandus oli elav ja arenes päämiselt majanduslike organisatsioonide (Hansa jt.) vahel, mis olid kogunud teatud kaua-

linnade kätte. Üheks tähtsamaks kaubanduspiirkonnaks oli Balti- ja Põhjameri. Vastavalt sellele avaldus ka sõja ja majanduse vahekord siin kõige selgemini, kuna mujal samal ajastul toimunud sõjad kandsid tihti vaid rüütlite omavaheliste kisklemiste iseloomu. Sõjaväeteenistus oli rüütlite eesõiguseks ja ühtlasi ka kohustuseks, kuna tulirelvade tarvituselevõtmine tegi lõpu rüütlikultusele.

Tol ajastul suuremaid ja ka omapärasemaid sõdasid olid ristisõjad. Nende sõdade algatajad rõhutasid, et ristisõjad toimuvad vaid puhtusulisil motiivil, täiesti kõrvale jättes kõiki muid huvisid. Tegelikult aga polnud see kaugeltki nii. Näiteks võtsid tolleaegsed suured Vahe-mere-äärsed kaubandus-linnriigid Genua ja Veneet-sia väga aktiivselt osa ristisõdadest, et saada oma mõju alla kaug-ida kaubandust. Vaevalt võib nende osavõtu juures sõdadest üldse kõne alla tulla mingi usuline motiiv.

Varustusmured tolleaegses sõjaväes polnud suured. Nii näit. oli kolmanda ristisõja ajal (1189-1192) sõdurite kohta nõue, et igal mehel pidi olema 3 hõbemarka. Sellest rahast pidi sõjaväe-juhtide arvates jätkuma sõduri 2-aastaseks ülalpidamiseks.

Samasse ajastusse kuulub ka meie maa vallutamine ristirüütlite poolt. Et sellelgi ei puudunud majanduslikud eesmärgid, seda näitavad sellele järgnevad ajaloo-sündmused meie maal.

Tuleme nüüd tagasi tolleaegse kaubandusliiku keskpunkti ja ühtlasi ka sõjakolde - Balti- ja Põhjameri - juurde. Nagu juba mainitud, esi-nes selles piirkonnas feodalismi ajal rchkesti majandussõja nähtusi. Hansa liit pidas juba XV saj. võitlusi Skandinaavia riikide ja Taaniga, kusjuures see võitlus toimus nii majanduslike vahendite kui ka relvadega. Selle võitluse tähtsamad sündmused olid järgmised: 1367.a. tegid

Hansa-linnad Stralsundis otsuse, mille järgi pidi kohe lõpetatama raua, terase, jahirelvade ja paljude teiste tähtsate kaupade sissevedu Norrasse ja Taani. See otsus kehtis nii Hansa enda liikmete kui ka kõigi teiste kohta, kes seda püüdsid teha. Nii-siis oli tegemist boikotiga tänapäeva mõttes. Sellele boikotile järgnes veel otsene sõjategevus Taani vastu, et panna sääl lõplikult maksma oma kaubanduslikku üleolekut.

100 aastat hiljem, 1470. a., otsustati Lübeckis peetud Hansa-päeval kaubanduslik blokaad Inglismaa vastu, mis ka tegelikult teostus. Blokaadiga kaastus nn. kaapersõda, mida sõdivad pooled pidasid vahelduva eduga.

XVII saj. keskel toimus majanduslikel põhjusil võitlus kahe kaubandusliku konkurendi vahel Põhjamere piirkonnas - Hollandi ja Inglismaa vahel. Võitlus lõppes Inglismaa võiduga.

Edasi toimus majanduslik ja ka relvadega sõda Prantsusmaa ja Inglismaa vahel. Prantsusmaa oli Colbert'i merkantilistliku majanduspoliitika tõttu muutunud Inglismaale tugevaks kaubanduslikuks rivaaliks. XVIII saj. algasid nende kahe riigi vahel majandussõjanähtused, mis kestsid Napoleoni ajani. Selle majandussõja tagajärjel kaotas Prantsusmaa revolutsiooni ajaks suurema osa oma asumaist. Võitluse lõpposaks oli Napoleoni sõjakäik Egiptusesse, mille eesmärgiks oli pääseda maad kaudu Inglise tähtsa koloonia - India - kallale. See sõjakäik aga nurjus. Samuti ei andnud tulemusi ka Napoleoni ajal teostatud kontinentaalblokaad Inglismaa vastu, samuti nagu ka eelmisedki Inglismaa vastu teostatud blokaadid lõppesid suuremate tulemusteta. Euroopa vajab Inglismaa kaupa, seepärast tuli blokaad lõpetada.

PALGASÕDURITE-AJASTU.

Eriti selgesti peegeldub sõjapidamise majanduslik eesmärk palgasõdurite-ajastul. Sõda kujunes siis tihti vaid majanduslikuks ettevõtteks, nagu hiljem näeme.

Palgasõdureist koosneva väe ülalpidamine oli kulukas ega võimaldanud seepärast suurte armeede pidamist. Nii loeti 1561.a. Prantsuse sõjaväge, mis koosnes 2000-mehelisest alalisest väest, väga suureks.

Tol ajal Prantsusmaal kehtiv merkantilistide õpetus ütles, et rahvamajanduse eesmärgiks on riigi jõukus. Ka sõjaväe alal hakati seepärast erilist tähelepanu pöörama just kuludemendile, et sõjakulud riiki majanduslikult ei ruineeriks. Sellest ajast on pärit ka tuntud sõjateoreetiku krahv Montecuccoli ütlus, mida tihti tänapäeval tsiteeritakse: sõjapidamiseks on vaja kolme asja - raha, raha ja veel kord raha. Raha oligi tol ajal mõõduandvaks nii sõjaväe suurusele kui ka kõigile teisile sõjalistele küsimusile.

Palgasõdurite-ajastust on pärit ka sõjatööstuse tekkimine ja kiire areng. Varem, rüütlate ajal, olid relvad lihtsad ja neid võis valmistada iga külasepp. Tähtsad sõjalised leiutised (püssirohi) koos tehnika arenguga tõid sõjapidamisse uusi ja märksa paremaid võitlusvahendeid (käsitulirelv, kahur jms.) See tõi põhilisi muudatusi sõjapidamisse, kuid ei jätnud suurt mõju avaldamata ka majandusele. Juba terarelvade valmistamiseks oli tekkinud üksikuid keskusi. Nii olid näiteks tuntud Milano ja Toledo terarelvad. Nüüd hakati looma suuri relvatööstus-keskusi. 16. saj. esimesel poolel ehitati suured rauasulatusahjud Hessenis ja Saarimaal, mille kõrvale tekkisid kohe ka rauatöötlemise vabrikud. Viimaste pääsmiseks te-

gevusalaks oli just relvade valmistamine, sest nende järgi oli suur nõudmine. Nii tekkis tolle aja kohta suur relvatööstus-keskus.

Väidetakse, et tolleaegne tööstuse ja tehnika kiire areng võlgnevad tänu just relvatööstusele. See tööstusharu andis suurt kasu ja meelitas ikka enam ja enam tähelepanu pöörama paremate relvade valmistamisele. Relvatööstuse areng kiskus omakorda kaasa ka teised tööstusharud, aidates seega kaasa tööstuse üldisele suurele arengule.

Tolleaegsed sõjatööstused olid enamuses eraettevõtted. Kohati aga võttis endale algatuse riik, luues ja korraldades sõjatööstusi. Eriti intensiivselt toimus see Prantsusmaal. Sõjatööstuse edendamiseks võimaldati sääl ka välismaa kapitali ja eriteadlaste sissetoomist.

Palgasõdurite-vägi, nagu tähendatud, oli kallis, seepärast palgati sõdureid algul tavalisel vaid vajaduse korral. Alalist väge pidasid väiksemal arvul vaid valitsejad ihukaitse-üksuste kujul. Peagi omandas aga palgavägi hoopis teise ilme: sõdurite palkamine muutus majanduslikuks ettevõtteks. Tekkis nn. condottiere-kultus. Condottiereks nimetati väejuhti-ettevõtjat, kes palkas riigi juhi ülesandel ja viimaselt saadud raha eest endale sõdureid ja täitis selle sõjaväega riigi juhi poolt temale pandud sõjalisi ülesandeid. Seega muutus sõdimine palgasõduritele vaid tasuliseks tööks, condottiere aga oli majanduslikuks ettevõtjaks, kellele langes suur osa sõjast saadud sissetulekuid. Muidugi kujunes säärane sõjapidamine eelkõige röövimiseks. Condottiere lähemaiks abiliseks ja alluvaiks olid nn. agendid, allüksuste ülemad. Viimaste ülesandeks oli ka sõdurite värbamine. Nagu kogu selle "ettevõtte" tegevuses üldse, nii ka sõdurite värbamises esines palju väärnähtusi. Agendid, palgates sõdureid, omastasid tihti sõdurite palkamiseks saadud raha. Ülevaatuse ajaks toodi siis

rivisse lihtsalt ümbruskonna elanikke väikese ta-
su eest ja pandi neile munder selga. Pääle üle-
vaatust läksid need inimesed jälle laiali oma
töö juurde, ja sõjavägi oligi kadunud. Niisuguseid
anekdootalisi lugusid teab ajalugu sellest
perioodist jutustada palju. Pole ka raske arvata,
kui kõrge oli sääraсте sõjameeste moraal.

30 -AASTANE SÕDA.

30-aastane sõda tõi suuri muudatusi sõja-
pidamise alal. Esmajoones tuleb mainida sõjaväge-
de suurt paisumist. Eõsis sõdivate poolte ar-
meedes meeste arv kokku 260.000 - 280.000 mehe-
le, moodustades sõdivate riikide rahvastikust
umbes 1%. Säärane sõjavägede suurus oli ette-
nähtamatu ja neid arve peeti tol ajal ületama-
tuiks. Olgu võrdluseks tähendatud, et tänapäe-
val moodustavad sõja ajal sõjaväed 10 - 12% sõ-
divate riikide rahvaarvust.

Säärane sõjaväe suurekspaisumine tõi te-
ravalt esile uue suure mure - sõjaväe varustami-
se küsimuse. Kui seni väikearvulised armeed
peeti ülal kohapääl saadava varustuse varal,
siis muutus see nüüd võimatuks ja tuli mõel-
da varustuse juurdeveole kaugemalt. Nii hakkas
sõjaväe toitmine ja muude vajaliste vahenditega
varustamine valmistama sõdivaile riigile suuri
raskusi, tuues tihtipääle kaasa ka võlakohus-
tusi. Sõja võitmise korral oli varuks sama va-
hend, mida kasutati juba antiikajal - sõjamak-
sude nõudmine kaotajalt, kuid seda raskem oli
kaotaja seisukord.

Suured sõjapidamikulud nõudsid sõjaväe-
juhtidelt majandusküsimuste põhjalikku tundmist
ja koostööd riigivalitsusega, nagu see on vaja-

line ka tänapäeval kõige laiemas ulatuses. Et tagada sõjaväe juhtimise majanduslikku asjatundlikkust, seadis tolleaegne kuulus väejuht Wallenstein oma sõjaväes sisse uue instituudi - kindral-kortermeistri. Kindral-kortermeister oli sõjaväe majanduslikuks juhiks. Selle koha loomine Wallenstein'i poolt näitab, et sõjaväe juhtimise majanduslik külg oli muutunud väga tähtsaks ja et sõjaväe juht vajab enda kõrval asjatundlikku abilist majanduslike küsimuste korraldamiseks. See printsiip on säilinud tänapäevani kõigi riikide sõjaväe organisatsioones.

SÕJA FINANTSEERIMINE 30-AASTASE SÕJA AJAL.

Wallenstein läks sõjaväe majandusliku külluse arendamisel veelgi kaugemale. Ta võttis oma õlgadele koguni vastutuse riigi finantside eest (riigi-laenude tegemisel), kuna riik sõjaväe ülalpidamise suurte kulude pärast oli sattunud raskusisse. Wallenstein juhtides sõjaliste operatsioonide kõrval ka sõja finantseerimist, lahendas olukorra nii, et lõi endale sõjapidamiseks põhimõtte: sõja peab ülal pidama sõda. See põhimõtte on muidugi rajatud vaid oletusele, et sõda lõpeb võidukalt.

On huvitav märkida, et see Wallenstein'i samm vastutuse enda pääle võtmises tuletab teataval määral meelde ühte sündmust Saksa majanduspoliitikas. Nimelt langes Saksa endise majandusministri ja Riigipanga juhi dr. Schacht'i tagandamisega neilt kohtadelt tegelik vastutus riigi majanduse eest tervelt Hitler'i kui Saksa kõrgeima sõjaväe-juhi õlgadele.

30-aastasest sõjast leiame veel teisegi sõja finantseerimise võtte, mis on laialdaselt tarvitusel tänapäeval. Sõda püüti finantseerida

laenude abil, mille vastu riik andis välja võlakohustusi. Gustav Adolfi järglane kuninganna Kristiine pantis, nagu teame ajalooost, suurema osa Rootsi maast aadlikele, et saada raha.

30-aastasest sõjast leiame veel ühe huvitava nähtuse, mis küll pole seoses sõja finantseerimisega, kuid mis siin kindlasti väärrib mainimist: esines tööstuse mobilisatsioon kujul, mida võib täie õigusega pidada tänapäeva tööstuse mobilisatsiooni eelkäijaks. Rootsi oli 18. - 19. saj. suurim rauatootja, varustades rauaga Inglismaad ja teisi riike. Pika sõja jooksul ilmnas aga, et olemasolevaist rauatööstusist ei jätkunud veel sõja vajaduste rahuldamiseks. Gustav Adolf rakendas seepärast kõik rootsi sepäid relvade valmistamis-tööle.

SÕJA RENTAABLUSE PRINTSIIP.

30-aastase sõja lõpul selgus kõigile sõjast osavõtnuile, et sõda ei ole kummalegi sõdivale poolele majanduslikult kasulik. Seega oli kogu pikk sõda kõigi oma ohvritega olnud mõttetu. On seepärast arusaadav, et merkantilistlikud põhimõtted, mis tol ajal üldiselt poolehoidu leidsid, levisid ka sõjapidamisele. Merkantilistid rõhutasid sõjapidamises, samuti nagu riigi majanduseluski, rentaabluuse põhimõtet: sõda peab olema tasuv, vastasel korral pole mingit mõtet üldse sõdida.

Vastavalt sellele põhimõttele tuli leida ka sõjapidamise moodus.

MERKANTILISTLIKE MAJANDUSLIKE TÕEKSPIDAMISTE MÕJU KASV SÕJAPIDAMISELE. VAUBAN'i ÕPETUS.

Merkantilistide majanduslikud tõeks-

pidamised sõjapidamisele üha kasvasid. Hakati lähtuma kõigis sõjalisis küsimusis majanduslikkusest. Seejuures kalduti tihti liialdusisegi.

Merkantilistid pidasid sõda riigile majanduslikult üldiselt ebasoovitavaks nähtuseks, seepärast soovitas sõjateoreetik Vauban (prantsuse marssal) loobuda ofensiivsest sõjapidamisest (pääletung) ja minna üle ainult defensiivsele (kaitse), kuna viimane sõjapidamisviis tuleb riigile märksa odavam. See põhimõte ei löönud aga läbi. Sõjapidamisel esineb ka kaitstesõjas pääletungija, ja ainult kaitsega piirduda ilma vastulööke andmata tähendab enamail juhtumeil end peksta lasta. Tänapäeval ei peeta edukat kaitstesõda vastulöökideta üldse mõeldavaks.

On huvitav märkida, et see osa Vauban'i õpetusest on seoses ka meie sõjaväes arutusel olnud põhimõtteliste küsimustega. Meie riigikaitse-jõud nimetati aastate eest kaitseväeks, põhjendades seda nimetust sellega, et me vaid kaitseme oma kodu, tungimata kellelegi kallale. Hiljuti aga nimetati meie sõjalised jõud uuesti ümber sõjaväeks. See päältnäha vaid vormalne toiming tähistab muutust meie sõjapidamise mentaliteedis. Kaitseväe ümberistimine sõjaväeks tähendab seda, et meie riigikaitse-jõud ei kaitse riiki ainult kaitsetegevusega, vaid sõjaga: asume kaitsele, kuid anname vajaduse korral ka vastulööke pääletungijale.

Vaatleme edasi Vauhan'i õpetust. Kuna Vauban pidas riigi jõukuse eest hoolitsemist määravaks teguriks ka sõjapidamisele, siis ei pannud ta erilist rõhku sõjaväe arendamisele nii, nagu see sõjaliselt kasulik, vaid nii, nagu see osutus kasulikumaks riigi majandusele. Nii eelistati tema õpetuse põhjal mereväge, kuna viimase abil sai riik soodsamalt arendada oma väliskaubandust. Maal eelistati jalaväge teistele kallimatele väeliikidele (ratsavägi jt.),

mille moodustamisel oldi väga tagasihoidlik. Pole raske mõista, et sääraseid majanduslikud liialdused sõjaväe arvel andsid end sõjapidamise edukuse suhtes peagi tunda.

Kui Vauban'i õpetusest vaadeldud osa on tänapäeval vastuvõetamatu ja lükkati juba varakult ümber, siis leidub selles õpetuses üksikuid osi, mis leiavad täiel määral tunnustamist ka tänapäeval. Nii pidas Vauban tähtsaks vastase majanduslike jõuallikate hävitamist. See põhimõte leidis siis rakendamist kaapersõja kujul. Viimane ei erine sisuliselt kuigi suurel määral tänapäeva blokaadist ja allveelaevastiku-sõjast.

FRIEDRICH SUURE AJASTU. ÖKONOOMSUSE PRINTSIIP SÕJAPIDAMISES. OPTIMAALSE SÕJAVÄE-SUURUSE PRINTSIIP.

Friedrich Suure, Preisi kuulsa valitseja, ajal valitses Preisimaal olukord, mis nõudis sõjapidamises ofensiivsust. Kuigi Friedrich Suur hindas kõrgelt tollaegseid merkantilistide õpetusi ja püüdis talitada nende kohaselt, lükkas ta ümber Vauban'i õpetusest selle osa, mis soovitab defensiivset sõjapidamist. Samuti ei vaadanud ta sõjapidamisele kui tulutoovale ettevõttele, mis peab igal juhul olema tasuv. Sõja rentaabluse printsiibi asemel lõi ta uue põhimõtte-sõja ökonoomsuse printsiibi. See printsiip põhineb puht-majanduslikel kaalutlusil, nagu suurem osa Friedrich Suure põhimõttest. Ökonoomsuse printsiip taotleb sõdimisel liigsete kulude vältimist, kuid seejuures soovitatud tulemuste saavutamiseks vajalike nõuete täitmist.

Friedrich Suur teostas oma sõdades järgmised merkantilistide põhimõtted:

- 1) Hoidumine tulutuist lahinguist, kuna iga lahing on seotud suurte kuludega.
- 2) Magasini-süsteem (5 päeva marsi-süsteem), mis seisnes selles, et sõjaväge toitlustati sõja ajal varustusbaasil loodud magasinest.
- 3) Sõjavägi peab sõdima vaid sõjaväega, ilma et puudutataks rahulikke kodanikke.

Kahe viimase põhimõtte teostamiseks olid Friedrich Suurel järgmised kaalutlused: kuna majanduslik tegevus on riigile kasuks, siis tuleb sõda teostada nii, et sellel maaalal elutsevate kodanike majanduslikku tegevust ei segataks. See on kehtiv nii põllutöölise, käsitöölise kui ka kõikide teiste majanduslikel aladel teotsevate kodanike kohta.

Kuna sõjapidamine oli kulukas, lahinguist hoidumine aga polnud alati mõeldav, kujunesid Friedrich Suurel selles küsimuses järgmised põhimõtted:

- 1) Kui ollakse vastasest tugevam, tuleb kohe pidada hävituslahing. Kiirus on selles olukorras majanduslikult eriti kasulik, võimaldas vastase löömist eriliste ettevalmistusteta enne, kui vastane saaks end organiseerida tugevamaks vastupanuks.
- 2) Kui vastane ise pakub lahingut, siis tuleb seda vastu võtta ainult momendil, milal ollakse vastasest tugevam.
- 3) Kui pole kindlasti ette näha, et lahinguga võiks saavutada edu, siis on parem asuda kaitse-olukorda.

Magasini-süsteem osutus tarviliseks peamiselt seepärast, et mitte halvata kohalike põllupidajate tegevust neilt vilja- ja muude ainete tagavarade võtmisega. Seejuures polnud Friedrich Suure sõjavägi kuigi suur. Rahulike kodanike puutumatus oli tarviline selleks, et võimaldada neil segamatult oma tegevust jätkata.

Rekvisitsioon oleks mõjunud halvasti ka tolleaegse sõjaväe moraalile, kutsudes esile röövimisi.

Nende põhimõtete taotlemisel tekkis Friedrich Suurel tarvidus tagavarade järele.

Sellele küsimusele panigi ta suurt rõhku, kogudes tagavarasid nii inimitoidu kui ka loomasööda alal ja täiendades neid tagavarasid rahu ajal pidevalt. Vajaduse korral piiras ta selleks ka vilja väljavedu oma riigist. Kogutud tagavarad ei läinud ainult sõjaväe, vaid ka tsiviilelanike tarvete rahuldamiseks sõja ajal.

Friedrich Suur kogus sõja korraks tagavaraks ka raha. Erilist tähelepanu pööras ta veel relva- ja laskemoonatööstuste arendamisele.

Friedrich Suure tagavarade-poliitika ei erine palju tänapäevasest. Samuti leiab tänapäeval täielist tunnustamist veel üks tema poolt loodud põhimõte. See on optimaalse sõjaväe-suuruse printsiip. See põhimõte seisneb nõudes, et tuleb osata õieti hinnata edukaks sõjapidamiseks vajaliku sõjaväe suurust, s.t. riigi sõjavägi võib olla maksimaalselt nii suur, et majandus selle all ei kannataks. Liiga suur vägi nõuab asjata suuri kulusid, liiga väike vägi seevastu pole võimeline võitma tugevat vastast. Tänapäeval kerkib optimaalse sõjaväe-suuruse nõue esile esmajoones seoses sõjaväe varustamisküsimusega, nagu näeme hiljem.

Friedrich Suure ajastu kohta võib kokkuvõtteks öelda, et sel ajal olid sõjad ja majanduslikud küsimused väga tihedas seoses ja mitmed selleaegseist põhimõttest on vastuvõetavad ka tänapäeval. Friedrich Suur oli mees, kes oma juhi-õskusega ühendas neid kahte ala väga osavalt.

NAPOLEONI AJASTU. KONTINENTAALBLOKAAD. SÕJA-
MAJANDUSE DIREKTOR.

Pääle Friedrich Suurt võttis Napoleon jälle omaks Wallenstein'i seisukoha, mille järgi sõda peab end ise tasuma ja sõjakulusid kannab vallutatud maa. See nähtub ilmekalt ka ühest Napoleoni väitest, mille järgi ta 6-kuuse sõjapidamisega oli teinud riigile kulusid vaid 450.000 franki. Ülejäänud summad pidid seega tulema võidetud maalt.

Magasini-süsteemist pidas Napoleon kinni ainult osaliselt. Pikemate kiirete rännakute teostamisel loobus ta küll tihti sellest süsteemist, kuid pikemate teatuste korral võttis jälle tarvitusele masinasi-süsteemi, et mitte täiesti laostada kohalike elanike majapidamisi.

Napoleoni eriliseks võtteks oli vastaste päälinnade ründamine. See on hõlpsasti mõistetav, kui vaadelda tolleaegsete (ja ka tänapäevaste!) tsentraliseeritud riikide juhtimist. Selle juhtimise nõrgemaks küljeks on kogu riigi varustusaparaadi, rahanduskeskuste jms. koondamine päälinna. Viimase hävitamisel on riik tükkiks ajaks võimetu end uuesti organiseerima vastupanuks.

Lisaks sellele on päälinna hävitamisel veel suur moraalne mõju vastasele. Seda kõike teadis Napoleon ja kasutas oma võtet meisterlikult.

Napoleon ei pühendanud majanduslikele küsimusile nii suurt tähelepanu kui Friedrich Suur. Oma otsuste langetamise eel kaalutles ta ka majanduslike motive, kuid majanduse ettevalmistamisele sõjaks ei pühendanud ta erilist tähelepanu. Erandiks on vahest ta Egiptuse-ekspeditsioon, mida ta valmistas ette suure põhjalikkusega. Seevastu sõjakäik Venemaale teostus

peaaegu täiesti ettevalmistamatult majanduslikul alal, kuna tema põhimõtete kohaselt võit vastase üle - ja selles oli ta kindel - pidi andma kõik vajalise. Venemaal aga tabas ta väge nälg.

Nagu majanduslikku küsimusi üldse, nii ei osanud Napoleon küllaldaselt tarvitada ka majandussõja-võtteid. Tema juhtimisel teostus ajaloost hästituntud kontinentaalblokaad Inglismaa vastu, mis aga ei andnud kaugeltki soovitud tulemusi. Väidetakse koguni, et inglased pole kunagi varem teeninud rohkem kui nad teenisid kontinentaalblokaadi ajal salakauka-vesega kontinendile.

Kuigi Napoleon polnud suur asjatundja majandusalal, tuleb teda siingi hinnata tubli organisatorina. Nii lõi ta oma valitsuses sõjaministri kõrval uue ametkoha - sõjamajanduse direktori, kelle ülesandeks oli sõdade majandusliku külje korraldamine. Sõjamajanduse direktori tegevusväli küündis isegi kuni üksikute väeosadeni. Kui Wallenstein oma kindral-kortermeistri institutudiga viis majandusjuhi sõjaväe kõrgemasse organisatsiooni, siis läks Napoleon siin veelgi kaugemale, viies sõja majandusjuhi riigi valitsusorganisatsiooni. Nii see on ka tänapäeval enamuses riiges.

Napoleoni sõdade järel ilmnes kummitav nähtus, mis on iseloomustav sellele ajastule. Nimelt ei esinenud päale 26-aastast sõjaperioodi mingit majanduslikku surutist, nagu see oli tavaliseks nähtuseks sõdade järel. 30-aastase sõja järel kestis näit. aastaid tugev majanduslik surutis. Viimase ärajäämise põhjus Napoleoni sõdade järel peitus kõigepäält selles, et üksikud sõjad olid võrdlemisi lühikesed ja teimusid tavaliselt pikemate vaheaegade järele. Maal ja rahval oli seepärast neil vaheaegadel võimalus kosuda uueks sõjaks. Kuid tähtsaks surutiste ärajäämise põhjuseks tuleb pidada ka tolleagse majanduse, eriti tööstuse, kiiret arengut ja rahva sissetulekute kasvu. Kujunes olukord, kus majandus suutis,

osalt tänu ka tehnika arengule, toota rohkem kui sõda suutis kulutada. Raskusi esines vaid transpordi alal, kuna vajalisi aineid ei suudetud tihti edasi toimetada küllalt kiiresti. Säärane majanduse üleolek kestis kuni Maailmasõjani.

Eespool-vaadeldud asjaolude pärast ei pidanud Napoleon kinni Friedrich Suure poolt loodud optimaalse sõjaväe-suuruse printsibist, seetõttu paisus tema sõjavägi suureks. Ei olnud ju Napoleoni päämiseks mureks sõjakäigule valmistudes oma armee varustamine, vaid vastase võitmine ja temalt kõige sõjaks vajalise võtmine.

Napoleoni ajastu algul esines Prantsusmaal üksikuid huvitavaid riigikaitsemajanduslikke nähtusi. Nii teostas Napoleon prantsuse relvatööstuse mobilisatsiooni, mis annab välja tänapäeva tööstuse mobilisatsiooni mõõdu. Prantsuse rauatööstus oli sõltuv välismaa rauamaagi sisseveo võimalusest. Osa rauavalamis-tööstusi sattus sõja ajal vastase kätte, kuna allesjäänud tööstuste oranike meelsus polnud kuigi riigi-ustav. Sellest tingituna toimus Napoleoni korraldusel riigi tugev vahelesegamine rauatööstusesse. Selleks loodud eri komitee hakkas korraldama toorraua sisseostu välismaalt. Edasi teostati ettevõtteis kontrolli, rakendati tööle seisvaid vabrikuid, laiendati töötavate vabrikute tegevust, ehitati uusi jms. Metallitöölised vabastati sõjaväe-kohustusest. Lisaks sellele kutsuti ka sõjaväest tagasi tööstustesse oskustöölisi. Sama nähtus esines hiljem ka Maailmasõjas. Prantslased said juba tollest ajast tähtsa kogemuse, et suurearvulisest armeest ei piisa veel võidu saavutamiseks, kui pole tagatud varustuse (tol ajal relv-varustuse) pidev juurdevool.

LIBERALISMI MÕJU ESILEKERKIMINE NAPOLEONI AJASTU JÄREL.

Umber 300 aastat kestnud merkantilismi-ajas-

tule järgnes Napoleoni ajastu järel liberalism, mis kestis umbes 50 a. Liberalism taotles vabadust ja vahelesegamist nii majanduslikes kui ka poliitilises küsimuses. Napoleoni sõdade kogemuste põhjal leiti, et majandus on võimeline tootma märksa enam kui sõda suudab tarvitada. Pole seepärast ka vajadust reguleerida majandust vastavalt sõja tarvidusele. Säärase mentaliteediga peeti sõdu kuni Vene--Jaapani sõjani, millal sõja ja majanduse vahekorrd uuesti teravalt esile kerkis. Maailmasõja ajal muutus olukord selles suhtes täiesti.

PÕHJA-AMEERIKA KODUSÕDA.

Napoleoni ajastule kohe järgnevad sõjad ei paku palju huvitavat majanduse ja sõdade vahekorrra selgitamisel. Küll aga pakub selleks rohkesti huvitavaid õpiseid Põhja-Ameerika kodusõda. See sõda puhkes majanduslike vastuolude pärast põhja ja lõunariikide vahel, kuigi sõja põhjusena püüti ette tuua neegrite orjusest vabastamise küsimust. Sõjas kasutati kõiki majanduslikke jõude ja rohkesti ka tehnilisi vahendeid võidu saavutamiseks.

Olukord, mis põhjustas selle sõja, oli järgmine. Lõunariigid, kes tootsid puuvilla, varustasid sellega maailmaturgu, kattes tervelt 2/3 selle nõudeist. Tol ajal päevakorrale kerkinud orjade vabastamine oleks tähendanud puuvilla tootmiskulude tuntavat tõusu ja vähendanud lõunariikide võistlusvõimet maailmaturul. Et sellest pääseda, kuulutasid lõunariiklased endid iseseisvaks ja keeldusid orjade vabastamisest. Põhjaariiklased lugesid seda sammu mässuks. Puhkes sõda.

Kui selgus, et sõda ähvardab venida pika-

le rakendasid põhjariiklased võidu saavutamiseks ja sõja kiiremaks lõpuleviimiseks kõiki oma käsutuses olevaid võitlusvahendeid majandussõja teenistusse:

- 1) Lõpetati lõunariikidesse nende toorainete sissevedu, mida lõunariigid seni olid saanud põhjariigelt.
- 2) Hakati erilist rõhku panema oma maa harimisele ja oma maapõusvarade kasutamisele, et teha end sõltumatuks lõunariigest.
- 3) Kuulutati lõunariikide suhtes välja täieline blokaad maal ja merel, kuna eelmised vahendid ei aidanud.

Põhjariiklaste sõjaplaan, mida nimetati ka Anakonda plaaniks (Anakondaks nimetatakse suurte madude liiki, kes endid oma ohvrite ümber mässivad ja neid nii kägistavad) oli rajatud päämiselt blokaadile.

Lõunariiklased rajasid oma sõjaplaani ka puht-majanduslikele kaalutlusile. Nad lootsid, et Euroopa riigid, tundes puudust puuvilla järele, segavad endid sõjas vahele ja tulevad lõunariiklasile appi. Siin aga tabas lõunariiklasi pettumus: Euroopa riigid rajasid uusi puuvillaistandusi oma asumais (Indias, Lõuna-Ameerikas, Lõuna-Aafrikas ja mujal) ega tundnud enam suuremat huvi põhja-ameerika puuvilla vastu.

Põhjariiklased alustasid blokaadi üsna vahenditega. Nii oli neil algul vaid 26 aurikut ja 16 purjekat 5600 km pikkuse ranniku-piiri valvamiseks. Sõja lõpuks tõusis laevade koguarv 600-le.

Selles sõjas esines ka puhtsõjalisi operatsioone uute võitlusvahenditega. Nii võeti tarvitusele välikahureid ja primitiivseid kuulipildujaid. Sõja huvides kasutati õige laialdast

selt ka raudteed. Tehnilised võitlusvahendid ei pääsnud aga sõjas mõjule ega olnud ka sõja otsustajaiks. Sõja otsustas lõpuks ikkagi blokaad.

SAKSA - PRANTSUSE SÕDA.

Järgmiseks suuremaks sõjaks on Saksa-Prantsuse sõda. See sõda ei toonud enesega kaasa mainimisväärseid raskusi majanduse alal, seepärast ei paku see sõda ka majanduslikust seisukohast vaadatuna huvitavat uurimismaterjali. See sõda kinnitas vaid juba möödunud saj. algul tekkinud vaadet, et majandus on võimeline tootma enam kui sõda suudab kulutada. Päälegi oli see sõda üsna lühike, nii et selle jooksul ei saanudki esile kerkida erilisi raskusi majanduse alal.

VEENE - JAAPANI SÕDA.

Vene-Jaapani sõjas ilmses juba majanduse tsatähtsuse kasvamine sõjapidamises. Selleks aitasid suurel määral kaasa ka selle sõja võitlusviisid, mis olid uudseiks. Nimelt kujunes see sõda positsioonisõjaks, mis neelas mitmesuguseid võitlusvahendeid ja materjale märksa enam kui varasemad nn. liikuvad sõjad. Sellest tingitult esines mõlemal sõdival pool, eriti Venemaal, raskusi transpordi alal.

Kuna Jaapanil oli transpordi alal märksa vähem raskusi kui Venemaal ja ka üldine sõjaline olukord palju parem, pani maailma imestama, miks Jaapan sõlmis enneaegselt ja küllalt ebascodsail tingimusil, arvestades oma seisundit, rahu. Põhjus on lihtis: Jaapan polnud sõ-

jaks küllaldaselt ette valmistatud, eriti fi-
nantsiliselt, ja seepärast muutus talle sõdimi-
ne liiga raskeks.

Kokkuvõtteks võib Vene-Jaapani sõjast esile
tuua järgmisi õpiseid:

- 1) Sõjapidamis-kulud muutusid ülejõu-käi-
vaiks sõdivatele pooltele, mispärast
osutus vajalikuks lõpetada sõda kiirelt.
- 2) Majanduse üleolek sõjapidamises hakkas
kaduma. Sõda nõudis rohkem kui majandus
suutis pakkuda.
- 3) Optimaalse sõjaväe-suuruse printsiip
kerkis uuesti esile. Ei saadud rindele
saata kõiki oma sõjaks kõlbulikke inim-
jõude, kuna ei suudetud neid varustada.
Hulka mehi tuli jätta tagalasse - väb-
rikuisse ja mujale, et muretseda rindel-
olijaile kõike vajalist.

Kuigi need sõjapidamisele küllaltki täht-
sad õpised ilmusid Maailmasõja eel, ei pühen-
datud neile erilist tähelepanu. Tagajärjeks oli
samade raskuste kordumine Maailmasõjas, ainult
märksa teravamal kujul.

M A A I L M A S Õ D A .

VAATEID JA SEISUKOHTI SÕJA JA MAJANDUSE VAHEKOR- DADE KOHTA MAAILMASÕJA EEL.

Nagu juba mainitud, ei pühendatud Maailma-
sõja eel üheski riigis küllaldast tähelepanu
majanduse ettevalmistamisele totaalseks sõjaks.
Puudusid kogemused sel alal, ja üksikud väik-
semad sõjad Maailmasõja eel aina kinnitasid ma-
janduse üleolekut sõja vajadusist. Siin-sääl
siiski hakati mõistma majanduse sõjaks etteval-
mistamise tarvidust ja astuti ka üksikuid samme

sel alal. Vaatleme neid ettevalmistusi ja nende kohta avaldatud seisukohti sõjast osavõtnud suurriiges.

Saksamaal kerkis majanduslike küsimuste uurimine sõjapidamise seisukohalt esile juba 1883a. Üksikud sõjateadlased avaldasid kahtlust, kas majandus säärasena, nagu ta tol ajal oli, suudab rahuldada tulevase sõja nõudeid. Saksa Kaubandusministeerium teostas neis küsimusis põhjaliku uurimuse ja leidis, et isegi täielise blokaadi korral pole ei armeel ega ka kogu rahval karta mingeid raskusi toitluse alal. Neid optimistlike kalkulatsioone võeti märksa suurema kriitikaga Sõjaministeeriumi poolt, kes avaldas selles asjas tõsist kahtlust. Tulemuseks oli 1890.a. paku lepingute sõlmimine üksikute ungari firmadega, mille järgi viimased kohustusid sõja puhkemisel varustama Saksamaad teatud kaupade kogusega. Tegelikult need lepingud Maailmasõja puhkemisel enam ei kehtinud.

Oma edasisis kalkulatsioones tulevase sõja kohta võtsid sakslased sõja maksimaalse kestusena aluseks 9 kuud. Põhjust selleks andsid osalt ka eelnenud Saksa-Prantsuse sõja kogemused. Sellele seisukohale vaidles hiljem küll energiliselt vastu Moltke, väites, et sõda võib kesta isegi aastaid. Üldiselt aga tunnustati sõjateoretik Schlieffen'i (Preisi kindral-feldmarssal) seisukohta, et Saksamaa kaotab kauakestava sõja puhtmajanduslikel põhjusil. Seepärast koostati ka kõik sõjaplaanid ja teostati vastavad ettevalmistused nii, et oleks võimalik saavutada järgnevas sõjas otsustavaid tulemusi võimalikult lühikese aja jooksul. Tööstuse alal ei toimunud sõjaks peaaegu mingeid ettevalmistusi. Enam tähelepanu pöörati toitlus-alale.

1912.a. loodi Saksamaal Alaline Komisjon riigikaitsemajanduslike küsimuste korraldamiseks. See komisjon aga ei suutnud täita oma

otstarvet ja ta töö piirdus vaid üksikute küsimuste lahendamisega. Nii näiteks töötati välja kavad suurte linnade ja tähtsamate kindlustuste varustamise kohta kivisõega. Üleriigilises ulatuses jäi aga see küsimus, samuti nagu rida teisi, lahendamata. Töötati välja veel üksikuid seadusi sõjaliselt tähtsate ainete väljaveo keelu kohta. Sõjaministeerium esitas komisjonile sõjajuhtimise seaduse täienduse kava, mis välja antud juba 1873.a., kuid komisjon ei teostanud seda kava.

Olulisemaks puuduseks selle komisjoni kui ka teiste vastavate organite tegevuses oli, et jäeti arvestamata inimjõu jaotamise vajadus sõjaväe ja sõjaliselt tähtsate tööstuste vahel. Edasi jäi lahendamata ka toorainete-küsimus. Toorainete-tagavarad olid väga piiratud ja neid jätkus vaid riiklikele ettevõttele. Üleriigilise ulatusega jaotuskava polnud. Saksa suurtükiväe juht kurtis küll juba 1911.a. laskemootorina puuduse üle ja rõhutas, et suurtükiväe võime sõjas oleneb vaid laskemootorast, kuid sellele aga ka teistele sellelaadilistele näpuräidetele ei pööratud tähelepanu. See sai Saksamaale hiljem saatuslikuks.

Nagu mainitud, olid Saksamaa ettevalmistused Maailmasõjaks rajatud põhimõttele, et sõda tuleb lühike. Kujunes koguni vaade, et tulev sõda seisab vaid 4-nädalases marsis oletatava vaenlase - Prantsusmaa - pealinna ja et seega sõda kokku võib kesta kõige enam kaks kuud. Hiljem hakati küll tegema üksikuid ettevalmistusi ka pikema kestusega sõjaks, kuid sõja puhkemisel polnud ära tehtud veel midagi olulist.

Inglismaal hakati riigikaitse-majanduslikele küsimustele mõtlema umbes samal ajal kui Saksamaalgi. Ka siin oli peamiseks rahva ja sõjaväe toitlustamine sõja ajal. Esimeseks organiks nende küsimuste uurimisel oli 1898.a. selleks ellukutsutud eriline komisjon. Komisjon

leidis oma uurimiste põhjal, et tulevase sõja ajal esineb kõige elatusvahendite hinna tuntav tõus, mis on tingitud sisseveovõimaluste kitsenemisest ja kindlustuspreemiate tõusust. Edasi leiti, et tekib kindlasti raskusi tööturul, esineb tööpuudus jms.

Kõigi nende küsimuste uurimise jätkamiseks loodi 1909.a. uus komisjon - Royal Commission of Supply of Food and Raw Material in Time of War. See komisjon seadis oma uurimis-objektideks järgmised küsimused: 1) Missuguseks kujuneb sõja ajal olukord elatustarbeainete ja tähtsamate toorainete vahel. 2) Missuguseid tagavarasid võib sõjaalukorras anda Inglismaa ise. 3) Kas pääle tugeva laevastiku on tarvis veel mingeid teisi vahendeid sisseveo tagamiseks.

Komisjoni töö koosnes seega peamiselt sisseveo- ja eriti laevastiku-küsimuste uurimisest. 2-aastase töö tulemusena esitas komisjon valitsusele aruande, mis sisaldas peamiselt laevanduse-küsimusi: kus vetes, missuguste laevade ja muude vahenditega saaks vastane sõja ajal takistada Inglise kaubandust jms. Edasi esitati statistiline aruanne toiduainete tagavarade ja tarvituste alalt, vastavalt aastaajalisile muudatusile. Komisjon tegi veel üksikuid ettepanekuid tagavarade soetamise, teatud hüviste kodumaal valmistamise jms. kohta. Eriti pidas komisjon vajalikuks tagavarade parema hoidmise tagamiseks võtta nende hoiukulud riigi kanda ja seada sisse kahjutasude maksmine riigi poolt laevade hukkumise korral sõjas (senise riikliku sõjakindlustuse asemel). Toitlustamise alal komisjon ei pidanud vajalikuks erilisi ettevalmistusi, kuigi Inglismaa juba saj. algul majanduslikku sõda täieliselt tunnustas. Nii oli sellegi komisjoni töö küllalt puudulik. Põhjuseks oli suurel määral ka liiga kindel usk oma laevastiku võimeisse, mis-

pärast ei kardetud ootamatusi ega peetud vajaliks mitmesuguste ettevaatusabinõude tarvituselevõtmist.

Suurema tähtsuse riigi sõjaks ettevalmistamises evis 1906.a. loodud uus komisjon - Committee of Imperial Defence (impeeriumi kaitsekomitee). See komitee oli nõuandvaks organiks valitsusele. Ta koosseisu kuulus ministreid ja mitmesuguseid erialalisi asjatundjaid, kusjuures koosseis oli vahelduv. Erialaliste uurimuste teostamiseks olid komiteel allosakonnad, milles teostus kogu tegelik töö. Komitee arutas peamiselt sõja-poliitilisi probleeme, kuid käsitles selle kõrval ka majanduslikke küsimusi. Komitee tähtsaimaks tööks tuleb pidada perioodiliselt-ilmuva "War Book-i" koostamist 1910.aastast alates. Selles väljaandes esines kokkuvõtteid sõjaks vajalike ettevalmistuste kohta. Need kokkuvõtted olid ka ettevalmistuste tegelikuks aluseks. Huvitaval kombel jättis komitee oma arvestusist hoopis välja igasugused kalkulatsioonid finantsalalt. Laevanduse kindlustuste alal tegi komitee valitsusele ettepaneku, mis just vastupidine eelmise komisjoni ettepanekule, s.t. pooldati riiklikku kindlustust riigi poolt kahjude kandavõtmise asemel. Edasi töötas komitee välja korraldusi raudtee ja sadamate kontrollimiseks sõja ajal.

Tuleb veel mainida, et Inglismaal anti juba 1871.a. välja seadus Regulation of the Forces Act, milles käsitleti raudtee võtmist riigi valdusse sõja ajal. Nimetatud samm oli ette nähtud ekspeditsioonivägede transpordi hõlbustamiseks.

Inglise riigivõimule anti sõja korras enenägematult suuri volitusi. Ettevalmistused sõjaks aga jäid seejuures siiski üsna puudulikeks. Et sõjaraskused Inglismaal Maailmasõja ajal polnud nii tuntavad kui mõnes teises sõdivas riigis, see on tingitud Inglismaa lähedaist kauban-

duslikest oludest ja ka rahva üldisest jõukusest.

Prantsusmaal oli juba revolutsiooni ajal kujunenud vaade, et hästi-relvastatud sõjaväest üksinda ei piisa sõja võitmiseks, vaid tuleb hoolitseda varustuse pideva juurdesaamise eest. See vaade aga oli Maailmasõjaks jäänud unustusse.

Üsna väikest rõhku pandi Prantsusmaal tööstuse mobilisatsiooni ettevalmistamisele. Kuivõrd hoolimatult sel alal talitati, näitab asjaolu, et Kirde-Prantsusmaa suured tööstusrajoonid jäid Maailmasõja ajal hoopis kaitseta. Tagajärjeks oli nende rajoonide kaotamine kohe sõja algul, mis pärast Prantsuse metallitööstus muutus täiesti sõltuvaks välisriigest, vaenlasele aga olid need võidetud tööstused suureks abiks.

Nagu enamuses teisis riiges tol ajal, nii langes ka Prantsusmaal ettevalmistuste päärõhk sõjaväe toitlustamisele. Selleks loodi eri organisatsioon - Revitaillement National, mis püüdis võimalikult arvestada sõja korraks ka kogu rahva huvisid. Selle riikliku keskorgani kõrval teet- ses igas departemangus oma varustuspunkt kohaliku prefekti eesistumisel. Varustuspunkti koosseisu kuulus igas departemangus ka üks sõjaväe intendantuuri poolt määratud ametnik. Nende kohalike varustuspunktide päämiseks ülesandeks oli kohalike tagavarade kindlakstegemine ja nende alalhoidmise korraldamine. Tagavarade jaotamiseks olid määratud eri komisjonid, kelle esimehe määras prefekt. Komisjonid olid kohustatud esitama oma tegevuse kohta aruandeid keskasutistele, kes pidasid üldisi varustuskavasid. Toodete üleandmiseks sõjaväele oli igas departemangus ette nähtud teatud arv punkte, mis allusid sõjaväe intendantuurile. Need punktid koostasid üksikasjalisi aruandeid sõjaväele väljaantud ainete ja nende hulga kohta. Kogu see varustusaparaat teet- ses üsna ladusalt sõja ajal ja teda kasutati nii sõjaväe kui ka linnakodanike toitlustamise korraldamiseks.

Prantsusmaal kehtis 1877. aastast alates Sõjakorraldus-seadus, milles analoogiliselt saksa vastavale seadusele oli toodud rida korraldusi sõjaväe varustamiseks sõja ajal (majutamise, toitlustamise, transpordi jms. alalt). Seaduses leidis ka üksikuid norme kogu riigi majanduselu korraldamiseks sõja ajal. Nii näiteks kehtis sõjakaevanduste kohta mobilisatsiooni korraks kohustus, et nad kõik oma tagavarad annaksid üle sõjaväe-võimudele määratud kohtades (arsenali-kindlustustele). Seadus lubas kaevandusi vajaduse korral ka üle võtta riigile kuni vajaduse möödumiseni. Samasugune norm kehtis ka tööstusettevõtete kohta. Sõjaliselt tähtsate käitiste personaalid olid n.ö. rekviireeritud riigile; töönais käitises ei tohtinud katkestada oma algatusel s.t. riigivõimu loata.

Missugusel määral nimetatud seadus sõja korral tegelikult rakendamist leidis, selle kohta puuduvad lähemad andmed. Üldiselt võib Prantsusmaa kohta öelda, et siin andis end tööstuse mobilisatsiooni puudulikkus tunda valusamini maailmasõja ajal kui üheski teises sõdivas riigis.

Austria-Ungaris ei teostatud üldse peaaegu mingeid sõjamajanduslikke ettevalmistusi. Majanduselus jäi kehtima täiel määral vabamajandusüsteem. Küll leidis üsna kaugeleulatuvaid norme kahel alal seadusandluses, milles see riik jõudis ette teisist sõdivaist riigest, kuid need normid jäid suuremalt osalt paberile.

Austria-Ungari sellekohane seadusandlus nägi ette sõjaväeteenistusest vabastamisi majanduse huvides üsna laias ulatuses, kas teatud ajaks või kogu sõja kestuseks. Teatud ajaks vabastavate hulka kuulusid kodanikud, kelle teenistusalaalne tegevus sõja ajal oli tähtis riigi majandusele ja sõjaväele (näit. raudtee-personaal). Kogu sõja ajaks pidid kuuluma vabastamisele oskustöölised, kes töötasid sõjaliselt

tähtsates tööstusharudes. Tegelikult aga teostus vabastamine sõjaväeteenistusest mainitud alade huvides niivõrd piiratult, et sõja ajal neil aladel esines terav puudus vilunud töökätest.

Teiseks tähtsaks seadusandlikuks ettevalmistuseks oli norm, mis lubas riigil vahele segada eramajandusse. Tööstuse alal oli ette nähtud koguni tööstusettevõtte riigistamise võimalus, kusjuures selle tööstusettevõtte personaal allus sõjaväe distsiplinaar-määrusile ja ettevõtte omanikule oli ette nähtud kindel tasu, mille suuruse määras sellekohane komisjon. Seega läks Austria-Ungari seadusandlus siin märksa kaugemale teisist riigest, tuues töölisile militaristliku töökohustuse. Prantsusmaal lasus töölisil sõja ajal vaid tsiviiltöökohustus. Tööstuse riigistamine sõja ajal teostus Austria-Ungaris teatud määral, kuid kuna ülemineku ettevalmistamiseks puudusid igasugused lähemad korraldused ja ülevõetud tööstuste juhtimise plaanikindlus, samuti ka keskorgan, kes oleks koordineerinud riigistatud tööstusettevõtete tegevust, siis oli selle seaduse tegelik tähtsus üsna väike. Üldse jäeti riigi vahelesegamine eramajandusse täiesti ette valmistamata, mispärast see ka tegelikult ei teostunud.

Lisaks Sõjakorraldus-seadusele, mis sisaldas eespool-vaadeldud norme, anti Austria-Ungaris sõja eel välja veel üksikuid määrusi, mis kandis enam juhuslikku iseloomu. Nii ilmusid välja-veo-keeld ja läbiveokeeld sõja korral teatud ainetete kohta jms. üksikuid norme.

Kokkuvõtteks Austria-Ungari ettevalmistuste kohta sõjaks võib öelda, et seadusandlus oli üsna kaugele-ulatuv, kuid tegelikud ettevalmistused jäid väga puudulikeks.

Olles vaadelnud sõjaks toimunud ettevalmistusi ja vaateid ning seisukohti sõja ja majanduse vahekorra kohta suuremais sõdivais riiges Maa-

ilmasõja eel, asume nüüd selle suure sõja enese vaatlemisele.

MAAILMASÕJA ERINEVUS EELMISTEST SÕDADEST.

Maailmasõda erineb kõigist eelmisist sõdadest suuresti kolmes asjas:

1) Suuruselt.

Maailmasõjas seisid vastamisi miljooneisse-ulatuvad armeed. Sõda kestis üle nelja aasta ja sellest võttis osa kokku 27 riiki. Säärase suure ulatusega sõda oli ajaloo ennenähtamatu.

2) Võitlusvormelt.

Esines materjali- ja positsioonisõda. See kõik lõi sõjale võitlusvormide seisukohalt vaadatuna eelmiste sõdadega võrreldes hoopis uue ilme.

3) Võitlusvahendeilt.

Maailmasõda oli üheaegselt täiel määral nii relvade- kui ka majandussõda. Säärast nähtust ei esinenud varasemates sõdades, vähemalt sellisel määral.

Erilist esiletõstmist selles hiigel-ulatusega sõjas pälvib just majanduse suur tähtsus. Kogu sõja kestel põlnud majanduslikud otsused ja kaalutlused sõja käigu suhtes sugugi vähema tähtsusega sõjalisest otsuseist ja kaalutlusist

Sõjaväe võitude ja kaotuste kõrval olid väga mõõduandvaiks ka majanduslikud võidud ja kaotused. Majanduse esimeseks ülesandeks peaaegu kogu maailmas kujunes tol ajal sõja tarviduste rahuldamine, mille hulka kuulusid nii sõjavägede kui ka tsiviilelanike tarvidused.

MAJANDUSE MÕJU SÕJALISILE OPERATSIOONELE.

Majandus muutus Maailmasõjas tihti sõjaliste operatsioonide otsustajaks. Nii pidi sõjaväe-juht mingi operatsiooni teostamisele asudes kõigepäält selgitama, kas tal jätkus küllaldaselt laskemoona jms. tagavarasid operatsiooni edukaks lõpuleviimiseks. Rakendasid ju suurräigid kogu oma tööstuse tootmisvõime sõja teenistusse. Loodi ennenähtamatult tugevalt kindlustatud positsioonid, mida kaitsti pideva tule ja muude mõjuvate vahenditega. Säärastele kindlustatud positsioonidele rünnakut teostada oli mõtet vaid siis, kui selleks jätkus küllaldaselt määralt laskemoona ja muud vajalist varustust. Rünnak hästikindlustatud positsioonidele tugeva tule-toetuseta osutus mõttetuks. Vajaliste sõjamoona-tagavarade puudumisel oli seega ainus võimalus asuda ise kaitsele ja oodata rünnaku teostamisega niikaua, kuni saabusid vajalised tagavarad. See asiolu oligi Maailmasõjas üheks peamiseks põhjuseks, miks sõjaväed tihti püsisid pikemat aega samal positsioonil, tegemata katsetki edasi tungida.

Maailmasõja esimesed sündmused, alates Sarajevo vahejuhtumist ja mobilisatsiooni väljakuulutamisest paaris riigis ning kaasa arvatud esimesed lahingud, olid puht-sõjatehnilisiks sündmusiks. Majanduslikud kaalutlused ei mänginud neis mingit osa, kui mitte arvestada majanduse kaudset mõju Euroopas juba varem. Sõjaliste operatsioonide suure ulatuse pärast hakkas peagi tunda andma nappus laskemoonast ja muust sõjavarustusest. Sõjaväe-juhid hakkasid enam tähelepanu pöörama varustusküsimusele ja üldse majandusele. Saadi aru teiselt poolt ka majanduslikult tähtsate maaalade kaotamise mõjust. Võtab ju sõjas kaotatud tööstuste asemele uute loomine palju aega ja tekitab suuri

raskusi. Küllalt suureks hoobiks riigile on ka teatud maapõuevarade kaotamine.

Missugust mõju sõdivale riigile avaldab tähtsate tööstusrajoonide kaotamine, näitab ilmekalt Kirde-Prantsuse tööstusrajoonide vallutamine sõja algul sakslaste poolt. Sellel maal alal asetses prantsuse metallitööstuse raskuspunkt. Kui Prantsusmaa varem ei osanud pöörata küllaldast tähelepanu selle rajooni kaitsmisele, seisis ta nüüd fakti ees, et tal oli kaduma läinud 50% kivisöe-, 80% rauamaagi- ja 75% toor- raua- ja terasetoodangust. Kuna kõik need ained on sõjaliselt suure tähtsusega, muutus Prantsusmaa oma sõjatööstuses suurel määral sõltuvaks välismaisist tooraineist. Raskusi tekkis ka nende töötlemisel. Vastandina Prantsusmaale sai Saksamaa selle eduka operatsiooni läbi tooraineid kui ka tehniliselt häid tehaseid nende töötlemiseks. See oli suureks kergenduseks Saksa sõjamajandusele. Prantsuse tööstusrajoonide vallutamisele lisandus hiljem veel ka Poola tööstusrajoonide minek Saksamaa kätte.

Tundub vägagi küsitavana, kas Maailmasõda oleks kestnud nii kaua, kui Saksamaal poleks õnnestunud vallutada Prantsuse ja Poola tööstusrajone. Teisest küljest pole raske vastata küsimusele, kuidas oleks võinud mõjuda sõja edasisele käigule Saksa tööstusrajoonide vallutamine Ülem-Sileesias ja Ida-Preisimaal liitlaste poolt sõja algul.

Sõja venimisel liitlased rakendasid sõja teenistusse juba varem-tuntud majandussõja võtte - blokaadi - ja panid sellele suuri lootusi, milles nad hiljem ka ei pettunud. Blokaad halvatas tuntavalt saksa väliskaubandust ja sundis sakslasi tarvitusele võtma mitmesuguseid aseaineid ning leiutama uusi viise vajalike toorainete hankimiseks. Väärrib mainimist sakslaste leiutis valmistada õhust läm-

mastikku. Kuna lämmastik oli hädavajaline laske-
moona valmistamiseks, oli selle leiutise tähtsus
Saksamaale määratult suur, kuna liitlased takis-
tasid tsiili-salpeetri sissevedu. Blokaadi mõju
aitas sakslastel tuntavalt pehmeneda veel asja-
olu, et saksa laevastik valitses Baltimerd. Sel-
lega jäi sakslasil võimalus tuua tooraineis
Skandinaaviast.

Majanduslikud kaalutlused põhjustasid Maailma-
sõja ajal suuremaid sõjalisi operatsioone. Eriti
sundisid majanduslikud põhjused teotsema aktiiv-
selt sakslasi, kellel tooraineist oli puudus ja
kelle olukord selles suhtes blokaadiga veelgi
halvenes. Tekkinud raskuste ületamiseks ja vaja-
liste toorainete hankimiseks võtsid sakslased
ette 3 ulatuslikumat sõjakäiku, mille põhjused
olid peamiselt majanduslikud.

Need sõjakäigud olid:

- 1) Sõjakäik Serbiasse 1915.a. Doonau sise-
veete vabastamiseks, et sel teel saada
vajalisi tooraineid Balkanilt.
- 2) Sõjakäik Rumeeniasse 1916.a., et saada
õli ja vilja.
- 3) Sõjakäik Ukrainasse 1918.a., mille ees-
märgiks oli vilja ja mitmesuguste toor-
ainete hankimine.

Seega oli nende kolme sõjakäigu eesmärgiks
blokaadi mõju pehmendamine.

VÄGEDE OPTIMAALSE SUURUSE PRINTSIIBI UUESTI ESILE- KERKIMINE.

1916. ja 1917.a. peetud materjalilahingud,
nagu nimetatakse suurt materjalikulu nõudvat sõ-
japidamist kindlustatud positsioonidel, nõudsid

tohtul hulgal metalli ja muud materjale, teiselt poolt aga ka palju inimelusid. Suurem osa sõdivaid riike oli selleks ajaks rindele toonud peaaegu kõik oma võitlusvõimelised mehed, kuna tagala jäi meestest üsna tühjaks. Olukord nõudis toodangu tõstmist enamuses tootmisharudes, kuid töövõimelised oskustöölised olid enamuses rindel. Et rahuldada sõja vajadusi ja tõsta toodangut, tuli nüüd paratamatult osa töölisi rindelt tagasi tõmmata ja rakendada tööstusse. Samuti tuli saata mehi rindelt põllutööle, kuna hooajatöödeks ei jätkunud kojujäänud põllutöölise (päämiselt vaid naiste, laste ja raukade) jõust. Nii kujunes olude sunnil uuesti esile optimaalse sõjaväe suuruse printsiip: sõjavägi peab olema nii suur, et tagala teda parajasti suudaks varustada, s.t. peab olema tasakaal rindel ja tagalas töötavate inim-tööjõudude vahel. Friedrich Suure aegne optimaalse sõjaväe-suuruse printsiip põhjenes nagu nägime, kaalutlusel, et sõjaväe suurus ei tohi liigsete kulude pärast muutuda majandusele häirivaks.

ALLVEELAEVADE-SÕDA.

Vastukaaluks liitlaste poolt teostatud blokaadile võttis Saksamaa 1917.a. tarvitusele uue senitundmata võitlusviisi - allveelaevastiku-sõja. See võitlusviis oli Saksamaale ain-saks vahendiks blokaadi-rõngast läbimurdmiseks merel, ja osutus seejuures nii võimsaks relvaks, et ähvardas saatuslikuks saada selleks ettevalmistamata liitlaste laevastikule. Kuna aga laevastikus peitus Inglismaa jõud, näis allveelaevastiku-sõda juba toovat sõja käigusse pöörde keskriikide kasuks. Sakslased hävitasid

niimoodi suurel hulgal liitlaste laevu, kuid nad läksid seejuures liiale. Julmalt ja hoolimatult hakkasid nad ründama ka erapooletute riikide laevu, ja rünnakud USA reisijate-laevadele said ettekäändeks viimase sõttaastumisele liitlaste poolel. Kuigi USA ametlikuks sõttaastumise põhjuseks oli USA laeva ründamine sakslaste poolt, oli tegelikult väga kaaluvaks põhjuseks sellele sammule liitlastele antud krediitide päästmine. Nimelt oli USA andnud liitlasile suuri laene varustuse näol. Sakslaste võidu korral oleks USA-d ähvardanud antud krediitide kaotus.

MATERJALISÕJA EESMÄRKE.

Seoses materjalisõja suurte kuludega kerkib paratamatult küsimus: mis sundis sõdivaid riike, eriti liitlasi (kes olid materjalisõja algatajad) tarvitusele võtma säärast kulukat võitlusviisi. Polnud ju üheski riigis sääraseid ülejääke tooraineist, et oleks tekkinud vajadus neid kuskile paigutada. Vastupidi: see võitlusviis oli seotud suurte raskustega ka liitlaste suhtes, kuid ometi osutus see võitlusviis nende suhtes õigeks ja vahest ka sõja käiku otsustavaks võtteks. Liitlased lugesid endid siin tugevamaiks ja tahtsid seda ära kasutada võidu saavutamiseks. Vaatleme nüüd, mida taotlesid liitlased materjalisõjaga. Need eesmärgid olid järgmised:

- 1) Vastase materjalide ja elavjõudude hävitamine ning viimaste pinge all hoidmine. Vaatleme näiteks vastase rinde ja tagala suurtükiväega ja lennukilt, mis on küll pommitamist. kulukas, kuid sõjaliselt siiski otstarbekas. Pommitamisega hävitatakse vastasel palju materjale kui ka elavjõude. Edasi rikutakse sel viisil vastase ühendusteid tagalas,

mis takistab varustuse transporti rindele. See omakorda nõrgendab rindel vastase elavjõu vastupanu-võimet. Edasi nõrgendab pidev tule all hoidmine vastase võitlusmoraali ja kustub esile tüdimuse.

2) Materjalide kasutamine nii tugevate ja võimsate relvade (näit. tank, kaugelaske-mahur jms.) valmistamiseks, et nende abil teostatud läbimurrete korral vastase rindest vastupanu osutub mõttetuks.

3) Vastase tootmise viimine äärmusteni suurte materjali-tarviduste pärast.

Võimsate relvade tarvitamine sunnib ka vastast valmistama tõhusaid kaitsevahendeid. See sunnib vastast tegema pingutusi vajalike materjalide hankimiseks ja tõmbama rindelt tagasi töölisi, kuna tööstus vajab suurel hulgal töökäsi. See omakorda nõrgestab rinet.

4) Vastaspoole sundimine kasutama kõiki finantsilise kui ka looduslike vahendeid maksimaalsel määral.

Selleläbi ähvardab vastast kriis finantsalal ja puudus tooraineist. Järjest kasvavate sõja-vajaduste pärast väheneb vastasel võimalus hoolitseda oma tsiviil-elanike eest. See aga halvab viimaste moraali ja tekitab rahulolematusi.

Loetletud materjalisõja eesmärgid näitavad küllalt selgesti, missuguse ülekaalu selle võitlusviisi kasutamisel võib saavutada majanduslikult tugevam pool. Kuna Maailmasõjas olid majanduslikult tugevamaks pooleks liitlased, siis on ka arusaadav, miks nad kasutasid nii kulukat ja pingutavat võitlusviisi.

Sakslaste sõjakavad olid rajatud just vastupidisele alusele, nimelt sõja käigu võimalikult kiirele otsustamisele, et vältida raskusi majandusalal. Seepärast muutuski materjalisõda sakslastele ülejõu-käivaks. 1918.a. andis siin majanduse otsustav mõju sõjapidamisele end teravalt

tunda ja sõja lõpp lähenes kiiresti, eriti siis, kui sakslased rinde suurte nõudmiste kõrval ei suutnud rahuldada enam ka tsiviilelanike vajadusi.

MAAILMASÕJA JAOTUS SÕJAMAJANDUSLIKEKS PERIOODIDEKS.

Maaailmasõja võib sõjamajanduslike nähtuste järgi jagada ajalisel kolmeks erinevaks perioodiks. Esimese perioodi kestuseks tuleb lugeda aega sõja algusest 1915.a. kevadeni, teise perioodi kestuseks aega 1915.a. kevadest 1916.a. teise pooleni ja kolmanda perioodi kestuseks aega 1916.a. teisest poolest sõja lõpuni (1918a.)

Vaatleme neid perioode nende sõjamajanduslike iseärasuste järgi.

I perioodi iseloomustab majanduse väike osatähtsus sõjapidamises. Sõditi lootuses, et sõda lõpeb varsti, kuid selle perioodi lõpu poole hakkas ilmne, et sõda venib pikale. Samuti hakkasid silma torkama vead, mis olid tehtud kogu elavjõu viimisega rindele, liiga väikese tähelepanu omistamisega sõjatööstusele jms. Tehtud viga püüti parandada oskustöölise laulatusliku tagasisaatmisega tööstusesse, kuid oli hilja. Esimesed sõjad olid varustuse puudusel jäänud "kuivale" (Marne lahing). Sõda võttis nüüd paratamatult positsioonisõja iseloomu.

II periood tõi üksikuis riiges juba võrdlemisi suuri sõjamajanduslikke erinevusi.

Saksamaal kujunes nii tootmises kui ka tarbimises üha suurenev plaanikindlus, kuna oli karta teravat puudust toor- ja toiduainest.

Inglismaa piiras tublisti oma väljavedu, esmajoones kivisöe väljaveo keelu alla pane-

misega. Relvatööstuse üle pandi maksma hoolikas kontroll.

Prantsusmaa korraldas oma sissevedu, eeskätt metalli alal. Selleks sundis teda suurte tööstusrajoonide kaotamine Kirde-Prantsusmaal.

Teist perioodi üldiselt iseloomustab majandusliku plaanikindluse ja riikliku eramajandusse vahelesegamise kasv, mis on tingitud mitmesuguseist majanduslikest raskusist (päämiselt toorainete alal). Oma hariastme saavutab see plaanikindlus koos riikliku vahelesegamisega aga alles kolmandas perioodis.

III perioodis esineb juba täielikult riiklik majanduse juhtimine kõigis sõdivais riiges.

Saksamaal teostus see võrdlemisi põhjaliku Hindenburg'i kava järgi, mis oli suunatud kõigi majanduslike jõudude plaanikindlale kasutamisele.

Inglismaal seati sisse sunduslik väeteenistus. Tööstuses laiendati kontrolli peaaegu kõikidele aladele, samuti ka liiklemises. Määrati kindlaks tähtsamate tarbeainete hinnad ja piirati tarvitamist.

Prantsusmaal piirati esmajoones tarvitamist. Edasi loodi kontroll sisseveo ja transpordi üle.

Kõigis sõdivais riiges kerkis kolmandal perioodil esile suuri raskusi, mis ei võimaldanud teostada paljusid varem-koostatud kavasid. Kui kahe esimese perioodi jooksul oli sõdivate riikide päämiseks püüdeks tagada sõjaväele vajalike ainete korrapärast muretsemist, siis lisandus sellele kolmandal perioodil sõja pikaksvenimise pärast veel vajadus hoolitseda enam ka tsiviillelanike tarvete eest. Majanduslike ülesannete teostamiseks osutus paratamatuks järjest laiaulatuslikum oskustöölise vabastamine sõjaväeteenistusest.

1918.a. esines kõigis sõdivais riiges (pääle USA) suur toodangu langus. Andsid tunda toorainete-puudus kui ka sõjaline väsimus. Liitlaste poolel kannatasid toodangu languse all vaid tsiviil-elanikud, keskriiges aga juba ka sõjavägi. Sõja kiire lõpu kutsus esile asjaolu, et Saksamaa oli sunnitud kokku tõmbama oma tsiviilelanike tarbeid nii, et viimaseil kadus tahe vastupanuks. See nähtub riigi sisemisist rahutustest.

TÄHTSAMAIK KORRALDUSI JA MÄÄRUSI SÕDIVAIS RIIGES MAAILMASÕJA KESTEL.

Tugev majanduslik pingutus kutus kõigis sõdivais riiges sõja vältel esile terve rea mitmesuguseid korraldusi ja määrusi. Tähtsamaid neist üksikuis räägib kronoloogilises järjekorras vaadeldes saame umbkaudse pildi ka riigi majandusliku olukorra muutustest sõja vältel.

Vaatleme nüüd neid korraldusi ja määrusi üksikute riikide kaupa.

Saksamaal:

- 2.08.1914. Seadus, mis andis valitsusele volituse võtta tarvitusele mitmesuguseid vahendeid majanduslike raskuste ületamiseks.
- 4.08.14. Seadus hindade piiritlemise kohta tähtsamate tarbeainete alal.
- 4.08.14. Sõjatööstuse komitee loomine.
- 28.10.14. "Sõjaleiva" küpsetamise määrus.
- 28.10.14. Määrus leivahinna kindlaksmääramiseks.
- 25.01.1915. Leivamonopoli ja Riikliku Leivabüroo loomine.
- 28.10.15. Lihata-päevade sisseseadmise määrus.
- 14.11.15. Reini-Westfaali tööstusrajoonide ümberkorraldamine.

- 28.11.1915. Tekstiil-toorainete allutamise kontrollile.
- 1.02.1916. Pesu ja muude riietusesemete, mida võimalik kasutada sõjaväes, sekvestri alla viimine.
- 20.08.16. Lihakaartide sisseseadmine.
- 1.11.16. Sõjaväe varustamise juhtimiskeskuse loomine.

Inglismaal:

- 5.01.1915. Sõjaväe Varustusministeeriumi asutamine.
- 13.05.15. Kivisõe väljaveo-keeld ja Kivisõe Komitee.
- 29.07.15. Kivisõe hinna piiramise akt.
- 10.1916. Lina-, villa- ja leivamonopol.
- 12.16. Toitlusministeeriumi asutamine.
- 12.16. Meresõiduministeeriumi loomine.
- 10.01.1917. Maapinna töötlemise määrus.
- 11.03.17. Kivisõe-kaevanduste kontroll.
- 25.04.17. Leiva-tootmise määrus.
- 9.05.17. Kindlad hinnad teraviljale.
- 20.06.17. Puuvilla kontrollbüroo asutamine.
- 07.17. Suhkrukaardid.
- 23.03.1918. Puuvillatööstuse reguleerimine.

Venemaal:

- 19.05.1915. Toitluskomitee loomine Kaubandus-Tööstusministeeriumi juurde.
- 29.05.15. Kivisõe vedude korraldamine.
- 05.15. Sõjatööstuse Keskkomitee loomine.
- 7.06.15. Eri-nõukogu loomine armee varustamiseks.
- 17.08.15. Luuakse veel 4 eri-nõukogu.
- 17.12.15. Komitee-loomine metallurgia-tööstusele.
- 12.02.1916. Takside väljaandmise määrus.
- 27.02.16. Tehaste sekvestri alla võtmine.
- 7.03.1917. Kubermangude toitlus-komiteede asutamine.
- 9.03.17. Üleriikliku toitluskomitee asutamine.

- 25.03.1917. Leivamonopoli-seadus.
 5.05.17. Toitlusministeeriumi asutamine.
 21.06.17. Kõrgema Majandusnõukogu ja -komitee asutamine.
 21.04.17. Nahamonopol.
 1.08.17. Kivisöe-monopol.

Vaadeldud määruste ja korralduste päämiseks sihiks on toitlustamise ja toorainetega varustamise korraldamine. Kõige varem algas see vaadeldud riigest Saksamaal, minnes ühtlasi ka kõige kaugemale mitmesuguste tarbeainete normeerimise alal. Inglismaal ja Venemaal piiruti seevastu enam üldiste määrustega ja vastavate organite loomisega.

SÕJAMAJANDUSE VÕRDLUS MAJANDUSKRIISIGA.

Sõja ja majanduse erilisi vahekordi on mitmed teadlased püüdnud võrrelda majanduskriisidega. Säärane võrdlus on aga mõeldav vaid selles ulatuses, milles kriisiga mõeldakse üldist teravat tasakaalu kadumist tootmise ja tarbimise vahel.

Sõjamajandusel ja majanduskriisil on ühiseid tunnuseid, nagu tasakaalu kadumine nõudmise ja pakkumise vahel, raskusi krediidivahekordades jms.

Sääraseid ühiseid tunnuseid võib leida veelgi. Kuid märksa enam kui ühiseid tunnuseid on nende kahe nähte vahel erinevusi. Nii on majanduskriis perioodiliseks nähteks, mis järgneb reaktsioonina kõrgkonjunkturile. Sõjama-

janduslik kriis võib seevastu tabada majandust igal ajal, olenemata mingist korrapärasusest. Edasi on majanduskriis üldiseks nähtuseks, mis esineb üheaegselt kõigil majandusaladel. Sõjamajanduslik kriis seevastu pole üldine nähtus: kui ühel alal tekib massiline nõudmine, siis teisel alal võib samal ajal nõudmine (ja koos sellega ka tootmine) tublisti langeda ja esineda töötaolek.

Olulisimaks erinevusiks majanduskriisi ja sõjamajanduse vahel on asjaolu, et majanduskriis võib esineda laostavalt vaid üksikute isikute varanduse suhtes, hävitamata seejuures rahvamajanduse seisukohalt kapitale ja tootmisvahendeid. Sõjamajanduse ajal aga hävineb sõjalise tegevuse läbi palju kapitale ja varasid igasuguse majandusliku eesmärgita, kusjuures rikutakse rahva produktiivsete jõudude põhi-aluseid.

Majanduskriis on seega korrapäraseks ja rahvamajandust kui tervikut mitte hävitavaks nähtuseks, sõjamajanduslik kriis aga seevastu hävitab rahvamajanduslikke kapitale. See on rahvamajanduslikult negatiivseks, üldpoliitilisest seisukohast aga sõjas siiski vajaline.

SEISUKOHTI TULEVASE SÕJA ISELOOMUSTAMISEKS.

Kohe pääle Maailmasõda kerkisid esile seisukohad uue sõja kujutletava iseloomu ja koos sellega ka sõja ja majanduse vahekorra kujunemise kohta. Vaatleme neist seisukohtadest paari tüüpilisemat ja tuntumat.

Kindral Seeckt'i välksõja-teooria. Teooria on rajatud 200.000-mehelise armee kohta ja on pärit ajast, millal Saksamaal sõjalised ettevalmistused olid alles väga piiratud. Lahendust püüti leida seepärast piiratud võima-

luste juures. Nagu juba ütleb selle teooria nimetus, käsitletakse selles põhimõtet anda vastasele eriti hästi väljaõpetatud ja tehniliselt varustatud väikese armeega võimalikult kiiresti otsustav löök, mis kindlustaks võidu.

Hiljutine Saksa-Poola sõda näitab, et see teooria on küllaltki reaalne ja teatud olukorras rakendatav. Ei tohi aga unustada, et Saksa-Poola sõjas oli rida eri olukordi (poolte suur jõudude vahe), mida selle teooria reaalsuse hindamisel kindlasti tuleb arvestada. Suurte ja enam-vähem võrdsete vastaste juures tuleb välksõja-teooria otstarbekuse suhtes küll asuda kahtlevale seisukohale.

Kindr. Seeckt'i välksõja-teooria viib meid tagasi enne-Maailmasõjaaegsesse olukorda, millal samuti loodeti lõpetada sõda otsustavate löökide abil võidukalt üsna lühikese ajaga. Need sakslaste lootused Maailmasõjas ei täitunud.

Üldiselt arvestatakse tänapäeval sõjaks ettevalmistumisel Maailmasõjast saadud õpi-seid ja valmistatakse majanduslikult sõjaks ette kõige laiemas ulatuses. Et need ettevalmistused on vajalised ja õigustatud, seda näitab juba ka praeguse sõja senine käik. Suursõda pole võidetav lühikese aja jooksul üksikute kiirete löökide abil.

Tänapäeva nn. totaalseks sõjaks ettevalmistumise aluseks võib pidada sõjateoreetik Clausevitz'i põhimõtet, mis püstitatud juba mõõdunud sajandil. Clausevitz väidab, et me ei või teada, kas tulev sõda lõpeb kiiresti või kestab aastaid. On seepärast õigem sõja kestust ettevalmistuste juures mitte arvestada. Kui riik üldse arvestab sõjavõimalust, siis peab ta sõjaks valmistumise küsimuses aluseks võtma absoluutse sõja vormi, et ta oleks võimaline kohanema vastavalt olukorra nõudeile.

See põhimõte, valmistuda absoluutseks (resp. totaalseks) sõjaks, s.t. sõjaks, milles on rakendatud riigikaitse teenistusse kõik rahva füüsilised, materjaalsed, moraalsed jms. jõuallikad, on kehtiv nii suur- kui ka väikeriikide kohta. Võib koguni öelda, et väikeriikide kohta on see teooria kehtiv veel enam kui suurriikide kohta, kuna väikeriigis kõik jõuallikad nende piiratud koguse pärast on üksteisega väga tihedas seoses.

PÖLLUMAJANDUSE MOBILISATSIOON. TOITLUS- KÜSIMUSED.

Üldiselt.

Majanduse kaks tähtsamat ala nii rahu kui ka sõja ajal on põllumajandus ja tööstus. Need kaks majandusala annavad sõjapidamiseks kõik vajalised vahendid, teised majandusalad tegelevad vaid nende vahendite jaotamisega, edasitoimetamisega jms.

Kumba neist kahest alast pidada tähtsamaks, see oleneb riigi majanduslikest ja looduslikest eeldusist. Meie oludes on põllumajandusel suur tähtsus riigikaitsemajanduses, kuid ka tööstuse osatähtsus pole väike.

Põllumajandus ja rahva toitlusküsimused on väga tihedas seoses. Tulevad ju inimese ülalpidamiseks vajalised toiduained valdavalt enamuses põllumajandusest. Tööstuslikes riigis (Inglismaa, Saksamaa j.t.), kus toiduained suuremalt osalt veetakse sisse, evib sõja ajal toitlustamis-küsimus esmajärgulise tähtsuse. Toiduainete sisseveo tõkestamine võib kergesti tekitada neis riigis nälja ja seega

hävitada kogu rahva tahte jätkata sõda. Parem on olukord selles suhtes agraarriiges, kes saavad vajalisi toiduaineid oma põllumajandusest ega ole seepärast nii sõltuvad välismaailmast.

Toitlustamine on sõja ajal probleemiks, mis vajab igas riigis hääd korraldust ja otstarbekat organisatsiooni. Ka agraarriiges on põllumajanduse mobilisatsiooni asjatundlik teostamine sõja ajal olulise tähtsusega. Näitena võib siin tuua Venemaa olukorra Maailmasõja ajal. Kui Venemaa enne sõda oli Euroopa viljaaidaks ja sõja algul tundis muret, kuhu paigutada oma viljatagavarasid, siis oli paar aastat hiljem samal maal nälg. Selle põhjuseks polnud mingi looduslik katastroof ega ka sõja laastamistö, vaid viga peitus ainult puudulikus organisatsioonis.

Kuivõrd tähtis on sõja ajal toitlustamise korraldamine, näitab ilmekalt selle ala kohta käivate määruste ja korralduste rohkus sõdivate riikide Maailmasõja-aegses seadusandluses. Kõigis riiges loodi selleks terve rida eriorganeid. Põllumajanduse huvides toimus sõja lõpu poole laiaulatuslikke ajutiselt vabastamisi sõjaväeteenistusest hooajatöödeks.

KÜLVIPINNA JA SAAGI KUJUNEMINE MAAILMASÕJA AJAL SÕDIVAIS RIIGES.

Sõda, eriti kui ta venib pikaks, avaldab mõju nii külvipinna kui ka saagi suurusele. See on tingitud sõja laastavast mõjust kui ka intensiivse põlluharimise võimaluste vähenemisest, millel peatume hiljem pikemalt.

Kuidas Maailmasõja ajal sõdivais riiges muutusid külvipind ja viljasaak, selle kohta annab ülevaate järgmine tabel.

TABEL KÜLVIPINDADE JA SAAKIDE MUUTUMISE KOHTA MAAILMASÕJA AJAL
TÄHTSAMAS SÕDIVAIS RIIGES (SUHTARVUDES).

Aasta.	Saksamaal.		Prantsusmaal.		Inglismaal.		Venemaal.	
	Külvip.	Saak.	Külvip.	Saak.	Külvip.	Saak.	Külvip.	Saak.
1913.	100	100	100	100	100	100	100	100
1914.	98,5	87,9	93,1	88,1	99,6	104,4	97	96,7
1915.	101,4	71,3	82,6	66,4	104,1	105,2	86,6	97,5
1916.	89,2	72,7	79,3	70,4	102,2	98,5	81,7	84,9
1917.	84,2	49,5	70,4	49,3	112,8	114,7	83,5	82,1
1918.	83,6	58,1	69,2	60,2	133,5	140,7	-	-

Tabelist nähtub, et kõigis suuremais Maailma sõjast osavõtnud riiges, välja arvatud Inglismaal, langesid sõja kestel nii külvipind kui ka viljasaak. Külvipinna langus oli suurim Prantsusmaal. Külvipind vähenes sääl sõja lõpuks 69,2%-ni külvipinnast sõja algul. Sellejuures oli Prantsusmaal viljasaagi vähenemine samuti suurim, kusjuures madalaim saak oli 1917.a. (49,3% 1913.a. saagist). Suhteliselt külvipinnale oli saagi langus suurim Saksamaal. See on seletatav selle maa raske seisundiga väetisainete, inimtööjõu jms. alal. Hoopis vastupidine on aga olukord Inglismaal. Siin näeme Maailmasõja kestel pidevat kasvu nii külvipinna kui ka saagi alal, kusjuures saak kasvas koguni külvipinnast suuremal määral (sõja vältel tõusis saak ümmarguselt 40% võrra). Seda saavutas Inglismaa intensiivsete agraarprogrammide teostamise abil. Säärane suur viljasaagi tõus avaldas suurt mõju Inglismaa võitlusvõimele. Inglasile oli nende agraarprogrammide teostamisel suureks abiks nende soovus asetus. Oli ju Inglismaa oma saarestikulise asendi pärast eemal otsesest sõja-tallermaast. Päälegi oli Inglismaal hää ühendus mereteed kaudu oma rohketes asumaaodega, kust oli võimalus saada põllumajanduse tootlikkuse tõstmiseks mitmesuguseid vahendeid. Pääpõhjus külvipinna ja saagi tõusuks oli aga hulgaline kultuurmaade reservide oamine ja harimine.

Venemaal esines langus nii külvipinna kui ka saagi alal. Põhjuseks oli siin, nagu juba mainitud, vastava organisatsioonini halb korraldus, mis võimaldus palju väärnähtusi vilja kogumise jms. juures. Edasi olid transportolud puudulikud. See omakorda tegi võimatuks vilja korrapärase edasitoimetamise vajalikesse kohtadesse (asulaisse).

Mis on põhjuseks, et kõigis sõdivais riiges pääle Inglismaa viljasaak sõja kestel pidevalt langes? Kõigepäält asjaolu, et sõja kestust hinnati algul hoopis lühemaks kui see tegelikult kujunes. Seepärast ei mõeldud sõja algul ka palju põllumajanduse plaanikindlale korraldamisele, vaid püüti paisata sõtta võimalikult palju inimtööjõude, mobiliseerida hobuseid jms. Ei mõeldud palju ka vajaliste tagavarade loomisele uueks külviks. Kuna aga põllumajanduses tehtud vigu on võimalik parandada alles pikema aja jooksul, ei saadud hiljem neid nii kiiresti enam hääks teha.

PÕLLUMAJANDUSLIKU TOOGI LANGUST JA RASKUSI TOITLUSALAL MÕJUSTAVAD TEGURID.

Vaatleme nüüd üksikasjalisemalt neid tegureid, mis põhjustavad sõja ajal toogi langust põllumajanduses ja raskusi toitlusküsimusis.

Neiks tegureiks on:

- 1) Riigi sõltuvus välisturust põllumajandus-
saaduste ja vajaliste vahendite alal.
- 2) Sõjaväe mobilisatsioon.
- 3) Hobuste ja veokite mobilisatsioon.
- 4) Põllutööriistade-puudus.
- 5) Väetusainete-puudus.
- 6) Tarbimise kasvamine.
- 7) Transpordi puudulikkus.
- 8) Liigsete tagavarade loomine tootjate
juures.
- 9) Spekulatsioon.
- 10) Riigi vastavate organite saamatus.

Sõltuvus välisturust on kõige tuntavam blokaadi ajal, ja nagu näitavad sõjakogemused, on

blokaadi mõju tihti kõige suurem just toitlus-
küsimumste suhtes. Nii näit. pääses Saksamaa
Maailmasõja ajal näljaohust vaid tänu sellele,
et blokaad polnud küllalt täielik ja võimaldas
vilja sissevedu erapooletuist riigest (Taani,
Norra, Rootsi, Doonau-bassein, Ukraina).

Häirivalt põllumajandusele mõjub sõjaväe
mobilisatsioon, kui selle juures küllaldaselt
ei arvestata põllumajanduse vajadusi. Mobili-
seeritakse ju suurem osa töövõimelisi mehi,
ja kui tööstustesse jäetakse alles teatud osa
oskustöölisi, siis on põllumajanduses säärase
oskustööliste eraldamine ja kojujätmine märksa
raskem. Tänapäeval mobiliseeritakse sõja korral
tavaliselt 10-12% rahva üldarvust. Kuna aga
mobiliseeritakse vaid mehi, siis moodustab mo-
biliseeritute arv meeste üldarvust umbes 20-
25%. Töövõimeliste meeste arvust moodustab
see juba umbes 50%. Tuleb aga arvestada ka asja-
olu, et mobiliseerimata jäetakse töövõimelistest
meestest see osa, kelle töövõime on väiksem mo-
biliseeritavate omast. Nii näit. on 50-aastase
mehe töövõime küll veel küllaldane enamusel
töölaladel, kuid sääljuures märksa väiksem kui
25-aastasel mehel. Viimane aga kuulub tavalis-
elt mobiliseerimisele, kui tal pole suuremaid
defekte. Nii-siis kahjustab sõjaväe mobilisat-
sioon põllumajandust üsna tuntaval määral, sun-
dides tugevate ja töövõimeliste meeste asemele
astuma naisi, lapsi ja rauku. Suureks paheks
on põllumajanduses mobilisatsiooni korral veel
asjaolu, et mobiliseeritakse suurem osa talude
peremehi. Väiketalundeis on aga just peremees
ise n.ö. talu hingeks, kuna teda asendavail
inimesil puudub tavaliselt eriline huvi ja os-
kus intensiivseks majapidamiseks.

Eriti raske on olukord põllumajanduses
tööjõudude alal mobilisatsiooni korral, kui
kasutatakse põllutöölisina välismaalasi. Vii-

mased lahkuvad tavaliselt kohe sõja puhkemisel, neile asendajaid leida on aga sõja-olukorras väga raske. Nii näit. tekkis Saksamaal 1913.a. suur põllutöölaliste-kriis, kuna mobilisatsiooni väljakuulutamisel lahkus põllutöölt 412.000 poolakat ja austerlast.

Üsna tuntavaid raskusi toob põllumajandusele hobuste-mobilisatsioon. Sõjapidamine nõuab veel tänapäevalgi tehniliste vahendite kõrval veovahendina hobuseid, samuti on moodsas sõjaväes veel säilinud ratsavägi tehniliste väeliikide kõrval. Sõda nõuab järjest uusi hobuseid põllumajanduselt, päälegi vaid paremaid. Hobuste juurdekasv aga väheneb seevastu sõjaolukorras tunduvalt. Nii peab sõja nõuete pärast jällegi kannatama põllumajanduse intensiivsus.

Tavaliseks nähtuseks sõja ajal on ka põllutööriistade ja -masinate puudus. See on tingitud peamiselt kahest asjaolust: 1) Riigil puuduvad vastavad toormaterjalid ja ka tehased, sissevedu aga on raskendatud (blokaad!). 2) Riigil on vastavad toormaterjalid küll olemas, kuid need on hädasti tarvis teiste vahendite (tavaliselt võitlusvahendite) valmistamiseks. Põllutööriistade ja -masinate tootmist sõja ajal raskendab asjaolu, et tavaliselt oskustöölised neist tehaseist viiakse üle sõjatööstusse või rakendatakse koguni need tehased tervelt relvade valmistamiseks.

Väetusainete-puudus on sõja ajal sama oluliseks ja ka tavaliseks nähteks kui põllutööriistade-puuduski. Takistab ju väetusainete puudus viljasaagi tõstmist. Saak võib korraliku väetise puudumisel koguni õige tuntavalt langeda. Väetusainete-puudus võib olla tingitud järgmisest asjaoludest: 1) Blokaadist, kui kasutatakse väliskunstväetist. 2) Omamaa kunstväetise-toodangu vähenemisest, kuna vastavad ained

(lämmastik) lähevad muuks otstarbeks. 3) Kari-loomade ja ühes sellega ka sõnniku vähenemisest.

Arusaamatuna tundub tarvitamise kasv sõja ajal, kuna inimeste arv ei kasva, vaid koguni kahaneb. Tegelikult aga toimub tarvitamises siiski kasv, ja peamiselt just kahel põhjusel: 1) Sõjaolukorras nõuavad intensiivne töö ja alalisel pingutusel toidunormide suurendamist nii inimestel kui ka loomadel (esmajoones hobustel), võrreldes rahuaegsete toidunormidega, mis vajalised igapäevase töö juures (sõjaväe keskmised toidu- ja söödanormid on suuremad kui eramajanduses). 2) Sõjaolukorras luuakse juurde uusi toitlustamis-punkte. Kogemused on näidanud, et paari perekonnaliikme lahkumisel kodust (mob.korral) ei vähene kodudes perekonna toidunormid sel määral kui kulub samade inimeste toitlustamiseks selleks asutatud uutest toitlustus-punktidest. Üksikute inimeste kohta pole see tarvituse kasv küll suur, kogu rahva ulatuses aga on see üsna tuntav.

Transpordi alal kerkib sõja-olukorras esile raskusi seepärast, et vahendid ja liinid on koormatud operatiivveduga. Majanduslikke vedusid tuleb seepärast tublisti piirata. Tagajärjeks on, et vajalised tooted (esmajoones toiduained) ei jõua õigeaegselt tootjalt tarvitajani. Vene Maailma-sõja-aegse toitluskriisi päämiseks põhjuseks oligi transpordiolude puudulikkus.

Sõjaaegset toitlustamist takistavaid suuremaid väärnähtusi on liigsete tagavarade hoidmine üksikute kodanike, tavaliselt tootjate, juures. Rahvas on muutunud umbusklikuks. Kardetakse puudust ja nälga, seepärast ei anta midagi ära, isegi seda mitte, mida ei suudeta ise ära tarvitada mitme aasta jooksul. Niisugused liigsed tagavarad üksikute kodanike juures aga kutsuvad esile üldise puuduse neist aineist. Maailmasõja ajal olid liigsete tagavarade hoidmise põhjused üksi-

kute kodanike juures järgmised: 1) Vilja koristamine ja jaamadesse vedamine oli aeglustatud hobuste ja tööliste puuduse pärast. 2) Taluniku jõukus kasvas viinamüügi keelu ja rekvisitsiooni-tasude tõttu. Nii tekkisid talunikel ülejäägid ja maksude tasumiseks polnud vaja realiseerida põllusaaduste-tagavarasid, nagu tavaliselt. 3) Rahakursi languse oht: loodeti hiljem saada nende saaduste müügist rohkem ega rutatud seepärast müügiga.

Spekulatsioon on vanemaid sõjaga kaastuvaid pahesid majanduselus. Tänapäeval oli võitlus spekulatsiooni vastu enamuses riiges väga intensiivne. Spekulatsioon seisneb selles, et üksikud kodanikud, päämiselt vahenduse alal teotsejad enda kätte suuri tagavarasid koondavad, et neid hiljem nende ainete puuduse pärast turul realiseerida kõrge hinna eest. Seeläbi muutuvad tähtsad tarbeained kalliks ja nende muretsemine tekitab vaesemaile kodanikele suuri raskusi.

Suur tähtsus põllumajanduse mobilisatsiooni ja tootlusküsimuste korraldamisel lasub vastaval organisatsioonil. Siin ei piisa ainult riiklikest organeist, vaid nende algatusel ja juhtimisel tuleb kaasa tõmmata ka eraorganeid, kokkukõlastades viimaste tegevust riiklike organitega. Üldjuhiseks on siin, et maaomavalitsused tegelevad tarbeainete kogumisega, asulate omavalitsused aga - nende jagamisega. Puuduliku organisatsiooni tulemuse näitena mainisime juba olukorda Venemaal Maaailmasõja ajal. Riiklik keskorgan ja kohalikud võimud teotsesid igaüks omapääd, ilma et seda tegevust oleks kava-kindlalt juhitud ja kokkukõlla viidud. Tagajärjeks oli suur korralagedus ja nälg.

Vaadeldud põhjused on tähtsamaid, mis avaldavad sõja-olukorras mõju põllumajandusliku toogi langusele ja tootlus-küsimustele. Kuna need kaks ala on teineteisega tihedas seoses,

siis vaatlesime neid põhjusi koos.

RAHVAMAJANDUSLIKU AGRAARPOLIITIKA SUHE RIIGI- KAITSE-MAJANDUSEGA.

Põllumajanduses sõja ajal esinevad raskused sunnivad sellele majandusalale erilist tähelepanu pöörama, kuna vastasel korral võib riiki ähvardada toidupuudus. On selge, et siin raskuste kõrvaldamiseks peab paratamatult vahele astuma riik. Vahelesegamine peab siin kandma üldist laadi, mitte piirduma üksikute positiivsete ettekirjutustega, nagu see on mõeldav tööstuskäitiste juures. On ju põllumajandus täiel määral sõltuv looduslikest oludest. Samuti koosneb ta paljudest pisi-käitistest, seepärast ei ole eeskirjade andmine üksikuile käitistele üldse mõeldav.

Agraar-poliitilised sammud sõjaaegse põllumajanduse korraldamiseks võivad olla otsesed või kaudsed. Otseseiks on seadused ja eeskirjad, kaudseiks aga - hinnapoliitika, tagavarade loomine jms., mis iseenesest annab teatud alal soovitud suuna.

Juba rahu ajal tuleb asuda uurimiste teostamisele põllumajanduse, väliskaubanduse ja statistika alal. Uurimise alla ei kuulu ainult põllumajandusest saadavad toiduained, vaid ka kõik toor- ja abiained, mida põllumajandus suudab pakkuda tööstusele.

Põllumajanduse sõjaks ettevalmistamise seisukohalt on kõikjal läbi löömas vaade, et on tähtis suunata riigi agraarpoliitika võimalikult põllumajanduse sõltumatuse saavutamisele välisriiges niipalju kui seda võimaldavad. riigi looduslikud olud, kuna on aske ette aimata po-

liitilisi ja majanduslikke suhteid välisriigega. Selleks tuleb:

1) Teostada otstarbekalt maareform.

2) Suunata õieti põllumajanduslikku tegevust.

Maareformi tähtsus peitub selles, et maa otstarbeka jaotamisega põllupidajate vahel saavutatakse intensiivsem maaharimine ja laialdaste rahvahulkade huvi maaharimise vastu. Seda võisime tähele panna ka meie 1919.a. teostatud maareformi juures. Pääle maareformi kasvas tuntavalt took, võrreldes endiste suurmaapidamistega. Lisaks sellele on väikemaapidajail ka suurem huvi juurde harida uudismaid, et seega suurendada oma põllupinda. Kerkib põhiküsimus: kas riigikaitse-majanduse seisukohalt eelistada suur- või väike-maapidamist? Hüvesid ja pahesid on mõlemal.

Põllumajandusliku tegevuse õieti suunamine on üsna keerukas probleem. Üldjuhisenä kehtib siin sõja korral põhimõte: toota aineid, mille tootmine nõuaks võimalikult vähe tööjõudu ja väetisaineid ning mis annaksid antud maaalal võimalikult suurt saaki. Selle kõrval kerkib kohe üles ka koduloomade-probleem. Koduloomi tuleb pidada säärasel hulgal, et neid oleks võimalik korralikult toita ja et nad seejuures suudaksid katta majapidamise vajadusi. Karjasaadused on meil tähtsamaiks toiduaineiks, nende hulk aga oleneb kariloomade arvust. Lõpuks on kariloomade arv tähtis ka veel väetise saamise seisukohalt, kuna sõja ajal on raske saada kunstväetist.

Kariloomade-probleem kerkis teravalt esile Saksamaal Maailmasõja ajal nn. sigadekasvatamis-poliitika kujul. mis oli tingitud ravnainete-puudusest. Vaheldamisi propageeriti sigade kasvatamist ja röövtparmist. Puudus selgus, kas on kasulikum sööta sigadele kartuleid ja teisi inimtoiduks kõlbulikke toiduaineid, et saada sel teel uusi toiduaineid liha ja rasva kujul, või

anda need toiduained otsekohe inimesile. Viimasel juhul jäi aga ikkagi lahendamata rasvainete-puuduse-probleem.

Põllumajanduses kerkib sõja ajal veel terve rida probleeme, mis riigikaitse-majanduslikult on suure tähtsusega. Nii on tähtsamaid probleeme sõjaaegses põllumajanduses tööjõu-küsimus. Kogemused on näidanud, et tuleb paratamatult kasutada põllumajanduses sõja ajal alaealiste, naiste, raukade ja sõjavangide tööjõudu. Sesoniliste tööde teostamisel aga osutub tihti vajaliseks kasutada ajutiselt ka linnakodanike tööjõudu. Lisaks sellele tuleb püüda võimaldada mobiliseerituile lühiajalist puhkust, et anda neile võimalust teostada neid töid oma majapidamises. Need sammud osutusid paratamatuks Maailmasõjas ja ka Vabadussõjas. Tuleb seepärast mõelda nende sammude ettevalmistamisele ka tulevase sõja korral.

Sõjamajanduslikult on väga tähtsaks probleemiks jaotusprotsessi õige korraldamine, nagu näitavad Maailmasõja kogemused. On kindlasti vajaline püüda juba rahu ajal statistiliste andmete põhjal sel alal tekkivaid raskusi ette näha ja neid kõrvaldada. Tarbekorral peab siin appi tulema seadusandlus. Põllumajanduslike toor- ja toiduainete juures tuleb kaalutleda monopolide sisseseadmise küsimust, eriti teravilja jaotamisel. Paralleelselt sellele peab toimuma ka tagavarade loomine rahu ajal, eriti teravilja alal.

Rahvamajanduslik agraarpoliitika on, nagu nägime aluseks riigikaitsemajanduse üldilme kujundamisel, eriti põllumajanduslikus riigis. Erinevused sel alal on eri riiges tuntavalt väiksemad kui teistel aladel.

TERAVILJA-TAGAVARAD. E. HEKSCHER'i SEISUKOHT
JA TÄNAPÄEVA VAATED SELLES KÜSIMUSES.

Teravilja-tagavarade loomine on tõhusamaks vahendiks riigile rahva toitlustamise kergendamiseks sõja ja teiste raskete olude (ikaldus, kriis jms.) korral. Maailmasõja ajal polnud sõdivail riigil mainimisväärsed teraviljatagavarasid, seepärast olid ka mitmed sõdivad riigid vilja sisseveovõimaluste kadumisel lähedal nälja-ohule.

Küsime nüüd, kui suurel määral on ühele või teisele riigile teravilja-tagavarad vajalised ja kas nad on üldse vajalised igale riigile. Selle küsimuse vestamiseks jagame kõigepäält riigid kolme rühma.

1) Agraariiges, kes ekspordivad teravilja, pole erilist vajadust teravilja-tagavarade loomiseks. Tuleb oletada, et need riigid ka sõja ajal suudavad toota niipalju teravilja kui on vaja nende tarviduste rahuldamiseks. Küll aga on kindlasti tarvis korraldada otstarbekalt teravilja jaotust sõja ajal.

2) Riigid, kellele jätkub teravilja oma tarviduste katteks või kes peavad seda vahesel määral sisse vedama, peavad looma teravilja-tagavarasid. Tuleb arvestada asjaolu, et sõja ajal saak langeb.

3) Tööstusriigil, kes veavad teravilja sisse suuremal hulgal, on väga suure tähtsusega teravilja juurdeveo-võimaluste kindlustamine välisriigist. Ka teatud tagavarade loomine on vajaline. Neist tagavaradest ei jätku küll pikema-ajaliseks tarvitamiseks, kuid need on tarvilised ajutiste takistuste korraks juurdeveos.

Eesti kuulub agraarriigina teise rühma. Meil jätkub teravilja oma tarviduseks. Kuna samasse rühma kuulub ka Rootsi, siis on huvitav jälgida rootslaste seisukohti teravilja-tagavarade kohta. Rootsist on neid küsimusi käsitletud üsna põhjalikult.

Rootsi professor E. Hekscher leiab, et rahva ülalpidamine sõja ajal on tagatud siis, kui riik suudab toota sõjaväele kui ka tsiviilelanikele vajalise vilja ise omal maal. Vajalise saagi aga tagavad omakorda vastavad tootmisvõimalused ja eelkõige küllaldane tasu. Kui riigis on teravilja tootmiskulud kõrgemad kui välisriiges, peab riik oma põllupidajaile kindlustama siseturul selle kõrgema hinna saamise ja kaitsma neid odava välis-teravilja konkurentsi vastu. Selleks tuleb tarvitusele võtta kaitsetolle. Välis- turul niimoodi kõrgel hoitud hinnaga teravilja müüa ei saa, seepärast on riiges, kus teravilja tootmiskulud kõrged, saagi tõstmine üle omamaa vajaduste seotud kulude ja raskustega. Tagavarade soetamine sõja korraks on aga siiski kindlasti vajaline, kuna sõja ajal on oodata saagi tuntavat langust.

E. Hekscher arvab edasi Rootsi kohta, et Rootsile on majanduslikult kasulik luua teravilja-tagavarasid odavast välisviljast kui tõsta omamaa saaki. Kuna tagavarade loomine on kulukas, tuleks seda teha järk-järgult. Välisvilja-tagavarade panipaigana tuleb ära kasutada nii riiklike kui ka erakaubanduslike ettevõtjate siseturu jaoks määratud ladusid. Iga ettevõtte jaoks tuleb ära määrata vastav norm, mida see ettevõtte on kohustatud oma ladudes pidama. Selleks tuleb kõigepäält arvutada minimaalsete tagavarade suurus ja jagada see vastavate kaubanduslike ettevõtete arvuga. Seejuures peab olema tagatud, et riik neid tagavarasid vajaduse korral saaks kasutada kindlaksmääratud hinnaga. Kui tagava-

rade loomisel on suur osatähtsus välis-teraviljal, on tagavarade abil ka hindu kergem hoida püsivaina, juhul kui maailmaturul hinnad muutuvad.

Eespooltoodud E. Hekscher'i vaate kohta peab tähendama, et see on pisut vananenud, kuna see on pärit juba 1917. aastast. Tänapäeval kehtib üldiselt vaade, et kindlaimaks tagatiseks näljachu vastu sõja ajal on omamaa viljasaagi tõstmine vähemalt kuni vajaduste kõrguseni. See vahend on aga mõneski riigis seotud raskustega.

PÖLLUMAJANDUSES TOODETAVAIST TÖÖSTUSLIKEST TOORAINEIST.

Toiduainete kõrval annab põllumajandus ka tööstusele rea tähtsaid tooraineid: nahka, villa, lina, tärklis jms. Ka nende ainete alal on riigile tähtis saavutada võimaluse piires sõltumatust välisturust. Seda on võimalik saavutada statistilisele uurimusele rajatud tegevuse suunamisega ja toorainete kogumise, töötlemise ja otsarbeka jaotuse organiseerimise abil.

Maailmasõjas töötas sellelaadseid organisatsioonid paljudes riigis. Näit. Itaalias riiklik nahkade kokkuostu võrk, milles pandi suurt rõhku sõjaväelt saadavaile loomnahkadele (surmasaanud hobuste nahkade kogumine jms.). Selle organisatsiooni tegevuse juures ilmnes aga, et kontroll polnud küllalt tugev: ligi $\frac{1}{2}$ kokkukorjatud nahkadest läks enne jaotusprotsessini jõudmist kaduma. Organisatsioon allus Kaitseministeeriumile, kelle ülesandeks oli ka nahkade töötlemise korraldamine ja jaotuse organiseerimine. Kaitseministeeriumile allus veel villa-ühing.

Sarnaseid organisatsioone leidis Maailmasõja ajal peaaegu kõigis sõdivais riigis. See asja-

olu näitab, et sõja ajal on küllalt suure tähtsusega organiseerida põllumajandusest saadavate toorainete nõutamist, töötlemist ja jaotust, kusjuures need organisatsioonid vajavad tugevat kontrolli.

Põllumajandusest saadavail toorainel peatumisel hiljem Eesti olude vaatlemisel pikemalt.

PÕLLUMAJANDUSE MOBILISATSIOONI PLAAN A.VOLPE JÄRGI.

Põllumajanduse mobilisatsiooni edukas teostamine on mõeldav vaid kavakindlalt. Milliste probleemidega meil siin tuleb kokku puutuda, seda selgitab meile ülevaatlikult alljärgnev põllumajanduse mobilisatsiooni plaan, mille on koostanud A. Volpe. See plaan sisaldab järgmisi nõudeid:

- 1) Arvestada kõiki riigi vajadusi:
 - a) Toiduainete alal (teravili, liha-saadused jms.) nii rahva kui ka sõjaväe seisukohalt.
 - b) Põllumajanduslike toorainete alal (lina, tubakas, vill, nahk j.t.) tööstuse otstarbeks.
- 2) Uurida, millisel määral põllumajandus suudab rahuldada riigi vajadusi sõja korral.
- 3) Leida põllumajanduse nn. kitsad kohad ja ette näha abinõusid siin raskuste ületamiseks.
- 4) Luua plaan põllumajanduse toogi kindlal tasemel hoidmiseks sõja ajal; näha ette ka ikalduse-võimalus.
- 5) Luua reservid põllumajanduses (seemnefond, põllutööriistade-fond, kvalifitseeritud tööliste mobilisatsioonist vabastamise kava jms.)

- 6) Tootmisvahendite ja -vajaduste arvestus ja selle esitamine riigi mobilisatsiooni keskorganile.
- 7) Piiriribade evakueerimise kava ja põllumajanduslik poliitika neil maaaladel.
- 8) Mobilisatsiooni-ülesannete andmine kohapääl ja vastavate instruksioonide koostamine.

Kuigi see plaan on üldjoontes üsna täielik, esineb selles paar suuremat puudust. Nii puudub plaanis teravilja-tagavarade probleemi käsitlemine. Venes kui agrarriigis ei peetud tol ajal tagavarasid vajaliksiks. Teiseks suuremaks puuduseks on transpordi-küsimuste väljajätmine. See ala valmistab Venemaale Maailmasõja ajal palju raskusi. Plaani võiks selles osas täiendada veel ladude asutamise nõudega suuremaisesse keskusisse. See aitaks vältida transpordilude takistusest tekkinud hädadohtu jaotusprotsessi suhtes.

EESTI PÕLLUMAJANDUSE ÜLDINE OLUKORD RIIGIKAITSE- MAJANDUSE SEKSUKOHALT.

Põllumajandus on meie rahvamajanduse tugevaimaks küljeks.

Nagu üldiselt välismaail, nii kehtib ka meil vaade, et peame põllumajandussaaduste alal saama läbi võimalikult vaid omamaa saadustega. Peame ju juba oma geograafilise asendi pärast arvestama sisseveo-võimaluste tuntavat halvenemist sõja ajal. Vastavalt sellele on suunatud ka meie põllumajandus-poliitika.

Meie looduslikud tingimused ja põlluharimis-meetodid ei võimalda meie põllumajandusel võistelda teraviljahindade alal välisturul. Varemmail aastail oli meil olukord säärane, et talunikud tootsid teravilja päämiselt vaid oma tarvi-

tuseks, kuna linnakodanike jaoks tuli sisse veda-
da odavamad välisvilja. See võimaldas leivahinna
hoidmist madalamal tasemel kui ainult omamaa
teraviljas leivavalmistamine, kuid oli samal ajal
seoses suure hädaohuga: puudus kaitse sõja ja
maailmaturu ikalduste vastu, mis oleks meile
kohe toonud teravilja-puuduse.

1932.-1933.a. seati meil sisse riigi teravil-
ja-monopol. Riik asus ühelt poolt kokku ostma
talunikelt teravilja ja tõstis teravilja hinda
siseturul, teiselt poolt piiras teravilja sisse-
vedu miinimumini. Sellega ühenduses hakkas tera-
viljasaak tuntuvalt suurenema. Statistilised
andmed näitavad, et teraviljamonopoli sissesead-
misele järgneva 5 aasta jooksul meie toidu-tera-
vilja (rukis, nisu) saak kõikus aastas 1.991.707-
3.204.912 kvintali vahel. Aasta keskmine tar-
vitus koos seemneviljaga oli 1925.-1938.a.
2.665.000 kvintali. Siit nähtub, et meie kesk-
mine teraviljasaak katab meie vajaduse ülejää-
giga. Ikaldusaastail aga esineb meil puudujääk.
Seega on meil riigivõimu vahelesegamine vilja-
tagavarade loomise näol nende ülejääkide ja
puudujääkide ühtlustamiseks täiesti õigustatud.

Teistest toiduviljadest on meil tähtsaim
kartul. Kartulisaak kõigub aastas 7,8 - 9,4
miljoni kvintali vahel. Sellest saagist kulub
keskmiselt: loomasöödaks 32%, inimtoiduks
25,6%, piirituse ja tärklise valmistamiseks 5,9%,
väljaveoks 2,8% ja hoidmisega läheb kaduma 8,4%.
Nagu neist arvudest nähtub, on kartul meil nii
toiduaineks kui ka tööstuslikuks tooraineks.
Lisaks sellele on kartul veel hääks varuks häda
korral toitlustamise alal: siis võib kartulit
tööstusest tagasi tõmmata ja kasutada terves ula-
tuses toiduainena. Kartulit jätkub meil tava-
lises olukorras igal aastal ka väljaveoks.

Karjasaadusi - võid, sealiha jms. - jät-
kub meil nii oma tarvituseks kui ka välja-

vecks. Senini on meil karjasaadusi välja veetud palju suuremal määral kui põllusaadusi.

MEIE PÖLLUMAJANDUSE ARVATAV OLUKORD SÕJA AJAL.

Peame juba varakult ette arvestama, et sõda avaldab meie põllumajandusele mitmesuguseid takistavaid mõjusid. Eespool vaatlesime juba üldiselt sõja takistavaid mõjusid põllumajandusele. Püüame nüüd kujutleda neidsamasid takistusi ja neist tingitud olukordi meil arvatavas tulevikusõjas.

Suuremaid takistusi meie sõjaaegses põllumajanduses on sõjaväe mobilisatsioon. Sellega kaastub paratamatult tublide töökäte puudus maa-harimisel. Põllutööliste puudus toob enesega kaasa järgmised nähted:

1) Jäetakse kõrvale kõik need tööd, mis pole otseselt vajalised viljasaagi saamiseks (kraavide puhastamine, seemne-puhastamine, alusturbalõikamine jms.). 2) Tööintensiivsete kultuuride pind väheneb teiste vähemintensiivsete arvel (nii näit. väheneb lina all olev pind). 3) Põlde jäetakse rohkem sööti. Selle nähtuse kohta tuleb tähendada, et on kasulikum harida vähem ja hääd kui enam ja halba põldu. Nõuab ju viimane moodus märksa enam tööjõudu ega anna suuremat saaki kui esimene.

Puudust tööjõu alal tuleb katta traktori-seerimise, vangide töölerakendamise ja hooajatööde organiseerimise abil. Hooajatöödeks tuleb organiseerida linnakodanikke tagalas kui ka võimaluse korral koju lasta osa tindel-olevaid põllupidajaid. Viimast moodust kasutati meil Vabadussõja ajal ja tuleb tõenäoliselt kasutada ka tulevikusõjas, kui olukord rindel seda vähegi võimaldab.

Hobuste- ja veokite-mobilisatsioon on meie oludes põllumajanduses üsna tuntav, kuigi need ei veereta veel otseseid takistusi põlluharimisele. Meie hobuste üldarvu arvestatakse 220.000-le. Töövõimelisi neist (3-15a. vanad ja terved hobused) on umbes 75%. Sõja korral mobiliseeritavate hobuste arvu võib hinnata umb. 10-15% hobuste üldarvust. Selle arvestuse järgi ei ole meil põllumajanduses hobuste-mobilisatsiooni pärast karta erilisi raskusi. Kuna aga mobiliseeritakse paremad hobused ja ka juurdekasv sõja ajal väheneb, on see vähenemine siiski üsna tuntav, seda enam, et sõjas kaotatud hobuste asemel on tarvis ikka uusi.

Veokite-mobilisatsioon haarab meie põllumajanduses tavalised talumehe-vankrid, mida mobilisatsiooni korral kasutatakse hobuvõoride komplekteerimiseks. Põllumajanduses nende veokite äraviimine otseseks takistuseks tööde sooritamisel pole, küll aga on see mõju kaudselt tuntav: tekib raskusi mitmesuguste vahendite vedamisel jms.

Seni oli meil üle riigi tarvitusel erinevaid vankritüüpe. Nii näit. oli Põhja-Eestis tarvitataivate vankrite rataste vahe (telje pikkus) erinev Lõuna-Eestis tarvitatavast vankrist jms. Puudus ühtlus ka vankrite suuruses. Sääraste erinevate veokite tarvitamine mobilisatsiooni korral on tülikas, kuna voores on tähtis, et veokid oleksid ühtlased. Nii näit. on raskekuulipilduja veoks kasutatava veeki juures tähtis veeki laius ja ka sügavus. Et saavutada veokite alal ühtlust, on meil praegu väljatöötamisel standard-vankri tüüp, mis on juba valminud katsetamiseks. Selle tegeliku tarvitamisele-võtmiseni seni veel pole jõutud. Standard-vanker on oma mõõdetelt ja ehitusviisilt otstarbekas ka põllumajanduses.

Põllutööriistade-puudus oli meil Vabadus-

sõja ajal õige tuntav. Vaatamata suurele valuutapappusele tuli kulutada valuutat nende muretsemiseks välismaalt, kuna vastasel korral oleks osutunud võimatuks korralik maaharimine. Praegu võib arvata, et saame sõja korral olemasolevate põllutööriistadega ja -masinatega läbi mõne aasta, kui neid aeg-ajalt remonteerida ja parandada. Lihtsamaid põllutööriistu valmistatakse meil nüüd ka kodumaal. Masinate-valmistamine pole aga meie oludes tasuv, kuna me mitmesugusel põhjusil ei suuda sel alal võistelda välis-tööstusega. Uute masinate muretsemine sõja-olukorras on kindlasti raske nii valuutapuuduse kui ka poliitiliste olukordade pärast, seepärast peame suutma olemasolevaid masinaid kodumaal parandada ja täiendada.

Väetusaineist on meil karta puudujääke tulevikusõja ajal siis, kui sõda on kestev. Meie maapind ei kannu hääd saaki väetamata. Kui maa jõu-reservid kaovad, langeb ka saak järsult. Sõnnikust põldude väetamiseks üksinda ei jätku, päälegi väheneb sõja ajal kariloomade arv. Peame seepärast paratamatult otsima vahendeid kunstväetise muretsemiseks. Vabadussõja ajal olime sunnitud kunstväetist sisse vedama üsna suurel hulgal. Kuna aga tulevikusõja ajal pole tagatud kunstsõnniku sisseveo-võimalused, peame otsima esmajoones vahendeid omamaa väetusainete paremaks ärakasutamiseks. Üheks vahendiks on alusturba kasutamine loomade aluspõhu asemel. Turvas imeb enesesse virtsa ja gaase märksa suuremal määral kui põhk ja annab seepärast märksa parema väetusaine.

MEIE TOITLUSOLUDE ARVATAV OLUKORD TULEVIKUSÕJA AJAL.

Raskused põllumajanduses kajastuvad ka toitusoludes. Lisaks sellele kutsub sõja-olukord esile veel mitmesuguseid asiolusid, mis on otseseiks takistusiks toitusküsimuste korraldamisele. Nii peame arvestama välis-toiduainete sisseveovõimaluste kadumist, kuna väliskaubandus sõja-olukorras on rakendatud või koguni hoopis takistatud. Lisaks sellele on sõja ajal oodata tarvituse tõusu kõigi toiduainete, ka sisseveetavate, alal.

Sisseveetavaist toiduaineist on meil tähtsamaiks ja ühtlasi ka vältimatuiks sool ja suhkur, eriti esimene. Soola vajame aastas keskmiselt umb. 25.000 tonni, suhkrut - 25.000 - 30.000 tonni. Suhkrut oleks meil võimalik toota ka kodumaal, kuna meie kliima võimaldab suhkrupeetide kasvatamist. Tootmise kalliduse ja ka muude raskuste pärast pole meil seni sel alal kaugemale jõutud katsetest. Sõjamajanduse seisukohalt oleks meil suhkrutööstuse loomine tervitatavaks nähtuseks.

Eriti tähtis on meil välismaa toiduaineist sool, kuna suhkrut saab vajaduse korral osaliselt asendada ka teiste ainetega (mesi, siirup). Sool on paljude toiduainete säilitamiseks, eriti suvel, hädatarviline, seepärast peame endile sõja korraks tagama vastava soolahulga saamise võimaluse. Kindlam vahend selleks on tagavarade loomine. Päälegi on sool üsna odav ja ka rikundumist mittekartev aine, mis pärast soola muretsemine tagavaraks pole seotud eriliste raskustega.

Suurt tähtsust omab sõjaaegse toitlustamise korraldamisel hästiorganiseeritud transport. Meil pole sõja ajal karta erilisi raskusi transpordi

alal, kuna meie riigi maaala on väike ja seepärast puudub tarvidus suurteks vedudeks. Ometi peame siin oma liiklusvahendite ja -teede piiratud hulga pärast siiski arvestama teatud riskusi, kuna sõjaväe koondusvedude korral muude vedude võimalused suurel määral vähenevad.

Transpordi-olude takistusest tingitud raskuste ületamiseks on tootlusala korraldamisel tõhusamaid vahendeid tagavarade loomine hajutatult üle riigi, eriti suuremais asulais. Nii ei teki transpordi-kriisi ajal üheski riigis puudust vajalisest aineist. Esmajoones on tagavarade loomine mõeldav kohapäälsete teravilja-tagavarade kujul. Säärane organisatsioon on juba ellu kutsutud Lätis, kus teotseb riiklik teraviljamonopol, nn. Seemne-eksportkeskus. See riiklik keskus loob kohalikke tagavarasid laialti üle riigi, kusjuures pääladu ise pole kuigi suur. Samas suunas tagavarade-küsimuse korraldamist tuleks kaalutleda ka meil. Teraviljamonopoli tagavaradest ei pruugi olla Tallinnas teravilja üle selle normi, mis on vajaline Tallinna elanike toitlustamiseks uute tagavarade saabumiseni. Seevastu tuleb soovitavaks pidada ladude asutamist üle terve riigi. Sel teel oleks välditud ka oht, et tagavarad võiksid korruga hävineda (vaenlase pommitamise tagajärjel jms.).

Meil teotseb praegu tagavarade soetamise keskasutisena teravilja alal Riigi Viljasalv. Selle keskasutise ülesandeks on teraviljatagavarade pidamine Vabariigi Valitsuse poolt määratud kogustes ja tingimusil ning nende tagavarade aeg-ajaline värskendamine. Hajutatud tagavara-laod teravilja alal puuduvad meil praegu.

Riigi tagavarade soetamise seadus näeb meil ette tagavarade soetamise ja pidamise nõude era-ettevõtjate ladudes. See nõue on kehtiv kõigi meie esmajärguliste tarbainete kohta. Sõja-

olukorras on sellel nõudel suur tähtsus. Eraettevõtjate kaasatõmbamine tagavarade soetamisel ja hoidmisel aitab vähendada riiklike tagavarade vajalist kogust ja veeretab ka csa hoiukulusid era-ettevõtjaile. Kui sel teel on loodud küllaldased tagavarad siseriigi vajaduste sõjaaegseks rahuldamiseks ja riik reguleerib jaotusprotsessi, siis ei jää palju pinda ka spekulatsioonile ega teistele väärnähtusile.

Kui suured peavad olema meie toiduainete-tagavarad? Sellele küsimusele vastuse leidmiseks peame kõigepäält vaatlema meie aastaseid tarvidusi mitmesuguste toiduainete alal. Edasi tuleb arvestada nende ainete säilitamist ja tagavarade uuendamise võimalusi.

Meie aastane vajadus teravilja alal linnades (maa varustab end ise ega vaja tagavarasid) on: rukis - 35.000 tonni, nisu - 10.000 tonni. Sellele kogusele tuleb juurde arvata sõjaväe vajadus. Saadud kogus on normiks, millest allapoole meie ladude seis teravilja alal ei tchi langeda.

Sõja ajal tulevad vajaduse korral toiduna kasutamisele ka need tagavarad, mis rahu ajal lähevad mitmesuguste toodete valmistamisele, näiteks õlletööstuses tarvitata-oder. Õllevalmistamiseks kuluv odra hulk on rahu ajal üsna suur ja moodustab endast seega tähtsa varu toitlustamiseks sõja ajal. Teiseks sääraseks tähtsaks varuks on kartul. Seda toiduainet saab meil sõja ajal tagasi tõmmata piirituse- ja tärklisetööstusest. Needki tagavarad, mis saame sel kombel, pole väikesed. Kuna sääraseks tagavarad on sõjaaegsele toitlustamisele küllalt tähtsad, tuleb juba rahu ajal teostada nende tagavarade kontrolli ja arvestusi, eriti õlletööstuses tarvitatava odra kohta.

Soola-tagavarade soetamine tuleks meil panna importööride õlgadele, kuna riigil endal

võib tekkida raskusi nii suurte tagavarade soetatamisel kui ka hoidmisel. Soda ja suhkruga jaotus sõja ajal peab toimuma riigi poolt, kuna need ained on tavaliselt spekulatsiooniobjektideks. Suhkruga jaotus toimub teatavasti ka praegu riigi poolt määratud normide alusel.

Tagavarade nõutamisega käib sõja ajal tavaliselt käsikäes suur pahe - liigsete tagavarade hoidmine kodanike juures. See pahe esines meil suurel määral Vabadussõja ajal ja esineb arvatavasti ka tulevikusõjas. Selle vältimiseks tuleb astuda energilisi samme juba rahu ajal: tuleb teostada valjut kontrolli ja vajaduse korral rakendada ka vastavaid seadusi (rekvisitsiooni jms. kohta). Kontrolli kui ka seadustes ette nähtud korralduste täitmine peab jääma sel alal kohalike maaomavalitsuste ülesandeks.

Tähtsaks küsimuseks toitlus-alal on sõja korral tootvate maaalade asend, esmajoones nende tootjate, kes toodavad suuremal hulgal turu jaoks. Peab ütleva, et selles suhtes on meie olukord võrdlemisi rahuldav. Meie tähtsamate toiduainete tootmiskeskused asuvad riigi piirest üsna kaugel. Seepärast on üsna väike ka hädahoht, et võiksin need maa-alad kaotada kogu sõja algul. Pisut halvem on meil sellevastu olukord põllumajanduslike toorainete alal, mida tarvitab tööstus. Nii on näit. meie parimaks linakasvatuse rajooniks Petserimaa, mis asub üsna piiri lähedal. Lähedal riigi piirile on ka suured tekstiilvabrikud, mis töötlevad lina ja teisi kiudaineid.

Üldiselt võib meie toitlusolude väljavaadete kohta tulevikusõjaks öelda, et meie olukord selles suhtes pole halb. Kindlasti on aga tarvis hääd organisatsiooni ja teadlikku koostööd riigi ja eraisikute vahel. Suur osa on tähta selles töös ka kohalikel omavalitsusil ühelt poolt toiduainete kogujaina (maaomavalitsused), teiselt poolt toiduainete jaotajaina (linnaomavalitsused). Vastavate kavade välja-

töötamine ja nende kavade teostamine sõja ajal nõuab tihedat koostööd Majandus- ja Põllutöoministeeriumide vahel, samuti vastavate eriteadlaste ja omavalitsuste tööle-rakendamist.

MEIE PÕLLUMAJANDUS TÖÖSTUSLIKE TOORAINETE TOOT- JANA RAHU JA SÕJA AJAL.

Riigikaitsemajanduse seisukohalt on tähtis, et meie tööstuse vajadused toorainete alal katuksid võimalikult omamaa toorainetega, kuna toorainete sissevedu sõja ajal pole kerge. Kuid ka rahuaegsele rahvamajandusele on tähtis, et meie tööstusel ei pruugiks kulutada valuutat nende toorainete muretsemiseks, mida on võimalik saada kodumaalt.

Meie põllumajandusest saadavaist tööstuslikest tooraineist on tähtsamad nahk ja kiudained. Meie nahatoodang suudab katta keskmiselt 80-90% vajadusist. Seejuures jätkub meil päälisnahka tavaliselt koguni väljaveeks, tallanahka aga peame piiratud hulgal sisse vedama. Viimane vajadus on tingitud asjaolust, et meil pole arenenud nuumveiste-pidamine, seepärast ei saa me ka oma põllumajandusest küllaldase turgevuse ja paksusega nahka paremaks tallanahaks.

Sõja ajal peame püüdnud rahatoodangu alal säilitada praegust olukorda. Tallanaha-sissevedu osutub meil teatud hulgal vältimatuks. Seni oleme olnud sunnitud sisse vedama ka parkaineid. Viimaseid on küll võimalik saada ka kodumaalt, nimelt looduslike parkaineid, mis päälegi pole sugugi halvemad välismaalt sisseveetavaist kunstlikest parkaineist. Looduslike parkainete suureks puuduseks on aga asjaolu, et parkimine

nende abil on väga aega-rõudev. Peame end see-
pärast sõja korraks varustama vajaliste tagava-
radega välismaa parkaineist. Edasi peame sõja
korraks aegsasti looma riikliku kontrollorgani
toornaha kokkustu ja töötlemise üle. Nakkade
sisse- ja väljavedu ning jaotus tuleb sõja ajal
allutada riiklikule keskusele. Nende organi-
satsioonide vajaduse kohta on arnud küllaldasi
kogenusi nii Maailmasõda kui ka meie Vabadussõda.
sõja ajal Kaubandus-Tööstusministeeriumi juurde
Nahatoimkond (30.11.1918), mis oli esimesi Va-
badussõja ajal loodud organeid.

Kiudaineist saame tööstuslike toorainena
oma põllumajanduselt villa ja lina. Puuvilla
alal oleme seevastu täiesti sõltuvad välistu-
rust.

Meie villatoodangut arvestatakse viimasel
aastail keskmiselt 700-800 tonnile aastas. Vä-
lismaalt oleme seejuures sisse vedanud toor-
villa, villast riidet ja villast lõnga kokku
umbes 800 tonni aastas, seega samapalju kui
saame oma kodumaalt. Eestis on praegu umb.
600.000 lammast. Sama lammaste arv annab enam-
arenenud lambakasvatuse mais meie vajalise
villahulga täieliselt. Seega peaks meil olema-
olevast lammaste-arvust jätkuna küllaldase vil-
lahulga saamiseks. Meil esinev puudujääk on
tingitud meie lammaste halvast tõust, villatoot-
mise halvast korraldusest ja osalt ka meie
tekstiiltööstuse senisest halvast suhtumisest
kodumaa villatoodangusse. Lambatõugude paran-
damisel ja vastava korralduse paranemisel peaks
meie põllumajandus olema võimeline varustama
meie tööstust vajalise villaga. Päälegi on
lammastõu vähenõudlik loom, kelle ülalpidamine
ka sõja ajal ei valmista suuremaid raskusi.

Meie villatoodangu tõstmisele aitaks tunda-
valt kaasa villa kokkustu-organisatsiooni aren-
damine. Riiklikult organiseeritud viljaost

võimaldaks lambapidajaile villatootmist tasuva hinna eest. Säärase organisatsiooni loomist taotlebki meie praegune villatootmis-poliitika. Sõjamajanduslikult tuleb seda sammu täiel määral õigeks pidada.

Sõja ajal aitaks meie vajadusi villa alal rahuldada veel villaste kaltsude süstemaatiline ja organiseeritud korjamine ning töötlemine. Kaltsudest valmistatav kunstvill on tähtsaks abi-aineks paljudes riiges, eriti sõjaluukorras. Kui veel arvestada asjaolu, et sõja ajal kodanikel on kindlasti võimalus oma tarvitusi riietuse alal piirata, eriti sel teel, et kantaks kauem vanu rõivaid ja parandataks neid, selle asemel et osta uusi, siis tuleb oletada, et meil peaks võimalik olema läbi saada välismaa villata.

Teiseks meie tähtsamaks kiudaineks on lina. Linatoodang ületab meil omatarviduse. Nii on meil jätkunud lina väljaveoks keskmiselt 7000 tonni aastas. Lina oli ka Vabadussõja ajal meie tähtsamaid väljaveo-aineid.

Lina võib asendada têtavail aladel ka puuvilla, olles seega viimasele aseaineks.

Meie linatööstusele on sõja ajal suureks hädakuks asjaolu, et nii meie parim linakasvatuse-rajoon (Petserimaa) kui ka suuremad lina töötlemiskeskused (Kreerholmi tehased) asuvad üsna riigi piiri lähedal. Seega on need kesksed kergemini kättesaadavad vastasele.

MEIE TOOTMIS-VÕIMALUSED VALISTURU JAOKS SÕJA AJAL.

Sõja ajal on riigid tihti sunnitud välja vedama isegi endale tarvilisi aineid, et saada

nende vastu välisvaluutat ja viimase eest omakorda veel tarvilisemaid aineid. Valuuta-puudus on ka meil sõja ajal paratamatu, kuna vajame välismaalt mitmesuguseid võitlusvahendeid. Peame seepärast aegsasti mõtlema sellele, mida meil on võimalik sõja korral eksportida, et harkida sel teel valuutat.

Suurema osa meie sõja-aegseist eksport-artikleist moodustavad kahtlemata põllumajandus- ja metsasaadused. Nende osatähtsust võib sõjaaegses ekspordis arvestada umbes 60 - 70%-le (arvestatuna kaupade väärtusest).

Põllumajandus-saadusist tulevad eksport-artikleina arvesse esmajoones peekon, või, lina ja kartul. Edasi järgnevad mitmesugused lihasaadused, munad, kalad jms.

Mainitud aineist kartuli väljavedu ei valmista meile erilisi raskusi, kuna seda ka praegu veetakse välja üsna suurel määral. Piirituse valmistamise lakkamine omakorda võimaldab tõsta kartuli väljavedu 2½ - 3-kordseks. Kuna aga sõja ajal piiritus on maailmaturul hästiminevaks kaubaks, siis näib, et meile osutub kasulikumaks jätkata sõja ajal piirituse valmistamist välisturu jaoks.

Peekoni, või, kala jms. alal peame sõja ajal oma tarvitamist piirama, seda enam, et sõja ajal nende ainete toodang langeb. Need ained peavad meile sõja ajal kindlasti jääma eksport-artikleiks, et aidata kergendada valuuta-puudust. On huvitav mainida, et meil Vabadussõja ajal veeti neid aineid koguni sisse. See oli aga tingitud tolleaegsest erilisest olukorrast. Kogu maa oli siis laastatud, seepärast ei suutnud põllumajandus pakkuda kuigi palju.

Tähtsaks väljaveo-artikliks peab meil tulevikusõjas jääma ka lina. Vabadussõja ajal oli meie lina erakordselt suur väljavedu tin-

gitud venelasilt sõjasaagiks saadud lina-tagavaradest. Praeguste kaalutluste järgi peaks meil tulevikusõja ajal jätkuma lina väljaveoks ka normaal-oludes.

Vabadussõja-aegses väljaveos olid tähtsal kohal metsamaterjalid, moodustades väljaveo kogusummast (väärtusest) 21,2%. Ka hiljem on meil metsamaterjale välja veetud suuremal hulgal, eriti majanduskriisi-aegadel valuuta-hankimiseks. Seejuures mindi teatud määral koguni röövmajanduseni. Kuigi säärane massiline metsamaterjalide väljaveedu metsamajanduse seisukohalt pole õige, tuleb seda meil tõenäoliselt ka tulevikusõjas kasutada, kui metsamaterjalide väljaveost tavalisel hulgal ei piisa vajalise valuuta hankimiseks. Igal juhul on metsamaterjalid artikleiks, mis meil tuleviku-sõja ajal peavad aitama pehmedada valuuta-puudust ja suurendama meie väljaveedu. Kuna sõda niikuinii on kogu maad laastavaks nähtuseks ja nõuab kogu rahvamajanduselt maksimaalset pingutust, siis ei saa me siin häda korral tagasi kohkuda ka ajutise iseloomuga röövmajanduslike võtete kasutamisest.

Üldiselt peab meie tootmisvõimaluste kohta välisturu jaoks tähendama, et meil pole karta turu-puudust oma väljaveo-artikleile, kuna need kõik on sääraseid, mida välisturul alati vajatakse, eriti veel sõja ajal (eeldades, et sõda ei toimu ainult meie kohaliku sõjana). Halvem on aga olukord selles suhtes, kui meie väljaveedu tõkestatakse blokaadi või teiste säärase vahendite abil.

OLUKORD MEIE PÖLLUMAJANDUSE JA TOITLUSE ALAL VABADUSSÕJA AJAL.

Meie põllumajandus- ja toitluselud Vabadussõja ajal olid erakordselt rasked. Maa oli

okupatsioonivägede poolt laastatud ja rüüstatud, tagavarad hävitatud ja viligi põllult kohati ära viidud. Põllumajanduses andis end teravalt tunda puudus inim-tööjõust, hobuseist, põllutööriistust ja väetusainetest. Nagu juba mainitud, tuli kasutada selles olukorras mitmesuguseid vahendeid, nagu mobiliseeritute osalist kaju-laskmist hooaja-töödeks jms. Osutus paratamatuks ka põllutööriistade ja väetusainete rohke-arvuline sissevedu. Tänu neile vahenditele suudetigi 1919. aastal tõsta põllumajanduse tootki, võrreldes 1918. aastaga. Siiski tuli sisse vedada üsna suurel hulgal just neid toiduaineid, mida hiljem pidevalt oleme välja vedanud ja mis meie iseseisvus-aegsest väljaveost on koguni moodustanud kandvama osa. Toiduained moodustasid Vabadussõja-aegsest sisseveost tervelt 46%. Esikohal oli toiduaineist nisu ja nisu-jahu sissevedu (29,9%), millele järgnesid liha, kala ja mitmesugused rasvained (15,7%). Edasi järgnesid rukis ja rukkijahu (12,4%).

Väljaveoks meil Vabadussõja ajal toiduaineid üldse ei jätkunud, välja arvatud kartul (4,3% väljaveo kogusummast). Ka kartuleid ei veetud meil välja sellepärast, et meil oleks olnud suuri ülejääke, vaid et saada valuutat. Sellevastu veeti aga üsna rohkesti välja lina (64,2% väljaveo kogu-väärtusest) ja metsamaterjale (21,2%). Millest nende ainete, eriti lina, suur väljavedu oli tingitud, seda mainisime juba eespool.

Nagu neist andmetest näeme, oli Vabadussõja ajal rahva ja sõjaväe toitlustamine suurel määral sõltuv välismaa toiduainete sisseveost. Sama võib öelda ka meie põllumajanduse kohta Vabadussõja ajal üldiselt. See nähtub küllalt selgelt ka kõigist neist vahendest, mida nende alade korraldamiseks oldi sunnitud kasutama. Toitlus-küsimuste korraldamiseks loo-

di üsna sõja algul Toitlusministeeriumi juurde veel eriline toitlus-osakond (24.01.19), millest omakorda peegelduvad raskused sel alal.

Peame osutama küllaldast tähelepanu Vabadussõja-aegsele raskusile põllumajanduses ja toitlus-alal, et samad puudused ei korduks ka võimaliku sõja puhul tulevikus.

TÖÖSTUSE MOBILISATSIOON.

ÜLDISELT.

Tööstuse mobilisatsioonil on riigikaitsemajanduses suur tähtsus. Üksikud auterid on koguni samastanud riigikaitsemajanduse mõistet tööstuse mobilisatsiooni mõistega. On ju tööstusriiges riigikaitsemajanduse kandvam osa tõepoolest tööstuses ja selle mobilisatsioonis. Väliskirjanduses on tööstuse mobilisatsiooni-le pühendatud suuremat tähelepanu kui teistele majandusaladele.

TÖÖSTUS MAAILMASÕJAS JA TÄNAPÄEVA-SÕJAS.

Kui varasemates sõdades majandus suutis toota enam kui sõda vajas, siis kerkis Maailmasõjas esile sõja vajaduste piiramatus. See on esmajoones maksev võitlusvahendite, seega tööstussaaduste alal. Ühtlasi said sõdivad riigid, esmajoones USA, Maailmasõjast tähtsa õpise: riik ei saa välja panna suuremat sõjaväge kui ta on võimeline varustama võitlusvahendite ja muu vajaliselega. Tekkis seega tasakaalu-vajadus

rände ja tagalas-asuva tööstuse vahel. Tööstuse mobilisatsiooni teostamisel kerkis uue tähtsa tegurina esile kiirus. Tööstuse kiire ümberorganiseerimine vastavalt sõja vajadusile kujunes juba Maailmasõja esimesel aastal tähtsaks teguriks sõja edasiste sündmuste arendamisel. Sama võib öelda ka praeguse sõja kohta. Saksa-maa aktiivsus sõja algul oli suurel määral tingitud vaid saksa tööstuse kiirest mobiliseerimisest ja valmisolekust sõjaks.

Tänapäeval loetakse sõjapidamiseks vajaliste eri artiklite arvu tervelt 700.000-le. Sellest võime järeldada, kui suuri nõudeid sõda püstitab tööstusele. Suur on ka sõjatööstuses tarvitata-vate toorainete arv. On välja kujunenud 20 - 25 nn. strateegilist ainet (metallid, kütteained jms.), mille tähtsus sõja ajal on eriti suur. Maailmasõja ajal võeti säärase toorainete soe-tamiseks ette suuri sõjalisi operatsioone (sakslaste sõjakäigud Rumeeniasse, Ukrainasse jms.), nagu eespool nägime.

Kasvavat tendentsi on Maailmasõjast alates näidanud võitlusvahendite-valmistamine. Uha enam ja enam tööstusettevõtteid on selleks ots-terbeks tööle rakendatud kõigis suurriiges, kasutades seejuures ära ka kõiki leiutisi ja saavutusi tehnika alalt. Säärane palavikuline relvastumine toimub enne praegust sõda terves maailmas ja toimub veel praegugi. Säärast relva-tööstuse suurt arengut võib pidada koguni sõja üheks põhjuseksi, vähemalt sõja puhkemise kiirustajaks. Laostab ju säärane relvastumine riikide majandust, ja lõpuks osutub ainsaks lahenduseks tekkinud ummikust pääsemiseks sõda.

Võitlusvahendid on täpse väljatöötamise ja parima materjali pärast väga kallid, nagu üldiselt teame. Kuna sõja vajadused on täna-päeval täitmatud ega ole sõjas kunagi võitlus-vahendeid liiga palju, siis on arusaadav, et sõjapidamine tänapäeval on väga kulukas. Et

püüti saada nende kulude umbkaudsest suurusest-
ki, selleks vaatleme nüüd üksikute teadlaste ar-
vestusi võitlusvahendite vajalise hulga ja nen-
de hinna kohta.

TRUTKO ARVESTUS LASKEMOONA-KULU KOHTA PÄÄLETUNGI- LAHINGUS.

Huvitava arvestuse laskemoona-kulu kohta
päaletungi-lahingus on koostanud sõja-teoreet-
tik Trutko. Arvestus on koostatud tuleühikutes
ühe-kuulise normaalse päaletungi-tegevuse kohta
ja näeb välja järgmiselt:

1) Kõhtamislahing	1.-5. päeval.	Laskemoona-kulu -	2,5 t.-üh.
2) Jälitamine	6.-8. -"-	Laskemoona-kulu -	0,25-0,75 t.-üh.
3) Läbimurre kind- lustatud piiril	9.-13. -"-	Laskemoona-kulu -	6,5 t.-üh.
4) Jälitamine	14.-21. -"-	Laskemoona-kulu -	1,0 t.-üh.
5) Läbimurre kind- lustatud etap- pidest	22.-27. -"-	Laskemoona-kulu	7,5 t.üh.
6) Jälitamine	28.-30. -"-	Laskemoona-kulu -	0,75 t.-üh.

Kokku 30 päeva laske-
moona kulu 19,0 t.-üh.

30-päevase normaalse päaletungi-tegevuse
juures on laskemoona-kulu Trutko arvestuse jär-
gi 19 tuleühikut.

Toodud arvestuse muudab pisut umbmääraseks
asjaolu, et see on koostatud vaid relatiivseis

suuruseis - tuleühikuis (laskemoona hulk, millega relv saab pidada ühe-päevase lahingu). See norm on igas riigis erinev: näiteks püssil 30-90 padr., kergekuulipildujal 500-700, raskekuulipildujal 2000-5000 padr., kahuril 100-300 mürsku jne.

PLUŽANSKI ARVESTUS VÕITLUSVAHENDITE HINNA KOHTA.

Kuivõrd kulukas on võitlusvahendite valmistamine, selle kohta on koostanud huvitava tabeli poola sõja-teoreetik Plužanski. Oma tabelis võrdleb ta võitlusvahendite hindu mitmesuguste mootorite ja masinate hindadega, mis on võimelised sooritama produktiivset tööd ja omavad suurt võimsust. Võrdluse paremaks võimaldamiseks on hinnad arvestatud nende masinate ja vahendite 1 kg kohta.

Pluzanski andmeil on tähtsamate võitlusvahendite ja tavaliste masinate ning mootorite hinnad järgmised:

Kuulipilduja	150-160	kr.	1	kg.
Lennuki-mootor	60-120	"	"	"
Kahur	50- 60	"	"	"
Püss	35-	"	"	"
Püssipadrün	12	"	"	"
Mürsk	6	"	"	"
Mootorid	3-3,5	"	"	"
Auruturbiin	3	"	"	"
Vedur	2-3	"	"	"

Toodud arvud näitavad, kui kulukas on võitlusvahendite valmistamine, võrreldes mitmesuguste teiste masinate ja vahenditega.

VÕITLUSVAHENDITE AMORTISATSIOON.

Võitlusvahendite tarvitamist ei tee kuluks ainult nende kallid valmistamine, vaid teiselt poolt ka nende lühike eluiga. Hävitavad ju sõjas võitlusvahendid üksteist vastastikku, ja päälegi on nende tarvitamisviis säärane, mis muudab nad kiiresti tarvitamiskõlbmatuks.

Venelaste andmeil on võitlusvahendite amortisatsioon sõjategevuses olles 1 kuu jooksul keskmiselt:

Lennukil	40	-	50%
tankil	30	-	40%
kuulipildujal			6%
muudel võitlus-	4	-	33%.
vahenditel			

Toodud andmete järgi amortiseeruvad lennuk ja tank juba 2-3-kuulise sõjategevuse järgi. Kestvama sõja korral tekitab säärane kiire amortiseerumine sõdivale riigile määratud kulusid, kuna tänapäeva-sõjas kõiki neid võitlusvahendeid tarvitatakse väga suurel hulgal. Kui näiteks riik tahab hoida oma lennukite arvu sõja ajal pidevalt 3000 pääl, peab ta aastas tootma umb. 30.000 lennukit.

TÖÖLISTE KÜSIMUS TÖÖSTUSES MOBILISATSIOONI AJAL.

Tööliste küsimus on sõja ajal tööstuses olulisemaid probleeme. Eespool juba mainisime Maa-ilmäsõja ajal tehtud suurt viga: mobiliseeriti sõjaväeteenistusse ka tööstuste eskustöölisi, millele järgnesid suured raskused tööstuses ja mille tagajärjeks oli omakorda tööliste massiline tagasitõmbamine rindelt tööstustesse.

Nii näit. vabastati Saksamaal sõja algul sõjaväeteenistusest vaid 600.000 meest, 1916.a. sügisel aga tõusis vabastatud tööliste arv 2.100000 mehele. Umbes samasugune oli olukord ka Prantsusmaal: 1917.a. komandeeriti mobiliseeritud insenerest, meistreist ja oskustöölisist tööstusisse 550.000 meest. Neist andmeist selgub, et tööliste, eriti oskustööliste, arvestust tuleb kaalutleda hoolikalt juba rahu ajal mobilisatsioonikavade koostamisel. Hilisemad tööliste tagasitõmbamised rindelt on seoses raskustega nii tööstuse kui ka rindel valitseva olukorra suhtes.

Esialgusel vaatlusel näib, et automaatrelvade ja sõjamasinate tarvituselevõtt vähendab sõjas tuntavalt vajadusi inimjõu alal, s.t. võimaldab läbi saada väiksema inimeste-arvuga. Teevad ju automaatvõitlusvahendid paljude inimeste töö. Nii näit. arvati, et ühe kuulipilduja võime vastab 50 laskuri võimele. Vastavalt sellele peaks säärase võitlusvahendite tarvitamisel jääna palju inime tööjõude vabaks. Tegelikult on aga olukord hoopis teisugune: automaatrelv või sõjamasin ei vaja küll palju inimesi, kes teda käsitseksid või teeniks tuleliinil, kuid seda enam inimesi tuleb tööle rakendada tagalas tema valmistamiseks ja parandamiseks, samuti tema varustamiseks vajalise laskemoonaga jms. lähemas tagalas.

Sõjateadlane Debeney on välja arvestanud, et võitlusvahendite teenimiseks tagalas on tarvis inimesi järgmisel arvul:

1 automaat-püssi kohta	6 - 8	meest
1 kerge tanki kohta	46	"-
1 lennuki kohta	60	"-

Tuleb aga arvestada ka seda, et nende võitlusvahendite valmistamine nõuab palju töökäsi. Täpsemad andmed selle kohta puuduvad, kuid pole raske arvata, et vajaline tööliste arvmoodas sõjatööstuses on üsnä suur. Näib see-

pärast üsna tõenäolisena, et automaatreelvade ja sõjamasinate tarvituselevõtmine ei vähenda vajalike inimate arvu, vaid koguni suurendab (eriti siis, kui riik valmistab kõik need vahendid ise).

Suur tööliste-vajadus moodsas sõjatööstuses võib mõjuda halvavalt koguni sõjaväe mobilisatsiooniteostamisele, kuna tuleb jätta tagalasse liiga palju mehi. Väikeriigil võib seepärast rindel tulla kergesti meestest puudus. Tekib paratamatult vajadus otsida teisi vahendeid tööliste saamiseks. Neiks vahendeiks on: raiste, alaealiste, raukade ja sõjavangide tööjõu kasutamine. Tuleb aga kohe tähendada, et kõigi nende tööjõu kasutamiseks võitlusvahendite-tööstuses on vaid piiratud võimalused. Vajab ju võitlusvahendite valmistamine suurt täpsust ja ka oskust. Oskamatuse või isegi sihilikult valesti toimimise (sõjavangide poolt) läbi võib aga riik saada suuri kahjusid, kuna niimoodi mitte korralikult valmistatud võitlusvahendid ei täida oma otstarvet. Saadud kahjud võivad seepärast olla materiaalset kui ka puht-sõjalist laadi.

Sõja ajal osutub paratamatuks sõjatööstuse laiendamine teiste tööstusharude arvel. Sääranen üleminek ühelt tööstusharult teisele toob endsega kaasa puuduse vastavaist oskustöölisist, kuna neile töölisile, kes enne töötanud teisel alal, on see töö tundmata. Et võimaldada tööstuse mobilisatsiooni ajal töölisile kiiret kohanemist uue tööalaga, tuleb töölisi selleks juba rahu ajal ette valmistada. Häaks vahendiks on siin rahuaegsele tööstusele mõningate väikesemate sõjaliste tellimuste andmine, tööstuslike sõjamängude korraldamine jms.

SÕJATAGAVARAD.

Kui eespool nägime, et sõdivale riigile on tähtis tagavaradeomamine toiduainete alal, siis on sõjamõna-tagavarade omamine veel kaugelt suurema tähtsusega. Toiduaineid toodetakse enam-vähem ühel hulgal nii rahu kui ka sõja ajal, kusjuures sõja ajal nende tarvitamine oluliselt ei tõuse, vähenevad vaid põhimiselt nende ainete juurdesaamisvõimalused välisriigist ja teatud osas ka omaa toot. Sõjamõna suhtes on aga olukord hoopis teissugune. Sõjamõna rahu ajal pidevalt suurel hulgal ei valmistata, kuna selleks puudub otsene tarvidus. Päälegi rikundub suur osa sõjamõnast kestvamal seisemisel (näit. laskemoon), vananeb tehniliselt (relvad) jms. Raskusi on ka sõjamõna hoidmisega: laskemoon võib näiteks pikemaajalisel seisemisel muutuda umbruskonnale ohtlikuks.

Sõja korras vajaliste sõjamõna-tagavarade loomine käiks igale riigile üle jõu. On ju rahuaegne sõjamõna-tarvitus üsna väike, seepärast on ka vastavate tööstuste loomine seotud suurte raskustega ja nende tegevus väikese tarvituse pärast oleks ebamajanduslik.

Kuidas luua vajalisi sõjatagavarasid või kuidas tagada sõja ajal sõjamõna ja relvade küllaldast juurdesaamist? Kuna sõjamõna tootmine omaa tarviduste katmiseks ei suuda ülal pidada küllalt suurt tööstust, siis on siin üheks vahendiks sõjamõna tootmine väljaveoks rahu ajal. Sel teel on võimalik sõjatööstuse tegevust laiendada ja sõja korral rakendada vaid omaa teenistusse. Kuigi sel viisil ei saa vajalisi tagavarasid kuhu sõja alguseks, on küllaldase suurusega tööstus olemas. Säärase tööstuse loomise juures ekspordiks aga kerkitab esile esmajoones selle tasuvuse-küsimus.

Sõjatagavarade loomisele mõnede vahendite alal aitab kaasa järgmine moodus: riik astub nende vahendite tootmisel eratööstustes vahele ja sunnib tootma mudeleid, mida oleks võimalik kasutada ka sõja teenistuses, kuigi need vahendid on valmistatud teiste eesmärkidega. Mainida võiks näit. autosid, lennukeid jms. Sõja ajal on nende vahendite soetamiseks võimalik teistada laiaulatuslikke rekvisitsioone jms. Sel alal on mõnes riigis mindud üsna kaugele. Nii on näit. SSSR-is rida igapäevases elus vajalisi tarbaineid standardiseeritud. Seega on nende ainete alal kodanike vajadused ühtlustatud sõjaväe vajadustega. STO (Sovjet Truda i Oborcnõ) juurde asutatud standardiseerimiskomitee poolt on välja töötatud standardtüübid tähtsamate rõivastuse, toiduluse, liiklusvahendite, tööriistade jms. alal. Standardiseeritud esemete nimestikku kuuluvad näiteks: leib, sai, kondenseeritud piim, kuivatatud juurvili, ihupesu, palitu, pluus pükstega, villane kittel, vedruvanker, hobuse rakmed, tehniline rasv, vankrimääre, parkained ja veel terve rida sarnaseid artikleid.

Sõjamaterjalide saamises ainult välisriikidele sõja ajal lootma jääda pole õige. Tuleb oletada, et riik, kellelt võiks osta vajalist sõjamoona, on ka ise sõjakeerises või -ohus ja et tal seepärast on küllalt tegemist oma tööstuse mobilisatsiooni ja vastavate tagavarade loomisega. Igal juhul tuleb välismaa sõjamoona sisseveo korral sõja ajal arvestada viivitusi ja raskusi juurdeveos.

Kõik vaadeldud vahendid suudavad sõjatagavarade loomisel kaasa aidata vaid vähesel määral. Märksa tähtsam on sel alal omamaa eratööstuse plaanikindel ettevalmistamine selleks, et tööstus oleks sõja ajal võimeline tootma sõjapidamiseks vajalisi vahendeid. Et tööstuse üleminek toimuks võimalikult kiiresti, tuleb teda rahu

ajal selleks põhjalikult ette valmistada.

Ükskõik missuguseid vahendeid riik ka oma sõjapidamiseks vajalis vahendite soetamiseks ei tarvitaks, on sõja alustamiseks ikkagi tarvis teatud sõjatagavarasid. Kogemused on näidanud, et isegi arenenud sõjatööstusega riigid, kes toodavad võitlusvahendeid ka väljaveoks, ei suuda sõja puhkemisel oma sõjalisi vajadusi rahuldada kuigi suurel määral. Tavaliselt suudetakse sel viisil sõjatagavarade mitteomamisel sõja algul oma sõjatööstuse abil katta paremal juhul vaid 10 - 15% vajadusist. Vähen-arenenud sõjatööstusega riiges on see % muidugi märksa madalam.

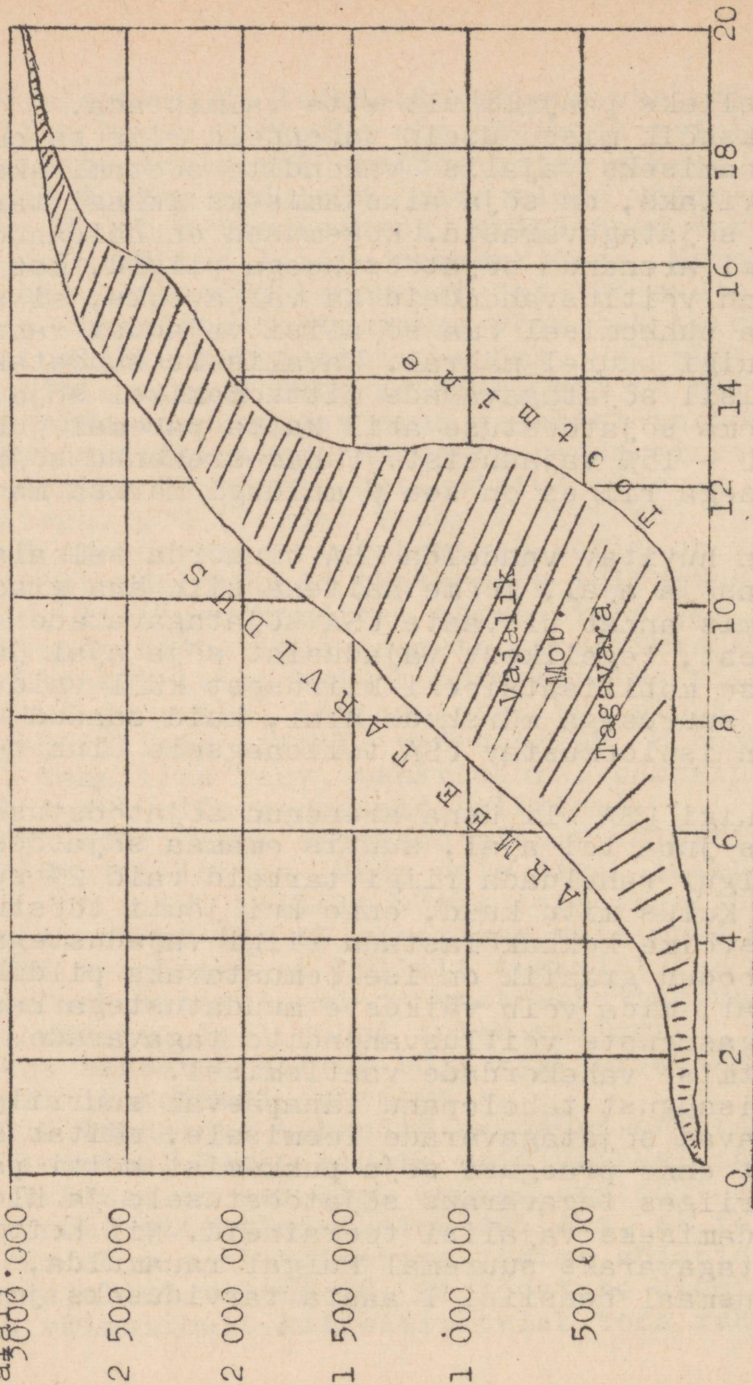
On huvitav vaadelda USA olukorda sel alal. Maailmasõja ajal. Tõlme näitena siin ära graafiku, mis annab ülevaate USA sõjatagavarade suurusest, tegelikest vajadusist sõja ajal ja tööstuse mobilisatsiooni kiirusest küll vaid teatud suurusega mürskude alal, kuid saadud pilt on iseloomustav USA tolleaesole olukorrale.

Kuigi USA oli üsna arenenud sõjatööstusega riigiks juba tol ajal, suutis omamaa sõjatööstus sõja algul rahuldada riigi tarbeid vaid 2% suuruses. Kulus mitu kuud, enne kui jõuti tööstuse tootmisvõime kokkukõlastada riigi vajadustega.

Toodud graafik on iseloomustavaks pildiks sel alal, mida võib väikeste muudatustega kasutada igasuguste võitlusvahendite tagavarade ja tootmise vahetõrgete vaatlemisel.

Missugust tähelepanu tänapäeval suurriigid omistavad sõjatagavarade loomisele, näitab asjaolu, et enne praeguse sõja puhkemist hoiti paljudes riiges tagavaraks sõjatööstusele ja üldse sõjapidamiseks vajalisi tooraineid. Nii hoiti USA-s tagavaraks suuremal hulgal rauamulda, Prantsusmaal hensiini 1 aasta tarviduseks jms.

Graafik USA sõjamoona vajaduste, tööstuse tootmisvõime ja tööstuse mobilisatsiooni kiiruse kohta. 1917. a. (75 m/m välisuurtüki-mürskude kohta)

kuud pääle mobilisatsiooni.

Kuna tänapäeval sõja nõudmised on suured, võitlusvahendid kallid ja seejuures mitte hästi säilivad, siis kehtik üldiselt vaade, et sõjagavarad on vaid sõja alustamiseks, s.t. ajaks, mille jooksul sõjatööstus end suudab korraldada vastavalt vajadusile. Sõda teostub aga peamiselt sõja ajal toodetud võitlusvahenditega.

TÖÖSTUSE MOBILISATSIOONI PLAAN.

Tööstuse sõjaks ettevalmistamine ja tagavarade seotamine on seotud suurte kulude ja raskustega. Kõiki neid üksikuid tegevusi tuleb kokkukõlastada ja koostada kindla kava kohaselt üldine tööstuse mobilisatsiooni plaan.

Maailmasõja algul ei pooldatud üldiselt riikliku võimu vahelesegamist era-tööstuses. Sõja kestel osutus see aga kõikjal vajaliseks, kuna üheski sõdivas riigis ei suutnud tööstus rahuldada riigi nõudeid. Eraettevõtjad ei arvestanud tihti küllaldaselt riigi huvisid ja neil puudus sageli ka küllaldane ülevaade riigi vajadusist. Tekkis raskusi eraettevõtjate ja riigivõimu vahel. Paratamatuks tulemuseks oli, et riik pidi eratööstuses aktiivselt vahele astuma.

Plaanimajanduse-riiges on tööstuse mobilisatsiooni teostamine kindla kava järgi märksa lihtsam kui vabamajanduse-riiges, kuna esimesis riiges kogu tööstus on surutud kindlasse raamesse ja allutatud pidevale kontrollile. Kuid ka teisis riiges pole säärased tööstuse mobilisatsiooni kavad kaugeltki teostatamatud.

Universaalne tööstuse mobilisatsiooni plaan, mis oleks täiel määral vastuvõetav igale riigile, on vaevalt üldse mõeldav, kuna igas riigis

on erinev majanduslik olukord. Üldjoonis aga tööstuse mobilisatsiooni skeem kõigis riiges siiski enam-vähem ühtub, kuna ülesanded on samad.

Kuna need plaanid on kõigis riiges saladuseks, toome vaid üksikute sõjamajandus-teadlaste poolt koostatud üldised plaanide ülevaated, et saada ülevaadet nende plaanide ulatusest.

J.G.Povarnin'i tööstuse mobilisatsiooni plaan koosneb üksikuist all-plaanest. Selle plaani üldjaotus on järgmine:

- 1) Ülesanded.
- 2) Tootmisplaan.
- 3) Varustusplaan.
- 4) Transpordiplaan.
- 5) Organisatsiooniplaan.
- 6) Finantsplaan.
- 7) Tööstuse mobilisatsiooni-rakukeste loomise plaan.
- 8) Vajaliste ümberehituste plaan.
- 9) Mobilisatsiooni-tagavarade plaan.

See plaan on koostatud üksikute tööstus-ettevõtete mobiliseerimise seisukohalt.

Danilov'i tööstuse mobilisatsiooni plaan moodustab ühe osa tema riigi majanduse mobilisatsiooni plaanist, mis koosneb kahest pääosast: väline ja sisemine. Sisemise üheks osaks ongi tööstuse mobilisatsiooni uurimine.

Tööstuse mobilisatsiooni uurimine Danilov'i plaani järgi käsitleb järgmisi probleeme:

- 1) Kus, millal ja missuguses korras asume tööstuse ümber-organiseerimisele sõjaks.
- 2) Kust, millal ja mis korras saada vahendeid transpordi suurendamiseks.

Sin peame (punktidele 1 ja 2) leidma vastuse järgmisile küsimusile:

- a) Kuidas kujuneb sõja korral tööstuse üldine organisatsioon ja tema harude sõltuvus üksteisest.

- b) Igale tootmisalale määrata oma päätööstuse-grupid.
- c) Määrata põhitööstusele abitööstused, mis oleksid võimalised sõja puhkemisel töötama riigikaitse huvides.
- d) Luua põhitööstusis kaader, kelle seast võiks sõja korral saada instruktoreid abitööstusile.
- e) Vajaliste sisustuste, riistade, lekaalide, tagavarade jms. hoidmine, samuti toor- ja kütteainete tagavarade loomine vähemalt kaheks kuuks.
- f) Tööstuse mobilisatsiooniks valmisoleku kontrollimine.
- g) Aeg-ajaline tööstuse mobilisatsiooni plaanide läbivaatamine ja täiendamine.
- h) Ette näha sõja korraks kontroll tööstusile, et nad neile pandud nõudeid täidaksid.

Iga üksiku ettevõtte kohta on vaja teada:

- aa) Ettevõttele antud ülesanne.
- bb) Tema kiire ülemineku-võimalus riigikaitse-tööks.
- cc) Tööstusettevõtte komplekteerimise kord tehniliste jõudude ja töölistega.
- dd) Tööstusettevõtte varustamise kord kõige vajaliseга.
- ee) Töö organiseerimine tööstusettevõttes ajaliselt.
- ff) Ettevõtte kaitse tulikahju, pommitamise jms. vastu.
- gg) Ettevõtte finantseerimine.

Vaadeldud tööstuse mobilisatsiooni kavad taotleavad riigi vahelesegamist sõja ajal eramajandusse üsna suurel määral. Missugusel määral see vahelesegamine peaks toimuma, selles

küsimuses pole veel jõutud üldisele kindlale seisukohale.

Inglismaal leitakse selles küsimuses, et eraettevõtja kasumit tuleb sõja ajal küll piirata, nii et ettevõtja kasum ei tõuseks üle 5%, kuid eraalgatust hävitada pole soovitav. See vaade on pärit Maailmasõjaaegseist inglise finantseerimis-kavadest. Inglismaa sai tol ajal rohkesti sissetulekuid sõjakulude katteks maksudest, seepärast oli tähtis eraettevõtjate maksuvõime säilitamine. Sama seisukoht kehtib Inglismaal ka praegu.

Teisis riiges pole selles küsimuses püstitatud mingeid kindlaid norme ega põhimõtteid. Üldiselt ei riskeerita eraettevõtlust sõja ajal täiesti kaotada, küll aga allutatakse see kontrollile. Seejuures eelistatakse tööstusettevõtete majandusliku ja administratsiooni juhtimise üleminekut riigi kätte, tehnilises juhtimises aga jätta ettevõtjale suurem vabadus.

MEIE TÖÖSTUSE RIIGIKAITSEMAJANDUSLIK HINNANG.

SÕJATÖÖSTUSE LOOMISE EELDUSI.

Sõja korral seisab meie tööstus kõigi nendesamade raskuste ees, millest juba üldiselt oli juttu eespool. Tekkivaid raskusi peame püüdma lahendada vastavalt meie tööstuse ja üldse majanduse omapärasusile.

Meie riik on agraar-riik. Meil puuduvad rasketööstusele vajalised toorained, nagu raud, kivisüsi, metallimaagid jms. Seega puuduvad meil ka eeldused rasketööstuse loomiseks. Sõjatööstuses aga on just rasketööstusel täita tähtsam

osa, kuna enamis võitlusvahendeid on valmistatud metallist. Kui mõned suurriigid on vaatamata toorainete-puudumisele loonud endale siiski rasketööstuse, siis ei saa see samm meil kõne alla tulla, kuna meie turg on väike ja turustamisvõimalused piiratud. Välistööstusega me võistelda ei jõua. Niisugune kunstlik tööstuse ülalpidamine käiks meie majandusele aga üle jõu.

Rasketööstuse puudumisele vaatamata ei saa mööda minna meie tööstuse tähtsusest, vaadatuna riigikaitsemajanduslikust seisukohast. Kuigi meil puudub sõjatööstus ja oleme sunnitud võitlusvahendeid sisse vedama, on meil siiski tööstusharusid, mille tähtsus on sõjalisest seisukohast üsna suur. Nende tööstusharude üksikasjalisemale vaatlemisele asume hiljem. Üldiselt võib aga öelda, et meie tööstus suudab sõja ajal rahuldada rahva ja sõjaväe tarbeid täieliselt elatusvahendite alal ja valmistada või parandada ka teatud võitlusvahendeid.

Tööstuse osatähtsus meie majanduselus ilmneb tööstuse toodangu suurusest, võrreldes põllumajanduse toodanguga. Kui põllumajanduse aastane turutoodang on umbes 115 milj. kr., siis tõuseb meie tööstuse aastane netto-toodang 113 milj. kr.-le. Tööstusseadused moodustavad meie väljaveo kogusummast $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{4}$, seega küllalt tähtsa osa. Sisseveost moodustavad meil toorained 45%, viimaseist on tööstuslikke 85%. Nende ainete sissevedu ja töötlemine on meie riigikaitsemajanduse seisukohalt olulise tähtsusega. Väljaveetavate tööstussaaduste kohta tuleb veel tähendada niipalju, et need on artiklid, mida ka sõjaolukorras tõenäoliselt on võimalik turustada välismaal. Seega on tööstussaadused meile ka valuuta-nõutamise allikaks sõja ajal. Valuutat aga vajame sõja ajal hädasti mitmesuguste sõjapidamis-vahendite soetamiseks.

Kerkib küsimus, kas meil poleks võimalik luua oma sõjatööstust. Kalkulatsioonid näitavad, et meil ka väikese sõjatööstuse loomine poleks majanduslikult tasuv. Kui näiteks looksime laskemoona-tööstuse, mis rahu ajal 1/10 koormatusega töötades suudaks rahuldada meie rahuaegsed vajadused laskemoona alal täieliselt, siis sõja ajal see tööstus suudaks täis-koormatusega töötades rahuldada vaid 1/4 meie vajadusist. Sellega (suur nõudmise vahe!) on seletatav ka asjaolu, et meil on majanduslikult kasulikum osta välismaalt kallist laskemoona kui toota seda ise. Nii näit. maksame välismaalt püssipadrundi ostmisel selle eest 2 - 3 korda kallimat hinda kui sama padrunit maksab sellel tööstusel endal, kuid omal maal tootes tuleks see padrunit meil ikkagi veel kallim.

Kuna sõjatööstuse loomine üksikus väikeriigis pole tasuv, siis võiks kõne alla tulla ühise sõjatööstuse loomine mitme väikeriigi, näit. Balti riikide, kohta. Seegi idee on aga meie oludes raskelt teostatav, põrkudes mitmesuguste majanduslike ja poliitiliste raskuste vastu. Selleks ei paku kuigi soodsaid eeldusi ka Balti riikide maa-alaline asetus, kuna Balti riigis pole ühtegi kohta, mis oleks nende riikide ühiseist piirest küllalt kaugel sisemaal, seega eemal otsesest hädaohust sõja ajal.

MEIE TÖÖSTUS VABADUSSÕJA AJAL.

Nagu meie Vabadussõja-aegne majanduselu üldse, nii oli ka meie tolleaegne tööstus väga viletsas seisundis ega suuda pakkuda palju kogemusi tulevaseks sõjaks. Pääle Vene evakuatsiooni Saksa okupatsioonivõimud evakueerisid meie

tööstuse suuremalt osalt, nii et järele jäid vaid riismed.

Maailmasõja ajal moodustas nn. Tallinna ringkond (Eestimaa ja Liivimaa kubermangud) tähtsa osa Vene Riigikaitse Eri Nõukogu organisatsioonist, mis üldse koosnes 12 ringkonnast. Tallinna ringkond tootis siis Vene väele laevu, laskemoona, lõhkeaineid, käsigranaate jms. Kokku töötas meil sel alal 41 ettevõtet üle 28.000 töölisega. Vabadussõja ajal olid sellest kõigest aga säilinud vaid varemed.

Vabadussõja ajal valitses meil terav tööpuudus, mis on seletatav tööstuste hävitamisega ning kapitalide ja toorainete puudusega. Töötas vaid üksikuid remont-töökodasid vagunite, vedurite jms. parandamise alal. Suudeti rahuldada vaid väiksemaid Varustusvalitsuse nõudeid välikööride jms. alal. Teiste tööstusharude osatähtsus tol ajal polnud mainimisväärtne.

Terava tööpuuduse (okupatsioonivägede laastamistöö tulemusena jäi meil 12.000 töötatöölist) esitasid Vabadussõja ajal streigid, mida oli kokku 12. Neist 4 kandsid majanduslikku ja 8 poliitilist iseloomu. Streigid ja tööpuudus on nähtusiks, mis halvavad tuntavalt riigikaitsemajandust sõja-olukorras. Arvestades Vabadussõja-aegset eri-olukorda ja teiselt poolt ka asjaolu, et tavaliselt sõja-olukorras esineb töökatte-, mitte tööjõu-puudus, tuleb neid nähtusi meil pidada erandlikeks.

SÕJALISELT TÄHTSAMAD TÖÖSTUSHARUD.

Sõja ajal pole kaugeltki võrdne üksikute tööstusharude tähtsus. Ilmneb nähtus, et esirinda kerkivad mitmed tööstusharud, mille osa-

tähtsus rahu ajal on hoopis väike ja vastupidi. Esmajoones on suure tähtsusega tööstusharud, mis toodavad võitlusvahendeid.

Et suurendada toodangut sõjapidamiseks tähtsate artiklite alal, selleks paljud ettevõtted rakendatakse tööle teisel alal kui nad töötasid rahu ajal. See üleminek ühelt alalt teisele toimub esmajoones kultuur- ja luksustarvete arvel, edasi kõigi nende tööstusharude arvel, mille teostamine sõjapidamise edukusele pole otseselt vajaline.

Tööstusharude klassifitseerimisel nende tähtsuse järgi sõjamajanduses on sõjateadlased kujundanud üldiselt järgmise järjestuse:

- 1) Sõjatööstus.
- 2) Metallitööstus.
- 3) Masinatööstus.
- 4) Lennukitööstus.
- 5) Autotööstus.
- 6) Keemiatööstus.
- 7) Nahatööstus.
- 8) Tselluloositööstus.
- 9) Tekstiilitööstus.
- 10) Kütteainete töötlemise tööstus.
- 11) Toiduainete töötlemise tööstus.

Toodud järjestus pole muidugi eranditult kehtiv kõigis riigis. Sellele loetelule võib üksikuis riigis tööstusharusid juurde tulla või ka välja jääda. Üldjoonis on see loetelu samas järjестuses kehtiv ka meil paari väiksema erandiga.

MEIE SÕJALISELT TÄHTSAMATE TÖÖSTUSHARUDE VAATLUS.

Oma tööstuse sõjalisest seisukohast uurimisele asudes peame kõigepäält selgitama, kui palju vajame sõjapidamiseks ningeid tööstusaadusi.

Edasi on tarvis selgusele jõuda, kui suure osa neist vajadusist suudab meie tööstus rahuldada vastava organisatsiooni ja pingutuste abil.

Jagame oma tööstusharud sõjalisest seisukohast lähtudes kõigepäält kolme suuremasse rühma:

- 1) Tööstusharud, mis seotud võitlusvahendite soetamise küsimusega.
- 2) Tööstusharud, mis seotud sõjaväe ja kodanike elatusvahendite nõutamisega.
- 3) Tööstusharud, mille eesmärgiks on valuita-soetamine sõja ajal.

Asume nüüd rühmade lähemale vaatlusele.

Esimesse rühma kuuluvad järgmised tööstusharud: sõjatööstus, metallitööstus, masinatööstus, lennukite ja autode remont-töökojad ja keemiatööstus.

Sõjatööstus koosneb meil arsenalist ja käsirelvade ning laskemoonaladude töökodadest. Viimased on oma iseloomult remont-töökojad.

Arsenal toodab meil piiratud hulgal võitlusvahendeid juba rahu ajal. Sõja ajal tuleb ta tegevus kindlasti laiendamisele. Praegu töötab arsenalis tubli oskustöölise-kaader ja arsenalitooted on hääs kuulsuses mitte ainult kodumaal, vaid kogu maailmas. Nii on kõikjal tunnustamist leidnud meie arsenalitooted, millega meie laskurid on saavutanud hiilgavaid tulemusi. See hääs kuulsus on toonud arsenalile viimasel ajal tellimusi välismaalt. Viimane asjaolu on aga meie sõjamajanduslikust seisukohast suure tähtsusega, kuna see võimaldab arsenalitööstuse laiendamist juba rahu ajal ja võimaldab siin kergemini teostada mobilisatsiooni. See asiolu on kergendavaks teguriks ka selle ala oskustöölise puuduse kõrvaldamisel sõja ajal, mida me kindlasti peame arvestama. On ju võitlusvahendite valmistamiseks vaja suurt täpsust, oskust ja vilumust.

Metallitööstus baseerub meil täiesti vä-
lismaa toorainel. Seepärast on ka selle tööstus-
haru arenemise eeldused väga piiratud, kuna
päälegi meie turu vajadused rahu ajal on üsra
väikesed. Peame seepärast sisse vedama metall-
kaupu, peamiselt masinaid ja liiklemisvahendeid,
üsna suurel hulgal. Mainitud kaubad moodusta-
vad meie sisseveo koguväärtusest tervelt 1/5.

Praegu töötab meil metalli töötlemise alal
umbes 35 käitist töölise koguarvuga 2 300-4000.
Umbes pooled neist käitistest moodustavad meie
mõiste järgi suurtööstused (igas üle 50 töölise).
Laevatehaseid ja raudtee-töökodasid on meil
praegu viis. Need 5 tehasi on kindlasti ka sõja
ajal seotud oma otseste ülesannetega ja vahet
koguni tööga üle koormatud, seepärast ei saa
neile anda sõja korral teisi ülesandeid. Suure-
ma osa meie metallitööstusest moodustavad aga
põllutööriistade-tehased. See asjaolu on meie
riigikaitsemajandusele suure tähtsusega: ühelt
poolt pole meil karta hädavajaliste põllutöö-
riistade puudust sõja ajal ega tarvitse neid
kalli valuuta eest sisse vedada, teiselt poolt
aga võib neid tehaseid rakendada võitlusvahen-
dite tootmiseks ja remondiks. Säilivad ju
põllutööriistad kaua ja seepärast pole sõja
ajal otsest vajadust nende pidevaks ja massi-
liseks tootmiseks. Nii-siis pakuvad need käi-
tised meile abi võitlusvahendite ja ka vajaliste
transportvahendite ning masinate valmistamisel,
pääsjalikult aga remonteerimisel. On vaid elu-
line, et neid käitisi selleks ette valmista-
taks juba rahu ajal. Paremaid vahendeid selleks
on väiksemate sõjaliste tellimuste andmine aeg-
ajalt, et käitiste töölised kui ka juhtkond
saaksid emandada kogemusi ka nende vahendite
valmistamise alal. Tõhusaks vahendiks on ka
nn. tööstusliikude sõjamängude korraldamine
tööstuse juhtkonnale, s.o. juhtkonnalt kalku-

latsioconide nõutamine teatud sõjaliste tellimuste täitmiseks. Saadud materjal, kuigi vaid puht-teoreetiline, on hääks materjaliks tööstuse mobilisatsioon küsimuste uurimisel.

Sõjaliselt tähtsaks tuleb pidada meie elektrimasinatööstust (2 ettevõtet), taskulambi-patareide-tööstust ja telefonivabrikut. Viimane toodab meile praegu ka väljaveoks. Sõja ajal suudab ta tõenäoliselt täiesti rahuldada meie sõjaväe kui ka eraisikute nõudeid sidepidamisvahendite (telefon, raadio) alal.

Metallitööstus on meile seega tähtsaks tööstusharuks, mida sõja ajal on võimalik rakendada teatud määral otseselt võitlusvahendite valmistamiseks kui ka olemasolevate võitlusvahendite parandamiseks. Metallitööstus on ka allikaks, kust meie sõjatööstus võib vajaduse korral ammutada enam-vähem asjatundlikke tööjõude sel alal. Kuna aga meie metallitööstuse töötamise eeltingimuseks on toorainete sisseveovõimalus, tuleb küllaldast tähelepanu cmistada sisseveovõimaluste säilitamisele sõja ajal ja soetada ka teatud tagavarasid toorainete alal.

Lennuki- ja autotööstusi meil pole, küll aga on remont-töökodasid mõlemal alal. Nii lennukite kui ka autode valmistamine oleks meil mitte-tasuv, päälegi oleks eriti lennukitööstusel raske säilitada tehniliselt ajakohast taset, kuna tänapäeval see tööstusala väga kiiresti areneb. Seevastu on sõja ajal lennukite kohaletoimetamine välismaalt üsna lihtis ka üldiselt raskete transpordiolude juures. Tähtis on meile aga vastavate remont-töökodade cmamine. Sõja ajal võib meil raskusi tekkida vajalise hulga oskustöölaliste leidmisega sel alal.

Keemiatööstus on meil arenerud vaid teatud liiki toodete valmistamisel, kuna paljude toodete valmistamist takistab toorainete-puudus. See pärast on võrdlemisi suur ka keemiasaaduste

sissevedu (4-5% meie sissevec kiguväärtusest).

Meie keemiatööstus tarvitab suuremalt osalt kodumaa tooraineid (umb. 70%). Tervelt 1/3 reist langeb põlevkivi arvele.

Sõjaliselt tähtsamaid keemiatööstuse harusid on meil kummi-, seeki-, küünla-, saapakreemi- ja vankrimäärde-tööstused.

Meie kummitööstus, mis sõjaliselt on meile selles tööstusharus tähtsaim, suudab rahuldada 70% siseturu nõudeist, esmajoones jalanõude ja riictusesemete alal. Viimasel ajal valmistatakse vähemal määral ka gaasimaskke. Seejuures on ilmnenud, et kodumaa gaasimaskid on küll kvaliteedilt hääd, kuid hinnalt pisut kallid. On ju siin suureks puuduseks vajalise tooraine (kautsuk) puudumine omal maal.

Ka värvitööstus on meil rajatud suuremalt osalt välismaa tooraineile ja on võrdlemisi vähe arenenud. Paljudes välisriiges on värvitööstus alaks, mis on kergesti khandatav lastekemona ja sõjagaaside valmistamiseks. Meie peame seevastu uurima, missuguses teises tööstusharus cleks võimalik keemiliste reaktsioonide teel saada sõjatööstusele vajalisi aineid. Teatud kalkulatatsioon sel alal on meil juba olemas. Nii näiteks annab teatud eeldusi superfosfaaditööstus, kust on võimalik saada väävli-ühendeid. Nende nõutamine toimuks aineist, mille tagavarasid niikuinii peame pidama (väävel, keedusool).

Tähtsaks tööstusharuks on meil põlevkivi töötlemine, mille juures saame mitmesuguseid vajalisi produkte. Teised meie keemiatööstuse harud on üsna väikesed ega paku eriti mainimisväärsset.

Asume nüüd vaatlema teist sõjaliselt tähtsamate tööstusharude rühma, mille tegevus suunatud elatusvahendite muretsemisele. Siiä kuuluvad; nahatööstus, tekstiiltööstus ja teiduainete töötlemise tööstus.

Nahatööstuse alal on meie olukord üldiselt rahuldav rii toornaha kui ka selle töötlemise suhtes. Toornahka jätkub meil väheamal määral koguni väljaveeks, välja arvatud tallarakk, mida peame vedama teatud hulgal sisse. Tagavara-sid peame soetama välismaa parkaineist.

Nagu juba eespool mainitud, tuleb sõja ajal rii toornahkadega kauplemine kui ka töötlemine allutada valjule riiklikule kontrollile, et vältida spekulatsiooni sel alal.

Tekstiiltööstuse seisundit võime pidada rahuldavaks, samuti nagu nahatööstuse seisunditki. Toorainet jätkub meil villa ja lina kujul omaa tarviduseks, kui veel pisut parandame oma lam-batõuge ja villa tootmist ning organiseerime villa kokkuostu. Eespool vaatlesime lähemalt meie olukorda villa ja lina alal.

Meie tekstiiltööstusel lasub sõja ajal oht kaotada piiriäärseid linakasvatusrajoonid ja ka osa piiriäärseid vabrikuid. Kui aga arvestada seda, et meil tekstiilsaadusi seri on jätkunud ka väljaveeks ja et sõja ajal rahva tarvitust tekstiilsaaduste alal saab piirata (vanade rõi-vaste kauema-aegse kardmise, kaltsude töötle-mise jms. abil), siis ei tahiks meie olukord tekstiilsaadutse alal muutuda kriitiliseks veel ka mainitud maaalade ja vabrikute kaotamisel.

Meie tekstiiltööstuse selles osas, mis baseerub välismaa toorainel (puuvill), esineb sõja ajal kindlasti tagasimineku. Seda tagasi-minekut tuleb ka sõjamajanduse seisukohalt õi-gustada, niipalju kui rahva vajadused ja mit-mesugused olud seda lubavad. Tootmine välismaa toorainest selle eesmärgiga, et valmistoodete müügist saada jälle välisvaluutat, ei tundu sõja-olukorras meie oludes sel alal, ratsionaalsena.

Toiduainete töötlemise tööstus on meil tu-gevamaid ja arenenumaid tööstusharusid. Esma-joones tuleb mainida karjasaaduste töötlemist. Rahu ajal jätkub karjasaadusi üsna suurel hulgal

ka väljaveoks. Kuigi tuleb arvestada sõja ajal toodangu langust ka sel alal, pole meil siiski tarvis karta puudust neist aineist.

Riigikaitsemajanduse seisukohast on toiduainete töötlemisel tähtis konservide valmistamine. Erilist tähtsust sõja ajal nii sõjaväe kui teatud määral ka eraisikute toitlustamisel omavad kondenseeritud piim ja lihakonservid. Mõlemad sisaldavad inimorganismile vajalisi toitaineid ja värskete toiduainete puudumisel viimaseile häädeks asendajaiks. Lihakonservide tootmisel tuleks tähelepanu osutada konservikarpide formaadile, mis on tähtis sõjaväele. Vastavas formaadis konservikarpe tuleks laiemas ulatuses müügile lasta ja nende tarvitamist propageerida juba rahu ajal, et sel teel kergendada massilise tootmise juures sõjaväele vajaliste tagavarade muretsemist. Konservikarpide formaadid peaksid olema kaheksagused: 300 - 600-grammiline konservikarp, mis vastaks sõduri kaasaskantavale puutumatule tagavarale, ja 2 - 5-kilogrammiline nõu, mis vastaks väeosa puutumatule tagavarale. Nimetatud formaadis konservikarpide ja nõude tootmisel ja laiaulatuslikul tarvitamisel võimaldaks siin mainitud standardiseerimine tuntavalt alandada ka nende konservide hinda.

Eespool mainisime suhkrutööstuse loomise võimalusi meil. Kuigi seni pole jõutud sel alal kaugemale katsetustest, väärrib see samm siiski kaalutlemist, kuna omamaa suhkrutööstus tähendaks meil 2 - 3 milj. kr. valuuta kerkumiseid. Kui peame õigustatuks kodumaal teravilja tootmist suuremal määral tuntavalt kõrgemate hindadega maailmaturu hindadest tuleks riigikaitsemajanduse seisukohalt õigustada ka suhkru tootmist.

Töödeldud toiduaineid jätkub meil tõenäoliselt teatud ulatuses väljaveeks ka sõja ajal. Mõningaid reist aineist peame aga hoidma sõja korraks tagavaraks. Üldiselt rahuldab see tööstusharu meie vajadusi sõja ajal hästi.

Vaatleme nüüd kolmandat sõjaliselt tähtsate tööst¹¹³harude rühma - meie sõjaaegset eksporttööstust. Siia kuuluvad tööstusharud, mis peavad sõja ajal tootma peamiselt vaid selleks, et meil jätkuks teatud saadusi ka väljaveeks ja et saaksime sel teel nõutada valuutat. Sellesse rühma kuuluvad meil kütteaineid töötlev tööstus ja tselluloosi-tööstus.

Kütteaineid töötlev tööstus on meil enamarenenud tööstusharusid. Tähtsama osa sellest moodustab põlevkivist õlide valmistamise tööstus. Vedel kütteaine (bensiin) on kujunenud tänapäeva mehaniseeritud sõjapidamises tähtsaks artiklik. Eesti kuulub nende väheste riikide hulka, kellel jätkub seda vedelat kütteainet väljaveeks. Meie väljaveos moodustab kütteõli praegu tähtsa osa. Viimase arvel on meil omakorda võimalik sisse vedada mootorsõidukeid, mida me omal maal toota ei saa.

Meie põlevkivitööstuse alal tuleb arvestada ühte võrdlemisi tähtsat asjaolu sõja korral. Nimelt asub see tööstus meil riigi kirdeosas üsna mere rannal ja on seega sõja korral vaenlase laevastiku tule-kauguses. Tuleb seepärast arvestada kiviõli tootmise ajutise katkemise võimalusi. Sel kaalutlusel pole soovitatav viia ka kõiki meie vedureid kiviõli-küttele, missugune kavatsus varem esines.

Kuigi meil jätkub omamaa kütteaineid, veetakse meil praegu sisse ka kivisütt. Kivisüsi on vajaline rauatööstuses, kõigil muudel aladel tuleb ta aga kindlasti asendada põlevkiviga jt. omamaa kütteainetega.

Kocs kütteainetega vajab käsitlemist ka valgustus-probleem. Praegu veetakse meil sisse

aastas umbes 15.000 tonni petrooleumi, päämiselt valgustuse otstarbeks. See nõuab meilt aga hulka välisvaluutat. Seepärast elektrifitseerimiskava on tervitatav ka riigikaitsemajanduse seisukohalt. See samm oleks suureks kergenduseks ka tööstusele jõuallikate saamisel ja soodustaks ühtlasi tööstuste hajutamist.

Teiseks tähtsaks eksporttööstus-haruks on meil tselluloositööstus. Uue suure tselluloosivabriku asutamisega (Kehras) on tselluloos kujunenud tähtsaks eksport-artikliks. Toormaterjal - metsa on meil küllaldaselt. Viimasel ajal on nõudmine tselluloosi järele välisturul üha kasvavudkuna moodsas lõhkeainete-tööstuses tselluloos asendab puuvilla. Tselluloositööstust tuleb meil seepärast pidada sõjaliselt tähtsaks tööstusharuks. Kuna häda korral metsamajanduses on võimalik minna isegi rõõvmajanduseni, siis on tagatud tooraine jätkumine tselluloosi valmistamiseks ja koos sellega ka valuuta-saamine.

Puu töötlemise alal töötavad meil ekspordiks veel vineeritööstus. Viimasest võime sõja ajal loota valuutat.

Vaadeldud kolme sõjaliselt tähtsate tööstusharude rühma kõrval esineb meil veel tööstusharusid, mille tooted ei evi suuremat tähtsust sõjamajanduse suhtes, kuid mida saaks rakerdada sõjamajanduse teenistusse. Sellesse liiki kuuluvad maitseainete-, alkoholi-, ehitusmaterjalide- jms. tööstused. Nii saab näit. maiustuste-tööstust rakendada sõjaväe toitlustamiseks kuivikute valmistamisele, õlletööstusest jääb toiduviljana vabaks otri õlletootmise katkestamisel, piiritust saab jooigi asemel kasutada sanitaarala teenistuses või väljaveeks valuutanõutamise otstarbel, tsement läheb välikindlustuste ehitamiseks jms.

Meie sõjaliselt tähtsamate tööstusharude kohta võib kokkuvõtteks öelda järgmist: võitlus-

vahendite alal, samuti sõjaliselt tähtsate toorainete (metall, kivisüsi, kautšuk, parkained, puuvill, väävel jms.) alal peame silmas pidama sisseveo-võimalusi sõja ajal ja soetama neid aineid teatud hulgal tagavaraks juba rahu ajal. Väljaveoks jätkub meil tselluloosi, põlevkivi-õli, puumassi, vineeri, laudu, tsementi, kunstsarve, toiduaineid teatud ulatuses, tärklis, piiritust jms. Elatusvahendite alal võime loota, et saame läbi omamaa saadustega. Töölise-küsimuses näib meil sõja ajal kõige enam raskusi tekkivat sõja- ja metallitööstuses, kuna sääl on kõige enam vaja õppinud oskustöölisi. Tuleb kindlasti välja töötada oskustöölise vabastamise kord sõjaväe mobilisatsioonist, vastasel korral võivad sõja ajal tekkida suured raskused meie tööstuses.

Üldiselt võib meie riigikaitsemajanduse olukorra kohta veel öelda, et meil puudub sõja ajal tasakaal inimjõudude ja vajalise varustuse vahel: suudame välja panna rohkem inimesi sõja ajal kui suudame varustada. Tasakaalu saavutamise siin peab olemagi rahvamajanduse päämiseks eesmärgiks. Meie riigikaitse-majandus peab tähtsaks esimeses järjekorras . tähelepanu omistamist just meie tööstusele.

MEIE VÕITLUSVAHENDITE TAGAVARADEST.

Tulevase sõja korral oleme tähtsamate võitlusvahendite alal paratamatult sõltuvad välismaast, kuna meie oma tööstus ei suuda toota võitlusvahendeid kuigi suurel määral. Välismaalt sõja ajal võitlusvahendeid nõutades peame aga arvestama tervet rida raskusi. Kui ostuks pole otseseid takistusi, siis on ometi raskendatud ostetud vahendite kohale-toimetamine. Sõja-

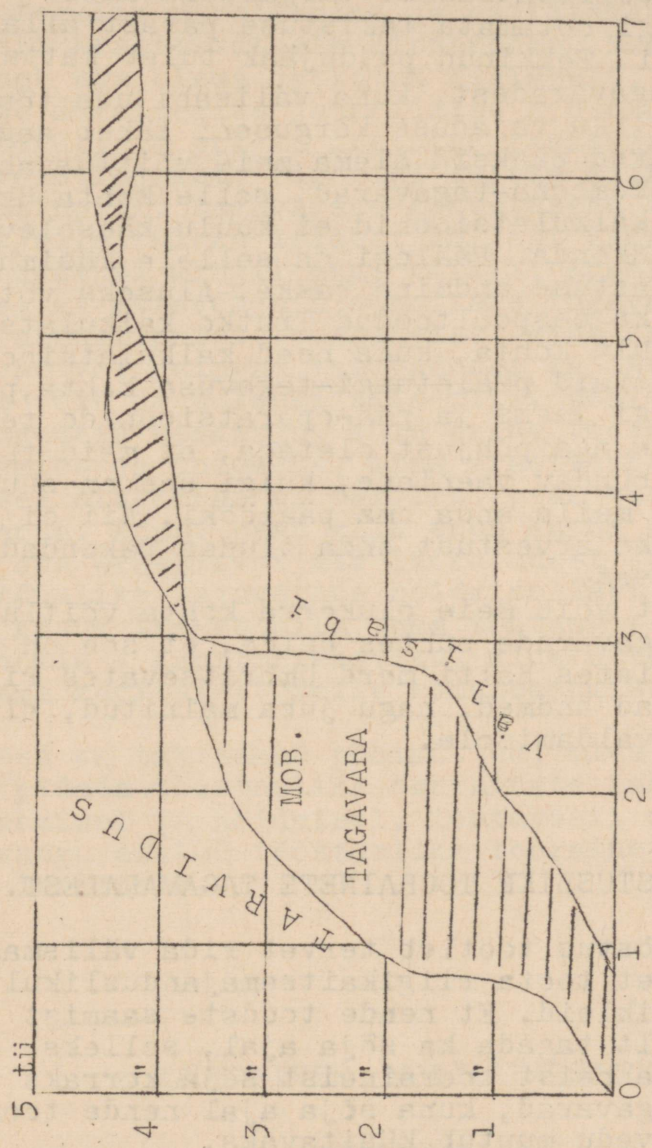
aegsete raskete transpordiolude pärast võtab see märksa enam aega kui rahu ajal. Edasi aga tuleb arvestada ka viivitusi tellimuse täitmisel. Tuleb ju oletada, et välisriik, kellelt meil on võimalik osta võitlusvahendeid, on ise samuti sõjakeerises (kui pole tegemist vaid kohaliku sõjaga). See riik peab siis esmajoones teostama oma tööstuse mobilisatsiooni, enne kui ta suudab hakata varustama oma võitlusvahenditega teisi riike. Seega peame arvestama selle riigi tööstuse mobilisatsiooni kestust. Olenevalt võitlusvahendist võib see aeg olla keskmiselt 2 - 5 kuud. Lisaks kõigele toodule tuleb arvestada veel ettenägemata takistusi ostetud võitlusvahendite kättesaamises, mis võivad nende vahendite saamist tükiks ajaks edasi lükata või hoopis takistada.

Kõigest sellest nähtub, et peame sõja puhkemisel teatud aja saama läbi oma võitlusvahenditega ega või kohe esimesil sõja-päevil loota välisabile. See aga eeldab omakorda vastavate tagavarade loomist sõja korraks.

Tuleb arvestada, et vastane on meie oludest teadlik ja püüab anda meile kiiret lööki enne, kui suudame nõutada uusi võitlusvahendeid välismaalt. Eespooltoodud asjaolusid arvestades peab meil seepärast jätkuma võitlusvahendeid kogu meie sõjaväele, keda suudame üldse välja panna, mitme-kuiseks võitluseks. Edasi peame aga oma tagavarasid arvestama ka nii, et neist osa jääks alles välisabi kohalejõudmisel. Pole ju sõja ajal kunagi tagatud välisvõitlusvahendite pideva juurdesaamise võimalused, ja nii jääks meil siis ajutiste takistuste korraks veel teatud tagavara.

Et selgitada piltlikult meile vajalisi võitlusvahendite tagavarasid mobilisatsiooni korral, selleks teeme näitliku graafiku meie laske- ja vajaliste mobilisatsiooni-tagavarade ja oletatava välisabi kohta tuleühikuis.

Näitlik graafik meie vajaliste laskemoona-tagavarade kohta (tuleühikuis).

kuud pääle mobilisatsioonj.

Selles näitlikus graafikus langeb kuuendal kuul pääle mobilisatsioonil väljakuulutamist välisabi mingi ootamatu takistuse pärast alla meie vajadusi. Tekkinud puudujääk tuleb katta eelmisist tagavaradest, kuna välisabi uue tõusuni kuni tegeliku vajaduse kõrguseri läheb aega.

Kui suured peaksid olema meie võitlusvahendid ja eriti laskemoona-tagavarad, selle kohta üksikasjalisemad kalkulatsioonid ei kuulu käesoleva õppeaine valdkonda. Päälegi on sellele küsimusele täpsema vastuse andmine raske. Aluseks võtta ei saa me siin ka eespooltoodud Trutko kalkulatsiooni laskemoona-kulu kohta, kuna need kalkulatsioonid on koostatud vaid pääletungi-tegevuse kohta, päälegi suurriigi jaoks ja pää-operatsioonide teostamisel. Pole aga põhjust oletada, et meid tulevases sõjas ründav vaenlane, kuigi see on suurriik, püüaks meile anda oma päälööki. Nii ei saa me seda Trutko arvestust enda oludes rakendada ka sellest küljest.

Üldiselt võib meie olukorra kohta võitlusvahendite tagavarade suhtes öelda, et see on parem kui teistes Balti merd ümbritsevates riikides. Lähemad andmed, nagu juba mainitud, ei kuulu siin avaldamisele.

MEIE TÖÖSTUSLIKE TOORAINETE TAGAVARADEST.

Meie tööstus töötleb tervet rida välismaa tooraineid, et toota riigikaitsemajanduslikult tähtsaid artikleid. Et nende toodete saamist oma tööstuselt tagada ka sõja ajal, selleks peame scetama neist tooraineist sõja korraks vajalised tagavarad, kuna sõja ajal nende toorainete sissevedu muutub küsitavaks.

Tööstuslike toorainete muretsemine peab teostuma samal viisil ja samadel põhimõttele kui

põllumajanduslike toorainete muretseminegi. Tagavarade tegelik muretsemine ja säilitamine jääb päämiselt eraettevõtjate ülesandeks. See ülesanne peab aga olema jaotatud õiglaselt, et tagavarade muretsemise ja hoidmise kühustusega osa ettevõtjaid poleks asetatud raskemasse olukorda võistlejaist. Pigemini tuleks siin toimida vastupidi: tagavarade-kühustusega seotud ettevõtjatele tuleks teisest küljest anda teatud soodustusi mingil muul viisil. Edasi on oluline, et ettevõtjaid sunnitaks tagavarasid pidama ainult neist tooraineist, mida nad töötlevad või hoiavad oma ladudes ka tavaliselt. Muidugi võib ja tulebki siin riigi poolt anda mitmesuguseid eeskirju, kuid nende toorainete muretsemise ja hoidmise, mida eraettevõtjad tavalises olukorras ei tarvita, peab riik võtma enda kanda. Edasi peab riik enda kanda võtma teatud osa eraettevõtjate laekuludest juhul, kui sunduslike tagavarade hoidmise läbi ettevõtja kasum langeb alla tema töötasu + riisikopreemia + kapitalikasviku, mida ettevõtja saaks oma kapitalilt selle hoiuleandmisel parka.

Need on tähtsamad põhimõtted, mida tuleb silmas pidada tööstuslike toorainete tagavarade loomisel ja hoidmisel. Teatavasti ongi meil praegu asunud tööstuslike toorainete tagavarade loomisele.

KAUBANDUSE MOBILISATSICON.

ÜLIISELT.

Sõjaaegses jaotusprotsessis kerkitab tava-

liselt esile huvitav nähtus: kaob üldine tasakaal. See nähtus esineb kolmel kujul:

- 1) Tasakaalu kadumine tootmise ja tarbimise vahel.
- 2) Tasakaalu kadumine üksikute tootmis-
harude vahel.
- 3) Tasakaalu kadumine tootmise ja taas-
tootmise vahel.

Tasakaalu puudumine toob enesega kaasa rea pahesid, millel peatume hiljem pikemalt. See nähtus mõjustab nii sise- kui ka väliskaubandust. Tasakaalu taassaavutamiseks tuleb teostada kaubanduse ja liikluse mobilisatsioon otstarbekalt ja kavakindlalt.

VÄLISKAUBANDUST SÕJA AJAL RASKENI VAD ASJAL- OLUD.

Väliskaubanduses esineb sõja ajal palju suuri raskusi. Olulisemaid neist on kaubanduslike sidemete katkemine sõdivate või üldse sõjakeerisesse sattunud riikide vahel. Kuigi kaubanduslike sidemete katkestamine sõja korral on kahjuks mõlemale sõdivale poolele, on see poliitilisel põhjusil ometi paratamatu.

Teiseks suureks väliskaubanduse tõkestajaks sõja ajal on sõdivate poolte vastastikune püüe isoleerida teineteist välismaailmast, teiste sõnadega - blokaad. Täieline blokaad on tõe poolest väga mõjuvaks vahendiks vastaspoole majanduselu häirimisel, kuna blokeeritavale riigile muutub väliskaubandus täiesti võimatuks. Blokeerimisel ei piirdu tänapäeva sõdivad riigid ainult oma vastaspoole piiride ja ühendusteede valvamisega,

vaid blokaad on otseselt või kaudselt tuntav ka erapooletule riigele. Viimaseilt püüavad sõdivad riigid osta ära võimalikult kõik toorainete-tagavarad, tihti koguni üle erda vajaduste, et vältida nende ainete sattumist vastaspoolele. Edasi püüavad sõdivad riigid mõjustada neutraalsete riikide laevandust. Tuntud võtteks on nr. mustade lehtede pidamine erapooletute riikide suhtes.

Kuid nende otseste takistuste kõrval esineb sõjaaegses väliskaubanduses veel rida kaudseid, mille mõju pole palju väiksem. Nii on üheks tähtsaks raskuseks siin välisvekslite kursside alaline muutumine ja krediidi-usalduse kadumine. Krediidipoliitika kohta tuleb siiski tähendada niipalju, et seda mõjustavad sõja ajal suurel määral üldised poliitilised kaalutlused ja poolte sõjaline edukus.

Kuidas sõda võib segi paisata riigi väliskaubanduse, selle kohta pakub ilmekaid näiteid Maailmasõda. Nii näiteks oli Saksamaa väljaveedu enne sõda (1913.a.) peamiselt suunatud riigesse kes sõja ajal olid vastaspoolel. Neisse riigesse suundus Saksa väljaveost 75%, kuna sissevedu neist riigest moodustas üldisest Saksa sisseveost 61%. Maailmasõja ajal need sidemed kõik katkesid ja Saksamaa sattus seepärast suurtesse raskustesse, eeskätt toorainete juurdesaamise katkemise pärast.

VAHENTEID VÄLIS-KAUBALIIKLUSE RASKUSTE VASTU VÕITLEMISEKS SÕJA AJAL. NÄITEID MAA- ILMASÕJAST.

Sõda lõikab riigilt ära hulka väliskau-

banduslikke sidemeid. Tekkinud raskuste pehendamiseks püütakse palavikulise kiiruse ja innuga luua uusi sidemeid või otsida teisi vahendeid. Tuntumaid vahendeid välis-kaubaliikluse raskuste vastu võitlemiseks on:

- 1) Uute kauba-teede kasutamine endistest turgudest kaupade nõutamiseks.
- 2) Uute sisseveo-turgude kasutamine.
- 3) Oma tootmise ümberkorraldamine.
- 4) Aseainete tarvitamine.
- 5) Tarvitamise ümberkorraldamine.

Uute kauba-teede otsimisel ilmneb tänapäeva sõja ajal tendents püüda enam kasutada raud- ja sissevee-teid. See rääktus on seletatav asjaoluga, et blokaad on tavaliselt merel tugevam kui maal. Mereteede kasutamine on ka miinide-rohkuse pärast sõja ajal väga ohtlik. Mainitud tendents ilmnes Maailmasõja ajal Venemaal. Venemaa püüdis luua uusi kaubateid Põhja-Jäämere kaudu. Siin ilmnes aga vene raudteevõrgu ja üldise transpordi-olude puudulikkus. Kaupade, mis küll jõudsid Põhja-Jäämere kaudu Vene sadamaisse, edasitoimimine sisemaale ei toimunud kuigi ladusalt.

Uute sisseveo-turgude leidmine sõja ajal on raske. On ju kõikjal sõjaks vajaliste ainete järgi nõudmine suur, seepärast ei esine neist aineist sõja ajal kuskil ülejääke. Kui õnnestubki leida turgu, kus neid vajalisi aineid on võimalik saada, siis pole igakord kindel, missugusel määral see uus turg sõja kestel suudab nõudeid rahuldada. Suuri raskusi on ka hädachutute ühendusteede leidmisega.

Maailmasõja ajal suutis eriti Inglismaa leida uusi sisseveoturge ja ümber organiseerida oma sissevedu. Nii hakkas Inglismaa sisse vedama nisu ja suhkrut suurel hulgal oma

asumaist, Kanadast ja Austraaliast. Samadest maist sai Inglismaa ka teisi vajalisi tooteid ja muutus nii Euroopa turgudest täiesti sõltumatuks. Tal õnnestus rahuldada nii kõiki oma sõjaväe ja rahva nõudeid. Säärast ümberorienteerumist võimaldas Inglismaale ta suur ülevõim merel, mis sõja teisel poolel saksa allveelaevastiku aktiivsuse pärast küll nõrgenes. Teiselt poolt polnud Inglismaal tarvis pidada nende turgude pärast võistlusi vastaspoolega, kuna poliitiline olukord need turud nagu iseenesest liitis Inglismaa külge.

Saksamaa sellevastu suutis, tänu oma ülevõimule Baltimeres, oma mõju maksma panna lähemates neutraalsetes riikides. Nii kasvas Maailmasõja ajal Saksamaa sissevedu Norrast, Taanist ja Rootsist mitmekordselt, kuna Inglismaa sissevedu neist riigest samal ajal vähenes miinimumini.

Neutraalsete riikidega sidemete loomise kõrval võttis Saksamaa mõjuvaid abinõusid tarvitusele sisemaal. Nii arenes Saksamaal sõja ajal aseainete tarvituselevõtmise väga suurel määral ja oli üheks mõjuvamaks vahendiks, mis aitas Saksa majandusel vastu panna raskusile toorainete alal. Kaugele minni ka jaotusprotsessi ja tarbimise reguleerimisel. Jaotusprotsessi korraldamiseks teotses terve rida organeid, nagu Sõja-toorainete Ühing, Tsentraal-Ostuühing jms.

VÄLISKAUBANDUSE JUHTIMINE JA SUUNAMINE SÕJA AJAL.

Sõjaaegne väliskaubandus vajab pidevat kontrolli ja suunamist ning asjatundlikku

juhtimist riigivõimu poolt. See on kehtiv nii-
väljaveo kui ka sisseveo kohta.

Sisseveo kohta on esmajoones tarvis jõuda selgusele, kas on kasulikum vedada sisse tooraineid ja neid kohapääl töödelda või osta välismaalt valmistooteid. Kumba võimalust eelistada, see oleneb nii riigi tööstuse olukorrast kui ka ostujõust. Tihti mängib selle küsimuse otsustamisel tähtsat osa kaalutus, kas on otstarbekas mingi tooraine töötlemiseks sõja ajal tarvitada omamaa oskustöölisi või läheb neid töökäsi enam vaja mingil teisel alal.

Seni pole sõdivad riigid läinud täielise riikliku monopolini sisseveo korraldamisel. Küll aga on seda tehtud üksikute kaupade alal. Täielise riikliku monopoli vastu räägib asjaolu, et sel teel riik kaotaks kõik need soodustused, mida ta erakaubanduse korral saab kasutada üksikute eraettevõtjate sidemete läbi välismaaga.

Vähemalt sama tähtis kui sisseveo õige ja asjatundlik korraldamine on riigile ka väljaveo kontroll ja suunamine. On näiteks väga tähtis valvata, et mingi tooraine, mida on nõutatud suure hõlde ja vaevaga, ei pääseks kuidagi teist teed kaudu - kas ettevõtjate teadmatuse pärast selle aine tähtsusest või koguni sihilikult - jälle maalt välja. Äärmiselt ettevaatlik tuleb olla ka kaubanduses neutraalsete riikidega, kuna viimaste kaudu võivad tähtsad toorained või tooted sattuda vaenlase kätte. Seepärast piirduktaksegi neutraalsete riikidega kaubeldes väljaveos vaid määraga, mis on tarviline neutraalse riigi enda tarvete rahuldamiseks, nii et jääks võimalust enam sama kaupä edasi müüa. Maailmasõja koge-

mused näitasid, et neutraalselt riigilt saadud lubadusele mitte edasi müüa saadud kaupu ei või igakord sugugi olla kindel.

Maailmasõja ajal võeti väliskaubanduses tarvitusele mitmesuguseid järelevalve- ja reguleerimisvahendeid, mida on väga laialdaselt tarvitatud hiljem ka rahu ajal. Nii võeti päälle 1930.a. majandusliku surutise ajal peaaegu kõigis riiges tarvitusele Maailmasõjaaegseid väliskaubanduse kontrolli- ja suunamisvahendeid, nagu litsentsid, deviiside kontroll, eelistustollid, kontingendid, clearing-süsteem jms. Kõik need vahendid on tarvitusel ka praegu sõdivais riiges väliskaubanduse korraldamiseks, kusjuures neist peetakse kinni suure valjuse ja täpsusega.

SÕJAAEGNE SISEKAUBANDUS.HINDADE TÕUS.

Sõjamajandusliku kriisi iseloom ilmneb kõige selgemini vahetusprotsessis. Kaob tasakaal pakkumise ja nõudmise vahel, kusjuures pakkumine jääb nõudmisest ikka enam ja enam maha. Selle paratamatuks kaasnähtuseks on hindade tõus. Riik esineb sõjaväe hiigelsuurte vajaduste pärast n.ö. täitmata tarvitajana. Sellest tingitult kaob pakkumises igasugune konkurents, nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt. Kuna aga just konkurents on teguriks, mis reguleerib kaupade turuhindu, siis tõusevad konkurentsi kadumisel hinnad. Siseturul müügiloleva kauba hulk väheneb sõja ajal tuntuvalt, ja seda peamiselt kolmel põhjusel:

- 1) Sõda kulutab palju igasuguseid hüviseid.

- 2) Uute hüviste tootmine on tuntavalt raskendatud, võrreldes rahuaegse olukorraga. See on tingitud ühelt poolt inimtööjõu mobilisatsioonist, teiselt poolt toorainete-puudusest.
- 3) Teatud aineid, mis pole sõja ajal sõjaväele ega ka rahvale otsese tähtsusega, nagu langevad sõja ajal ringkäigust hoopis välja ning mõjustavaid sellega üldist tasakaalu.

Hindade tõstjana sõjaaegses sisekaubanduses esineb ringleva raha hulga suurendamine. Viimast sammu on riik tavaliselt sunnitud teostama selleks, et luua võimalusi esialgsete sõjapidamiskulude katmiseks, enne kui on suudetud teostada täieliselt finantsala mobilisatsioon. Ringleva raha hulga suurenemisega kaastub aga rahakursi langus, ja viimane omakorda tähendab kaubahindade tõusu.

Kaubahindade tõstjana esineb sõja ajal veel spekulatsioon. Selle suure pahe vastu püütakse võidelda kõigis sõdivais riiges suure aktiivsusega, kuid täieliselt kaotada pole seni seda veel suudetud. Sõja-konjunktuuri lubamatu kasutamine liigkasuvõtmise ja spekulatsiooni näol sundis sõdivaid riike juba Maailmasõja ajal otsima mõjuvaid vahendeid nende pahede vastu võitlemiseks. Tõhusaimaks vahendiks peeti sõja algul hinnapoliitikat. Katsetati maksimaal-hindade määramisega, et hindade ülemmäära kindlaksmääramisega tõmmata piir lubamatule hinnatõstmisele. Hiljem võeti maksimaalhindade kõrval tarvitusele veel mitmesuguseid hinnamääramis-viise, nagu minimaal-, normaal-, turu- jms. hinnad. Kõigi nende abil loodeti võivat kujundada õiglaseid hindu. Kuigi hinnapoliitikat teostati väga valjult, ei saavutatud aga selle abil siiski loodetud tulemusi.

8) Majanduse ja tööjõu militariseerimine.

Mainitud vahendid on üksteisega tihedas seoses ja ühe tarvituselevõtmine võib peagi viia teisteni, nagu see oli ka Maailmasõja ajal. Nii näiteks järgneb takside määramisele peagi vajadus kindlate hindade määramise järgi. Kui teatud kaupu kindlate hindade eest osta ei saa, tuleb võtta tarvitusele järgmine vahend - rekvisitsioon. Kui aga rekvisitsioonid võtavad juba laiemat ulatust, on otstarbekam teostada nende asemel riiklik monopol, kuna rekvisitsioonid puudutavad üksikisikuid, monopolid aga kõiki kodanikke.

Oluliseks ja ka mõjuvaks vahetusprotsessi reguleerimise vahendiks osutus Maailmasõja ajal tarbimise normimine. Seda sammu tuleb täiel määral õigeks lugeda, kuna selle eesmärgiks on vajalike hüvite säilitamine ka vaesemaile kodanikele. Kui säärast tarbimise normist ei toimu, on tavaliseks nähtuseks sõja ajal, et jõukamad kodanikud, kelle ostujõud suurem, kuhjavad endi kätte liiga palju hüviseid. Tagajärjeks on, et kõigile kodanikele ei jätku hüviseid vajalisel hulgal.

Tarbimise normimine toimub tavaliselt koos maksimaalhindade määramisega, nagu see oli ka Maailmasõja ajal. Teoreetiliselt pole aga sugugi vajaline, et need kaks nähtust esineksid koos.

SISEKAUBANDUSE SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE PÕHIKÜSIMUSI.

Maailmasõja ajal selgus, et kaubanduse riiklik reguleerimine ja korraldamine on sõjaolukorras paratamatu. Nii käesolevas kui

ka tulevases sõjas tuleb kaubanduses arvestada samasuguseid raskusi kui Maailmasõja ajal. Tuleb seepärast põhjalikult kaalutleda Maailmasõja kogemusi ja uurida abinõusid, mis on võimalik tarvitusele võtta juba rahu ajal, et vältida samade raskuste kordumist.

Sisekaubanduses tuleb esmajoones selgusele jõuda, kas on otstarbekam luua sõjaaegse kaubanduse korraldamiseks eri organisatsioon või kasutada jaotusprotsessis rahuaegset eraettevõtete-võrku. Viimasel juhul tuleb edasi mõelda sellele, kuidas ja missugusel määral teostada neis ettevõtteis kontrolli.

Eraorganisatsiooni säilitamist sõja ajal tuleb pidada soovitavaks väikekaubanduses, mille ülendamiseks on jaotuse otsene teostamine. Selle asendamine eri organisatsiooniga oleks seotud suurte raskustega ja tarbetu. Seevastu tuleb aga kindlasti õigeks pidada toor-, abi- ja toiduainete normimist sõja ajal ja teostada selleks eeltöid juba rahu ajal. Üldiselt tuleb riigi vahelesegamist eraalgatusele võimalikult piirata, kuid teatud aladel on see vahelesegamine siiski vajaline. Tähtis osa on riigil täita toorainete jaotamises tööstusele.

Väärnähtuste avastamiseks ja vältimiseks riigikaitsemajanduse seisukohalt tuleb juba rahu ajal teostada ettevõtete raamatupidamise kontrolli ja nõuda omakulude arvestamist. Riigil peab selleks olema kontroll-organisatsioon, kes töötab koos omavalitsuste ja poliitseivõimudega.

Kontrolli teostamine kaubanduses on märksa raskem kui tööstuses. Seda näitavad ka Maailmasõja kogemused. Tulemuseks on sel alal suurem väärnähtuste esinemise sagedus. Kontroll-organil tuleb soovitavaks pidada koostööd ka ettevõtjate organisatsioonidega.

Nagu juba mainitud, tuleb otstarbekaks pida viikekaubanduse jätüst sõja ajal rahuseg- sele oluselo, loomata ningit eri organisatsioo- ni. Hoolikas kontroll on see kindlasti vajaline. Seda võimaldavad ja soodustavad järgmised va- hendid:

- 1) Viikekaupluste varustamine kaubaga kont- rollitavast lohkusest.
- 2) Kaartide sisseeadmine tähtsate ela- tusvahendite alal.
- 3) Kohalik kontroll.
- 4) Avalikkuse kontroll. See tekib viikekau- banduses iseenesest, kuna tarbija on kaupmehega tihedas kontaktis.
- 5) Kaupmeeste valik. Usaldusväärsete isi- kute valik selle elukutse jaoks on täht- saks vahendiks illegaalse kaubanduse vastu võitlemisel.

G. FISCHER'I KAVA SISEKAUBANDUSE KORRALDAMISE JA SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE KOHTA.

Sisekaubanduse korraldamise ja sõjaks ette- valmistamise kohta on koostanud üsna üksikasja- lise kava G. Fischer. Kava on koostatud maailma- sõja kogemuste põhjal saksa oludele ja on kokku- võetult järgmine:

- 1) Kogu riik tuleb jagada majandus-jaos- kondadeks, mis omaksid ühesuguseid tootmis- või hankimis-tingimusi. Tähtsate kauba-rühmade jaoks võiksid need jaoskonnad omada oma tootmis- ja tarbimisvajaduste järgi teatud erinevusi ruu- milises ulatuses, s.t. jaotused eri kaupadele

ei tarvitse ruumiliselt kokkuda.

2) Iga jaoskonna ja iga kauba-grupi jaoks tuleb **ette valmistada eri organeid**, kelle või-ruupiirid ja ülesanded on kindlaks määratud, nii et nad vajaduse korral kohe võiksid oma tööd alustada.

3) Üksikute kaubagruppide jaoks tuleb luua kindlad tšebid, mille kohta riik ette kirjutab nõuded kvaliteedi, kvantumi, suuruse, pakkimise, hinna jms. alal.

4) Tuleb kindlaks teha tootmis- või hankimisperioodi jaoks (põllumajanduses lõikus-aasta jaoks) arvatav tarvitus ja võrrelda seda arvestatava juurdekasvuga sama aja jooksul. Võrdlus näitab rahu korral, kuipalju on vastavat toodet vaja sisse vedada, sõja korral aga seda, missuguses ulatuses tuleb tarbinist kitsendada või über korraldada. Vastavaid arvestusi tuleb teha võrdlusstatistika põhjal.

5) Vabakaubandust tuleb piirata. Tootjail on lubatud müüa ainult kaupmeestele, kellel on riigilt sellekohane luba. Samuti tohivad kaupmehed tooteid sisse osta ainult vastava loa järgi. Lubasid annab kohalik kontrollasutus. Ostuluba antakse sätuses suuruses, mis vastab kaupmehe normaalsele kaubanduslikule tegevusele, teiselt poolt ainete vihesuse korral suhteliselt normaal-läbikäigule.

6) Riiklikul kaubanduse juhtimise keskasutisel tuleb teostada kontrolli kaupade jaotuse alal, et mõned rajoonid poleks teatud kaupadega üle ujutatud ega teised selle vastu peaksid puudust tundma neist kaupadest. Kaubanduslike ettevõtete üle tuleb teostada järelevalvet kontingentide ja kontingent-kontrolli läbi tootmis-, tootlemis- ja hankimis-

lubade kaudu.

7) Viikendük tarvitajaile on lubatud ainult üksikuil riigi poolt jälgitavail kauplejail. Viimased saavad selleks kaupu samuti kontingeeritult, vastavalt teatud kaubarühma kontingendi kvootidele. Need kontingendid antakse välja suurkaubandusele või jälle antakse väikekaubandusele välja load, mille piires väikekaupneestel on õigus osta suurkaupneestelt.

8) Tarbijat ei tohi sõirane lubade-süsteem erutada. Tema suhtes maksab vaba sisseostu põhimõte. Kui aga peaks puudus tulema mõnest kaubast, siis tuleb väikekaupnehel rahuldada esmajoones oma alaliste ostjate vajadusi.

Vaadeldud kava pole täieliselt kohandatav meie oludele, kuna ta näeb ette meie riigikorra kohta liiga kaugele-ulatuvaid riiklikke vahelesegamisi erakaubandusse. Küll aga näitab see kava meile, kui kaugele on vahelesegamise alal sõandatud minna mõnes välisriigis. Edasi annab see kava meile ka üsna hääl pildi kujutletavast sisekaubanduse olukorrast tulevase (ja ka käesoleva) sõja ajal, sedaenam, et kava on koostatud Maailmasõja kogemuste põhjal.

MEIE VÄLISKAUBANDUSE SÕJALAJANDUSLIKKE
VÄLJAVAATEID JA VAJALISI ETTEVALMISTUSTI TU-
LEVIKU-SÕJAKS.

Tulevikusõja ajal peame kindlasti arvestama tasakaalu kadumist nõudmise ja pakkumise vahel nii oma sise- kui ka väliskaubanduses.

Asune esmajoones meie väliskaubanduse olukorra vaatlemisele. Väliskaubanduse edukast korraldamisest oleneb suur osa meie võitlusvõimest, kuna oleme mitmete tähtsate võitlusvahendite alal sõltuvad välisriigest.

Väliskaubanduse alal puutume kõigepäält kokku kaubalaevastikuprobleemiga. Sõja korral on tähtis, et meie kaubalaevastik oleks küllalt suur väliskaubanduse edukaks korraldamiseks. Edasi on tähtis, et meie laevad oleksid küllalt kiired. Blokaadi korral on ainult kiirete laevade abil võimalik kontakti luua välismaailmaga, eriti veel Baltinere piires. On seepärast tarvis laevu, mis oleksid võimalised pimeduse kätte all kiirelt pidama sidet Soomega, Skandinaaviaga j.t. välisriikidega. Siin peaks riik oma toetus- tega aktiivselt kaasa aitama sõraste laevade muretsemiseks. Paari sõraste kiire auriku muretsemise mõtte riigi toetusel ongi meil juba olnud päevakorral.

Tulevase sõja korral peame arvestama välisvekslite kursi kõikumist. See nähtus kujuneb arvatavasti üheks suuremaks raskuseks ka meie väliskaubanduses tulevase sõja ajal.

Väljaveo suurt tähtsust meie sõjaaegsele majandusele tuleb eriti rõhutada. Oleneb ju sellest meie ostujõud võitlusvahendite alal. On tõenäoline, et me sõja ajal ei suuda säilitada tasakaalu väliskaubanduse bilansis. Peame aga püüdnud selle poole, et bilanss ei muutuks liiga suurel määral passiivseks. Välismaa kaupade tarvitamisel peame sõja ajal taotlema ilimat kokkuhoidu, kuna nende muretsemine on meile küllaltki raske.

Nagu näitavad Maailmasõja ja Vabadussõja kogemused, on sõjamajanduse seisukohalt riiklik vahelesegamine väliskaubandusse kindlasti vajaline. Meie sissevedu toimub ka praegu lubade alusel, kuid sõja ajal on vaja allutada kaubanduslikud ettevõtted tõhusamale riiklikule kontrollile. Riigivõim määrab meil praegu teatud kaupu monopoli alla kuuluvaiks ja vabastab neid vajaduse korral sellest. Väliskaubanduse arvete korraldamist kaupmeestega clearingul alusel teostab meil Eesti Pank. Kõiki neid samme tuleb sõjamajanduse seisukohalt pidada õigustatuiks ja tuleb neid kindlasti kasutada ka tulevase sõja ajal.

MEIE VABADUSSÕJA-AEGNE VÄLISKAUBANDUS.

Meie Vabadussõja-aegses väliskaubanduses esines suur sisseveo ülekaal. Väljavedu moodustas sisseveost vaid 13,8 %. On arusaadav et säärane väliskaubanduse bilanss oli võimalik vaid võlgu-ostmistele ja välislaenude tõttu. Välisabi kohta tuleb tähendada, et see Vabadussõja ajal kandis erakordsuse laadi. Nimelt oli äsja lõppenud Maailmasõda ja mõnel riigil oli suuri ülejäärke relvadest. Lisaks sellele olid mitmete riikide välispoliitilised huvid Baltikumi suhtes soodsad meie riigi olemasolule. Suurte relvade-ülejäägi pärast andis meile relvade alal välisabi USA. Tulevase sõja ajal võime vaevalt loota tõhusale välisabile sellelt riigilt, kui eri olukord seda jälle ei soodusta.

Vabadussõja-aegse väliskaubanduse sisseveo

kogusumma oli 7,5 milj. Tähtsa osa sellest moodustasid toiduained (46 %) ja kehakatted. Neile kahele rühmale langes kogu sisseveost tervelt 54,3 %. Seda % tuleb pidada erakordselt kõrgeks.

Sõja ajal peame nende kaupade alal oma sissevedu küll suutma piirata õige suurel määral. Kuigi teatud ainete sissevedu osutub paratamatuks (sool, suhkur, tallanahk jms.), ei tohiks sõjas neile langev sisseveo osa moodustada üle 10 % sisseveo koguväärtusest. Ka seda % tuleb lugeda veel liiga kõrgeks. Võrdluseks võiks mainida, et 1935.a. sisseveost need ained moodustasid 16,9 %. Sõja ajal aga peame siin suutma tarbimist nende ainete alal piirata ja asendada omamaa toodetega.

Vabadussõja-aegses sisseveos esinesid edasi veel järgmised artiklid:

Käsirelvad ja laskemoon	22,3 %
Suurtükid ja nende laskemoon	9,7 %
Tehniline varustus	6,0 %
Meditsiiniline ja veterinaarvarustus	2,9 %

Esines veel teisi artikleid, kuid nende osatähtsus oli väike ja esinemislaad juhuslik. Toodud % on arvatud sisseveost väärtuse järgi.

Väljaveos (£ 985,061 väärtuses) oli ülekaalukalt esikohal lina koos kanepi ja linaseemnega. Need ained moodustasid väljaveost 64,2%. Nagu juba mainitud ka eespool, aitas lina väljaveo % nii kõrgele tõsta asjaolu, et venelastelt saadi sõjasaagiks paar laevatükit lina. Edasi järgnesid väljaveo poolel:

Metsamaterjalid	21,9 %
Tsement	7,0 %
Kartul ja selle saadused	4,3 %
Muud kaubad	3,3 %

Ka väljaveos on üksikute ainete osatähtsuse % arvatud väärtuse järgi.

Sõja-aegses väljaveos peame suutma tõsta põllumajandus-, tööstus- ja metsasaaduste kogust üsna tuntavalt. Metsamajanduses peame vajaduse korral minema isegi röövmajanduseni, nagu juba mainitud.

Väliskaubanduse korraldamiseks ja reguleerimiseks teotsesid meil Vabadussõja ajal Väliskaubanduse Amet ja Väliskaubanduse Nõukogu. Nende kahe asutise vahekorrad jäid algul täpsemalt kindlaks määramata. Nende töö korraldamiseks ilmus seepärast terve rida üldisi määrusi. Kokkuvõtlikult sisaldasid need määrused järgmist:

Kaupade sisse- ja väljavedu ning transiit olid sellekohase loata keelatud. Vastavaid lubakirju andis välja Kaubandus-Tööstusministeerium Väliskaubanduse Ameti ja Väliskaubanduse Nõukogu otsuste kohaselt. Väliskaubanduse Nõukogu otsustas lõplikult Välisministeeriumi nimel tehtavad välistellimused. Edasi oli Väliskaubanduse Nõukogu ülesandeks sisseveetavate kaupade jaotamise ja müügitingimuste määramine. Eesti Pank võis importööridele valuutat müüa ainult sisseveelubade põhjal. Sisseveelubade seamiseks teatud aineile nende ainetega kauplemise otstarbel tuli esitada Väliskaubanduse Ametile andmeid kauba hulga, hinna (franko vastav Eesti sadam) ja kauba sordi kohta, lisades võimaluse korral ka kaubaproovi. Väljaveolubasid anti ühel eritingimusel. Nimelt pidi nende hin-

natud väärtuse ja saadud valuuta vaheline kursivahe langema Eesti Vabariigi kasuks. Transiitkaubalt võttis riik 2 % kaupade väärtusest.

MILLISEKS NÄIB KUJUNEVAT MEIE
JAOTUSPROTSESS SÕJA AJAL JA HISSUGUSEID
SAMME TULEKS SIIN TEOSTADA.

Meie tulevase sõja-aegses sisekaubanduses on ette näha samasugune tasakaalu kadumine pakkumise ja nõudmise vahel nagu vaatlissime üldiselt eespool. Samuti on oodata hindade tõusu. Peame arvestama ka väärnähtusi, nagu spekulatsioon jms.

Vabadussõja ajal kehtis meil määrus liigkasu ja hangeldamise vastu võitlemiseks. Selle määruse tuumaks oli kasu- $\%$ kindlaksmääramine. Eksijaid selle määruse vastu karistati võrdlemisi rängalt. Kogemused aga näitasid, et sel teel ei suudetud kaotada mainitud väärnähtusi. Peame seepärast selles küsimuses täiesti tunnustama E. Hekscher'i ja A. Pigou' seisukohti: hinnapoliitika koos lubatava kasu- $\%$ kindlaksmääramisega ei ole küllaldane vahend spekulatsiooni ja liigkasu-võtmise vastu võitlemiseks.

Mida tuleks meil ette võtta, et tagada sõja ajal jaotusprotsessi õiglast korraldamist? Esmajoones peame taotlema kindlate hindade poliitikat. Sellega peavad kaastuma rekvisitsioon (liigsete tagavarade kogumise vältimiseks) ja tähtsamate elatusvahendite (eeskätt toiduaine-

te) normimine sõja puhkemisel.

Elatusvahendite normimine tundub meie olukorras esimesel pilgul vahest pisut võõrastavana, kuna eespool nägime, et meil peaks arvestuse järgi jätkuma sõja korral vajalisi elatusvahendeid. See samm on aga sõjaolukorras siiski tarviline, kuna kogemused on näidanud, et teatud aineist võib sõja ajal kodanikel puudus tulla ka siis, kui neid aineid kalkulatsioonide järgi peaks leiduma riigis külluses. Mainisime eespool, et sõja korral tähtsamad elatusvahendid võivad kuhjuda jõukamate kodanike kätte, kui siin ei teostata õigeaegselt vajalisi piiramisi, ja nii võib vaesemal kodanikel tekkida puudus neist vahendeist. Normid tuleb koostada sääraselt, et need oleksid küllaldased kodanike tarvete rahuldamiseks. Selle läbi kaoks kodanikel ka mõtte koondada endi kätte liigseid tagavarasid.

Teravilja ja välismaa kaupade alal peame looma sõjaks vajalisi tagavarasid eespool vaadeldud põhimõtteil ja korras. Laokulud välismaa kaupade osas peaksid jääna päämiselt importööride kanda, kes neid siis omakorda müüvad veeretada osalt ka välismaa ettevõtjaile, kaubeldes vilja pikaajalisi krediite jms.

Jaotusprotsessi teostamisel tuleb sõja ajal pidada otstarbekaimaks ühiskaubanduslike ettevõtete võrku. Viimase kasuks räägib nende ettevõtete kerge kontrollitavus ja asjaolu, et neis on ühendatud laialdaste rahvakihtide huvid. Meil pole aga ühistegelisi ettevõtteid selleks küllaldasel arvul (ühiskauplused moodustavad meie kaubanduslike ettevõtete koguarvust vaid 4,4%). Meil tuleb seepärast pidada otstarbekaks era-kaubandusettevõtete võrgu säilitamist, eriti jaekaubanduses. Need ettevõtted peavad aga seejuures kogu oma tegevuse ulatuses olema täiel määral kontrollitavad.

SÕDURI JA TÖÖLISE PALGA-KÜSIMUS.

Sõja ajal on sõdivas riigis tavaliseks nähtuseks, et elukallidus tõuseb kiirelt, kuna reaalpalk jääb ikka enam maha. See nähtus on üheks kaudeks sõja finantseerimise vahendiks, sest see osa, mida kodanik oma töö eest tegelikult vähem saab, moodustab enesest riigile antud kapitali sõjakulude katteks.

Kuna tänapäeva tšekspidamiste kohaselt iga kodanik on sõja ajal seotud riigikaitse ülesannetega ja kohustustega, siis kerkib küsimus, kas ei oleks vajaline luua suuremat ühtlust rindel sõdiva sõduri palga ja tagalas riigi kasuks töötava töölise töötasu vahel.

Tavaliselt vaadatakse sõduri palgale sõja ajal eri-seisukohalt ja see on madalam töölise töötasust. See pole aga õiglane, kuna sõduri töö rindel on palju ohtlikum ja pingutust-nõudvam. Pääleselle on paljudel mobiliseeritud perekonnad. Sõja-olukorras on õiglane ja loogiline, et sõduri palk ja töölise töötasu oleksid põhitasu osas enam-vähem võrdsed, kusjuures vastavalt perekonna suurusele tuleks maksta lisatasusid. See palkade ühtlustamine ei pea aga tingimata tähendama seda, et sõduri palka tuleks tõsta töölise töötasu kõrgusele. Kui vajadus nõuab, tuleb töölise töötasu vähendada sõduri palga kasuks.

Töölise töötasu arvestamisel ühtlasel alusel sõduri palgaga tuleb silmas pidada veel ühte asjaolu: nimelt saab sõdur oma töö eest tasu ka naturas, tööline aga mitte.

Tuleb seega luua olukord, kus sõduri perekonna olukord poleks halvem töölise perekonna omast. Vastasel korral mõjub see halvasti sõduri meelele.

LIIKLUSE MOBILISATSIOON.

ÜLDISELT.

Liikluse mobilisatsiooni uurimisele ja ka teostamisele on asunud märksa varem teistest majandusaladest. Kuna aga liikluse alal on viimasel ajal toimunud rida põhilisi muudatusi, ei või me siin tänapäeval piirduda vaid varasemate sõdade kogemuste arvestamisega. Nii näiteks on viimasel ajal näidanud üha tõusvat tendentsi õhu-transporti tähtsus, mis varematel aegadel liikluse mobilisatsiooni teostamisel ei tulnud üldse arvesse.

Liikluse kasutamine sõja huvides on omaette probleemiks, mida siin ei saa pikemalt käsitleda. Püüame vaid vaadelda lühidalt neid raskusi, mis esinevad sõjaliste ja majandusvedude koordineerimisel.

Sõja ajal on õhurünnakute tähtsamaid eesmärke just vastase liikluse takistamine. Liikluse takistamine on kergem merel. Maal on enam chustatud raudteeliiklus, kuid ka maanteeliiklust võivad häirida õhurünnakud.

Suureks raskuseks on tänapäeval liikluse mobilisatsiooni teostamisel enamikus riiges vajalike küttaainete puudus, eriti vedela küttaaine alal. Ainult vähesed riigid saavad läbi ~~omamaa~~ küttaainetega. Küttaainete sissevedu sõja ajal on aga raskendatud. Tuleb seepärast võimalikult piirata liiklust ja olla äärmiselt kokuhoidlik välismaa küttaainete tarvitamisel, kusjuures viimased tuleb allutada kindlale kontrollile. Küttaainete tagavarade hoidmisel kehtib üldine põhimõte, et tagavarad oleksid rii-

gis võimalikult h. jutatud ja varjatud õhurünnakute eest. On ju kütteained kergelt süttivad, ja tagavarade hoidmisel ühes kohas on hädadoht kaotada neid kõiki korraga.

Liikluse mobilisatsiooni edukaks ja takistusteta teostamiseks tuleb arvestada ühte tähtsat asjaolu. Nimelt on oluline koordineerida majanduse ja sõjaväe vedusid mobilisatsiooni ajal. On ju sõjaväe mobilisatsiooni perioodil liiklusteed ja -vahendid üle kooritud sõjaväe vedudega. Seda asjaolu tuleb kindlasti arvestada ja varakult teostada vajalisi ettevalmistusi, et majanduse vedude ärajäämise pärast ei tekiks majanduselus raskusi. Olulise tähtsusega vahendiks selle ummistuse vältimiseks on mitmesuguste kaupade tagavarade loomine asulais. Nii ei teki vajadusi mobilisatsiooni-perioodil kaupade massiliseks veoks ja on võimalik kasutada liiklusvahendeid suuremal määral sõjaväe vedudeks. Kõik need ettevalmistused peavad kindlasti toimuma juba rahu ajal.

Liikluse mobilisatsiooni takistusteta teostamiseks on oluline veel liikluskeskuste - sadamate ja jaamade - säärane korraldamine, et oleks võimalik liikluse paindlikkus. Keskused peavad olema korraldatud nii, et neis ei tekiks ummistusi ja et oleks võimalik korraldada transporditavate vahendite kiiret pääle- ja mahalaadimist. See on tähtis selleks, et vabastada võimalikult kiirelt teovahendeid ja ka teid uuteks vedudeks. Saksamaal teostavad selleks otstarbeks erilise väljaõppega laadimis-meeskonnad.

Mereliikluses on tähtis, et riik omaks

küllaldast arvu kaubalaevu. Pole ju siin karta teede ülekoormamist, vaid küsimus seisab ainult veovahendite hulgas ja võimsuses. Tänapäeva-sõjas on mereteede kasutamine küll ohtlik, kuid rannikuriikidele siiski suure tähtsusega.

Eriti ülekoormatud on sõja ajal raudteeliiklus. Toimub ju suurem osa sõjaväe ja ka evakuatsioonivedusid raudteel. Siin tuleb, nagu juba mainitud, püüda kindla kava kohaselt majandusvedude vajadust mobilisatsioonil ajal võimalikult vältida. Kuna on karta vastase õhurünnakuid raudteele, tuleb arendada liikluse korraldamist paralleelselt raudteele ka maanteel, et liiklemine raudtee vigastamise korral ei katkeks. Venemaal esines Maa-ilmäsõja ajal nähtus, et raudtee-laod olid kinni kaubapartiide all kauemat aega. Neid kaupu hoiti sääl spekulatsiooni otstarbel, kuna teiste kaupade alal ilmes terav ladupuudus, mis omakorda ummistas raudteeliiklust üldse. Säärase väärnähtuse vastu peavad energiliselt võitlema raudtee- ja tolli-ametkonnad.

Tähtis osa on tulevikusõja ajal täita õhutranspordi alal. Seda võime märgata ka praeguses sõjas suurriikide juures. Õhutranspordi tähtsus ilmneb eriti siis, kui merel kaubalaevastiku liiklus on takistatud. Üldiselt on õhutranspordi võimed tänapäeval siiski veel piiratud.

Liikluse mobilisatsiooni juhtimine peab toimuma kindlasti kõrgema keskastutise poolt, kes koordineeriks nii majanduse kui sõjaväe

vedude vajadusi. SSSR-is teotseb säärase kesk-asutisena STO, kellel liikluse korraldamise ülesanded lasuvad ka rahu ajal.

Käsitlesime seni inimeste ja kaupade liiklust. Liikluse mobilisatsiooni alla kuulub ka teadete-liikluse korraldamine sõja korral. Viimasel ne aga käesoleva õppeaine ulatuses pikemalt ei peatu, kuna see otseselt ei kuulu meie huvialade valdkonda. Mainime vaid, et sõja ajal ka eraisikute-vaheline teadeteliiklus on allutatud tugevale kontrollile.

MEIE LIIKLUSE ETTEVALMISTUS MOBILISATSIOONIKS.

Üldjoonis kohtame oma liikluse ettevalmistamisel mobilisatsiooniks kõiki eespooltoodud põhimõtteid. Vaatleme seepärast meie liikluse mobilisatsiooni teostamist ja selle ettevalmistamist üksikutel liiklusaladel.

Raudteeliikluse alal on meil sõjaväe ja majanduslike vedude koordineerimiseks mobilisatsiooni perioodiks vajaline luua kohalikke tagavarasid toor- ja toiduaineist. See on meile eriti tähtis veel seepärast, et meie raudteevõrk pole kuigi tihe. Samuti on ka meie liiklusvahendite hulk väga piiratud.

Teiseks tähtsaks probleeniks on küttaainete küsimus. 1934.a. oli meie raudtege küttaainete-tarvitus järgmine: puid 2165 m³, põlevkivi 74.623 tonni ja põlevkivi-õli 14.669 t. Kui

aga nõud arvestada veel asjaolu, et mobilisatsiooni väljakuulutamisel kuni ühe kuu jooksul toimub sõjaväe-vedusid eriti intensiivselt, siis on ühelt poolt tarvitus suurem, teiselt poolt on selle aja jooksul raskusi kütteenainete kohaletoimetamisel vajalikesse kohtadesse. Tuleb seepärast hoida küllaldaselt kütteenainete tagavarasid veovahendite jaoks kohapääl vähemalt sõjaväe mobilisatsiooni teostamise kestuse ajaks ja need paigutada üle riigi laiali nii, et nende nõutamiseks poleks vaja teostada suuremaid lisa-vedusid.

Eespool mainisime juba, et pole otstarbekas viia kõiki meie vedureid üle õli-küttele, kuna sel viisil võib tulla ajutisi raskusi kütteenainete-probleemis.

Kaubalaevastiku alal on riigikaitseajanduse seisukohalt meie kaubalaevade arv küllaldane, soovida jätavad aga laevade võimed: laevad on liiga vanad ja aeglased.

Meie kaubalaevastiku liiklemise ja paiknemise seisukohalt on parem, kui võimalikult suur osa laevastikust teotseks väljaspool Baltimerd. Sel juhul pole kartat, et laevad sõja korral satuksid nii kergesti vaenlase kätte. Kui üldpoliitiline olukord on sõrane, et on võimalik juurdeveo teostamine läbi Skandinaavia riikide, siis saavad need väljaspool Baltimerd asetsevad laevad meile jällegi kasulikud olla.

Kütteenaine suhtes meie kaubalaevastikul erilisi raskusi kartat pole, sest kui laevadel avaneb võimalus tuua välismaalt kaupu, saavad nad säält ka kütteeninet. See on ühtlasi ka ainaks võimaluseks välismaal olevate laevade va-

rustamiseks kütteainega. Sise-laevaliikluse jaoks peame hoidma sadamais kütteaine-tagavarasid.

Sõjalaevastiku alal on meil tähtis hoolitseda selle eest, et poleks karta puudust kütteaineist.

Peame siin esmajoones püüdnud asendada välismaa kütteaineid kodumaa omadega, kuna esimeste (kivisüsi, gasoliin, petrooleum jms.) osatähtsus on kaunis suur. Õldest aga, mida kodumaal valmistada ei saa, tuleb hoida tagavarasid mitmeks kuuks. Uute sõjalaevade ehitamisel tuleb pidada soovitavaks nende ehitamist põlevkiviõli-küttele, millist põhimõtet on ka peetud silmas.

Autotranspordi alal tuleb pidada soovitavaks võimalikult ahe-tämbiliste masinate muretsemist, mis küll on seotud raskustega, kuid hõlbustaks autode korrashoidu ja parandamist ning tagavaraosade muretsemist. Peame püüdnud osta autosid neist riigest, kust sõja ajal on loodetavasti võimalik saada tagavaraosi.

Kütteainete suhtes on siin tähtis bensiinijaamade-võrgu loomine sõjaliselt tähtsate maanteede kõrde ja sül tagavarade hoidmine.

Bensiini valmistatakse meil küll küllaldaselt hulgal kodumaal, kuid meie bensiini puudusks on see, et ta säilimisomadused on halvad. Seega pole meie bensiin küllalt sobiv bensiini-jaamades tagavarade hoidmiseks. Peame seepärast erilist rõhku panema oma bensiini omaduste parandamisele ja põlevkivi ratsionaalsemale töötlemisele üldse.

Lennuväe alal on meil esimeseks nõudeks lennukite arvulise koosseisu vajadus. Järg-

nevalt puutume siin kokku kütteenite-probleemiga. Meie põlevkivist valmistatakse ka lennukeile kõlbulist bensiini, kuid selle tootmine on liiga kallis ja on enam laboratoorse laadi. Kuid me aga sõja-olukorras esimeses järjekorras arvestada ei saa. Küll aga tuleb otsida vahendeid bensiini süülimis-omaduste parandamiseks.

Mis puutub üldiselt meie liikluse organisatsiooni ühtlustamisega, siis on see küsimus suuremalt osalt lahendatud. Vastavate sõjaväelaste-eriteadlaste osavõtt Teedeministri juhtivast tööst peaks aitama tagada liikluses majanduse ja sõjaväe vajaduste erapooletut ja asjatundlikku korraldamist.

Kuna meie riigi maa-ala pole kuigi suur, siis ei tohiks meil sõja ajal transpordis ka erilisi raskusi esineda, kui liikluse mobilisatsiooni teostada ettevalmistatult ja asjatundlikult.

FINANTS-MOBILISATSIOON.

ÜLDISELT.

Totaalne sõda nõuab suuri kapitale. Tekitab küsimus: kust nõutada neid kapitale? Siin peab meile appi tulema finants-mobilisatsioon. Finantsmobilisatsiooni ülesandeks on sõjajanduse finants-vormidele ülemineku etteval-

mistamine, ilma et rahvamajandus selle all üleliia kannataks.

Riigi finantsilised vajadused totaalses sõjas on kaheksugused: välised ja seesmised. Välised vajadused on tingitud väliskaubanduse, peamiselt varustuse nõutamise korraldamisest. Seesmised vajadused seevastu sõltuvad sõjaliste tarviduste täitmisest siseriigis. Finants-mobilisatsioon peab haarama neid mõlemaid.

RAHA JA FINANTSIDE OSATÄHTSUS KAASAJA-JA VAREMATES SÕDADES.

Tänapäeval kehtib vaade, et edukaks sõjapidamiseks on ühevõrra tähtsad nii sõjalised kui ka majanduslikud jõud. Vajab ju sõjapidamine määratul hulgal mitmesuguseid majanduslikke varasid.

Merkantilistide ajal tekkis vaade, et raha on sõja "närv". Tollest ajast on pärit ka eespooltoodud tuntud ütlus, mille järgi sõjapidamiseks on vaja raha, raha ja veelkord raha. Võidu pandiks loeti tol ajal raha kullatagavarade näol. See vaade püsis veel maailmasõja alguseski.

Tänapäeva-sõda vajab kolme elementi: sõdureid, võitlusvahendeid ja ülalpidamis-vahendeid. Seega on tänapäevalgi sõjapidamises vajaline raha, kuid tänapäeval ei peeta enam oluliseks, et see raha oleks tingimata kullata-

gavarades. Riik peab edukaks sõjapidamiseks olema tugev finantsiliselt, kusjuures on tähtis sõja ajal deviiside ja teiste väärtpaberite olemasolu. Kui vajalisi võitlusvahendeid on välismaalt võimalik saada teisiti kui sularaha eest, siis pole välisraha omamine riigile hädavajaline.

Maailmasõda kriipsutas alla eriti tarvita-
misväärtuse tähtsust. Ilmnes, et sõda ei saa
pidada vahetusväärtuse (kulla) abil, esmajoo-
nes just tarvitamisväärtusega (elatusvahendid,
toorained). Seega oli Maailmasõja ajal otsus-
tava tähtsusega esmajoones tugev majanduslik
baas, mis põhjenes rahva töö produktiivsusel
ja riigis olevate kapitalide hulgal. Säärane
tugev majanduslik baas võimaldab riigil aja-
da ka otstarbekat finants-poliitikat. See ei
tähernda aga veel kaugeltki, nagu poleks riigil
rahu ajal vaja ette valmistadagi rahandust
ja finantse. Nende alade ettevalmistamine ker-
gendab sõja ajal tüklisti riigi majanduslikku
olukorda.

Teisest küljest riigi majanduslik tugev-
damine on ühtlasi riigi sõja-finantsiliselt
tugevdamine.

Maailmasõda nõvdis sõdivaolt riigelt
hiigelkulutusi. Need olid tingitud hiigelsuur-
te armeede ja tehniliste vahendite kasutamisest
ning sõja pikast kestusest. Inglise tollisaeg-
ne kaubandusminister Runciman ütles sõjaku-
lude kohta tabavalt, et tuleb riskeerida riigi
pankrotiga sõja võidukaks lõpuleviimiseks. Üle-
jõu-käivaks muutus see suur sõda aga sõdi-
vaile riigele esmajoones just sellepärast, et
ei olnud küllaldaselt ette valmistatud ei
majanduslikult üldse ega finantsiliselt eriti.
Maailmasõjast alates osutatakse finantside
ettevalmistamisele sõja korraks märksa enam
tähelepanu kogu maailmas.

Rahal on kolm tähtsat funktsiooni:

- 1) Ta on vahetus-vahend.
- 2) Ta on seaduslik maksuvahend.
- 3) Ta on väärtuste mõõdupuuks.

Tänapäeva sõjapidamises on raha funktsioonest olulise tähtsusega esimene: raha on reguleeritav vahetusvahend.

Maailmasõja eel koguti mitmes riigis sõjaks tagavaraks raha. Sõja ajal aga jätkus kogutud rahast vaevalt sõja alustamiseks. See näitab, et ainult rahareservide (surnud kapitali) kogumisest finantsiliselt sõjaks ettevalmistamiseks ei piisa.

MAAILMASÕJA KULUD.

Maailmasõda nõudis kõigilt sõdivailt riigelt hiigel-kulusid, mille määratud suurust ei osatud osaliseltki ette arvata ja mis ähvardasid lastada sõdivaid riike. Kõigis sõdivais riiges kokku tõusid need kulud 416,8 miljardi kuldrublani \approx 1000 miljardit kr.

Et võrdluse teel saada umbkaudset ettekujutust nende kulude suurusest, selleks vaatleme eelmiste suuremate sõdade kulusid ajavahemikus Napoleoni sõdadest kuni Vene-Jaapani sõjani (incl.). Nende sõdade kulud olid järgmised (ümmardatult):

Napoleoni sõjad	(1793 - 1815)	- 30 miljardit kr.
Vene-Jaapani sõda	(1804-1905)	- 26 miljardit kr.
Põhja-Ameerika kodusõda	(1861-1866)	- 18 miljardit kr.
Preisi-Prantsuse sõda	(1870-1871)	- 8 miljardit kr.

Krimmi sõda (1854 - 1856)	- 7,5 miljardit krooni.
Vene-Türgi sõda(1877- 1878)	- 4,5 miljardit krooni
Teised sõjad	- 5,5 miljardit krooni.

Kokku nõudsid selles ajavahemikus toimunud üle kümne suurema sõja kulusid umb. 100 miljardit kr. (41,1 miljardit kuldrukla). Kuigi see ajavahemik kestis üle 100 aasta ja seda aega ei saa pidada maailma ajaloos kaugeltki rahulikumaks, on kõigi nende sõdade kulud ometi ümmarguselt 10 korda väiksemad Maailmasõja kuludest.

Vaatleme nüüd Maailmasõjast osavõtnud riikide sõjakulusid 1914 - 1918. Suuruse järjekorras olid need järgmised:

Briti	- 220 miljardit krooni
Saksa	- 200 -" - -" -
USA	- 155 -" - -" -
Prantsusmaa	- 135 -" - -" -
Vene	- 115 -" - -" -
Austria	- 105 -" - -" -
Itaalia	- 62 -" - -" -
Kanada	- 8 -" - -" -
Rumeenia	- 8 -" - -" -
Austraalia	- 7,5 -" - -" -
Türgi	- 7,5 -" - -" -
Pelgia	- 6 -" - -" -
Bulgaaria	- 4 -" - -" -
Eriti kolooniad	- 4 -" - -" -
Teised sõdivad riigid	- 115 -" - -" -

Kokku üm. 1000 miljardit krooni
s.o. umbes 10.000 meie riigi aastaeelarvet.

RIIGI FINANTSILINE VALMISOLEK SÕJAKS. M.

БОГОЛЕПОВ'И СЕИСУКОХТ.

Maailmasõja kogemusel kujunes vaade, et riigi sõjaaegse majanduspoliitika ülesandeks on nõutada kõike sõjaks vajalist rahvamajandusest riimoodi, et rahva töövõime ega moraal selle läti ei langeks.

Sellest seisukohast lähtudes defineerib M. Bogolepov riigi finantsilist valmisolekut sõjaks järgmiselt: riigi finantside valmisolek sõjaks seisneb selles, et riigil on võimalus eriliste raskusteta, riigi finantse suuremal määral kõigutamata ja rahvamajandust laostamata leida korraga laialdasi vahendeid sõjaliste jõudude mobiliseerimiseks ja sõjapidamiseks. See on ideaal, milleni sõja ajal ei jõua ka jõukaimad riigid.

Riigi finantsilisest olukorrast annavad meile teatud pildi ühelt poolt kodaniku kohta langev keskmine võlakohustus, vaadelduna üldisel rahvamajanduse tasemel, ja teiselt poolt kodanike maksuvõime.

SÕJAPIDAMISEKS KAPITALIDE NÕUTAMISE

ALLIKAD.

Sõda esineb piiramata vajadustega nõudjana kõigi majandusalade suhtes. Samuti on sõja nõuded piiratud ka kapitali suhtes. Kapitalide nõutamine peab paratamatult toimuma rahvamajandusest. Selleks kasutatavad allikad on järgmised:

- 1) Tootmise tõstmine.

- 2) Era-tarvituse kokkutõmbamine.
- 3) Kulude kokkuhoid uute ettevõtete loomisel.
- 4) Olemasolevate kapitalide täieline ära kasutamine sõjapidamiseks.

Era-tarvituste kokkutõmbamisega mõistame kokkuhoidu kodanike luksustarvete jms. alal, mis pole kindlasti vajalised (näit. maiustused, koduses majapidamises teenijaskond, lõbusõidud, lõbusõidukid, liigne kulutamine uutele rõivastele jms.). Nende arvete vältimisega saavutatakse kapitalide sääst, mis on riigile sõjapidamisel kõige tuntavam. Siia kuulub ka piiratud tasu maksmine töölisile sõja ajal.

Uute ettevõtete loomise piiramine loob samuti küllalt tuntava säästu kapitalide alal, kuna ehitiste jms. jaoks mõeldud kapitale on võimalik kasutada sõjapidamis-kulude katteks.

Olemasolevate kapitalide maksimaalse kasutamise sõjapidamise otstarbeks mõistame ettevõtete mitmesuguste tagavarade kasutamist, vältitavate või edasilükatavate remontide piiramist, olemasolevate amortisatsioonisummade kasutamist jms. sõjapidamise kasuks. Siia kuuluvad edasi veel vahendid, nagu väärtasjade ja -paberite müük välismaal sõjapidamiseks vajalike kapitalide harkimiseks jms.

Kapitalide alal sõjaks valmisolek on eriti suurel määral rahvamajanduslike tagavarade probleemist.

SÕJAPIDAMISEKS KAPITALIDE NÕUTAMISE VIISID.

Tutvustame sõjapidamiseks vajalike kapitalide nõutamise allikatega. Vaatleme nüüd neid

viise, mille abil on võimalik vaadeldud allikaist kapitale nõutada. Need viisid on järgmised:

- 1) Kapitalide nõutamine riigi eelarve korras.
- 2) Sõjafondi ja riigipanga varud.
- 3) Vabatahtlikud annetused kodanikelt.
- 4) Lisamaksud.
- 5) Sise- ja välislacnud.
- 6) Rekvisitsioonid.

Tavalisimaks kapitalide-nõutamise viisiks sõjapidamisele on vastavate summade määramine riigi eelarve korras. Riikide sõjaaegsed eelarved paisuvad tavaliselt hiigelsuuriks, kandes sääljuures sõjaeelarve nimetust. See on sõja finantseerimine maksudega.

Sõjafondide ja riigipanga sellekohaste varude küsimus on tänapäeval muutunud vaieldavaks probleemiks. Maailmasõja kogemused näitavad, et sõjapidamiskulude katteks loodud fondid ei suutnud pakkuda küllaldaselt määralt kapitale isegi sõja alguses. Kerkib seepärast küsimus, kas on otstarbekas koguda sõja korras tagavaraks teatud surnud kapitale, millest sõja puhkemisel küll kahtlemata on teatud kasu, või on kasulikum selleks otstarbeks kogutud tagavarad rakendada uuesti rahvamajandusse produktiivseks tööks. Viimane moodus aitab kõvendada riigi majandust üldiselt ja loob sellega ka sõjapidamisele tugevama aluse. Fondide (kullatagavarades, välis-väärtpabereis, jocksvail arveil välismaal olevais summades jms.) tähtsus sõja korral ilmneb esmajoones väliskaubanduses, kus nad vajaduse korral aitavad katta sisseveo ülekaalu.

Vabatahtlike annetustena riigikassale sõja ajal laekuvad summad on tavaliselt liiga väikesed ega oma olulist tähtsust päälle moraalse ja sümbolise tähtsuse.

Olulisemaid kapitalide nõutamise viise sõ-

japidamiseks on maksud ja laenud. Makse kasutati sõjapidamiseks kapitalide muretsemise viisina juba vanal ajal. Eelarve korras sõjapidamiseks määratud summad laekuvadki päämiselt maksudest ja laenudest.

Vaatame rüüd, kuidas toimus sõjapidamiseks vajalise kapitali nõutamine Maailmasõja ajal sõdivais riiges. Toome selleks järgneva tabeli.

SÕJAKULUDE KATMINE MAAILMASÕJA AJAL (1914 - 1919) (miljardeis dollaris).

Riigid.	Sõjakulud.	(Eelarve) Tulude suure- nemine eelar- ves, võrreldes sõja-eelse aastaga.	(Siselaenud) Siselaenude suurenemine, võrreldes sõja-eelse aastaga.	(Välislaenud) Välislaenude suurenemine, ja välis- laenude suurenemi- ne kokku.	Eelarvetu- lude, sise- ja välis- laenude suurenemi- ne kokku.
Briti im- peerium kokku	55.506	15.973	32.699	6.916	55.588
Inglismaa	49.215	14.042	28.111	6.847	49.000
Saksamaa	47.048	5.777	41.183	10	46.970
USA	36.583	13.719	22.627	397	36.743
Prantsus- maa	33.557	1.416	25.550	6.481	33.447
Venemaa	19.954	745	15.067	3.963	19.775

Tabelist nähtub, et Inglismaa ja USA suut-
sid katta oma sõjakulusid üsna olulises osas
eelarve-korras. Teised sõdivad riigid pidid
seevastu kasutama peamiselt laene. Laenudes
oli ülekaalus siselaenu kasutamine. Eriti
suures osas kattis siselaenu abil oma sõja-
kulusid Saksamaa. Prantsusmaal, Venemaal ja
Inglismaal oli välislaenu osatähtsus küll
pisut suurem, kuid tuntuvalt väiksem siselaenu-
nudest. Hoopis väike oli välislaenu osatähtsus
Saksamaal.

Sõja finantseerimis-tehnika keerleb peami-
selt maksude ja laenu ümber. Viimasele
lisandub ka paberraha-emissioon, mis õieti
on vaid üheks siselaenu teostamise vahendiks.

Üldiselt püütakse sõja finantseerimiseks
kasutada makse nii suures ulatuses kui võima-
lik ja alles seejärel minna üle laenule. See-
ga peegeldub laenu suurusest teatud määral ka
riigi finantsiline olukord.

SÕJAAEGSED RIIGIMAKSUD. A. PIGOU' ARVAMUS NENDE VAJALISE SUURUSE KOHTA.

Sõjakulude katmine maksude abil on sõdade
ajaloo mänginud tähtsat osa. Nii suutis Na-
poleon oma sõdade kuludest katta maksude abil
ligi pool. Maailmasõja ajal suutis suurim mak-
sude kasutaja - Inglismaa - katta maksude abil
vaid 17,1% sõjakuludest. See on seletatav asja-
oluga, et sõjakulud paisusid hiigelsuuriks,
nii et nende katmine maksudega muutus jükkale
rahvalegi ülejõu-käivaks.

Tänapäeval sõjakulude katmine ainult mak-
sude abil pole mõeldav. Eriti kaudsete maksude

osas vähenevad sõja ajal tulud üksikuist maksuliikidest. On seepärast tarvis suurt ettenägelikkust maksupoliitikas, et tulud maksudest sõja ajal hoopis kokku ei kuivaks. Tulude vähenemist tuleb arvestada näiteks tolli- ja aktsiisimaksude alal. Tollimaksude vähenemine on tingitud väliskaubanduse vähenemisest, aktsiisimaksude vähenemine - alkoholimüügi lõpetamisest jms.

Kuna enamuse riike kasutas Maailmasõja ajal ja kasutab kindlasti ka tulevikus sõjakulude katmiseks peamiselt laene, siis arvab sõja korral sisseseatavate maksude kohta A. Pigou, et need maksud on sõja ajal vajalised ja riik peab suutma neid rüütada vähenalt sel määral, kui see on tarviline laenu-~~7%~~ katmiseks.

SISELAEN.

Siselaen on tõhusamaid vahendeid rahvalt sõjapidamiseks vajalise raha saamiseks. Kuna siselaen tuleb tasumisele alles pikema aja jooksul, siis võimaldab ta sõjaraskuste osalist ülekandmist parematele aegadele.

Siselaen võib teostuda vabatahtlikult või ka seaduses ettenähtud sunduse all. Vabatahtliku siselaenu saamiseks peab riik looma teatud eeldused. Esmajoones peab rahval olema küllaldasel määral usaldust. Selleks on eelkõige vaja isamaa-armastust ja usku võidusse. Edasi peab laenu -% olema küllaldane, nii et siselaen oleks ka kodanikele tasuv. Tähtis on veel olukorra loomine, milles kodanikel poleks võimalust paigutada oma kapitale tulusalt mujale, eriti veel välismaale. Soodustavalt säärase olukorra loomisele mõjuvad riiklikud monopolid (kui

võimaldatakse kodanikele oma kapitalide paigutamist neisse). Vaba ettevõtluse korral meelitavad eraettevõtted kodanikke märksa enam paigutama oma kapitale neisse kui riigi siselaenu alla.

Maailmasõja ajal oli siselaenu sõjapidamiskulude katjana eriti tähtis USA Saksamaal, nagu juba mainitud. Tervelt 88% sõjapidamiskuludest kattus siselaenu abil. On huvitav heita pilku säärase suure siselaenu laekumise eeldusile ja laenu teostamise korrale, seda enam, et rahva olukord sõja ajal polnud majanduslikult kaugeltki hiilgav.

Saksa Maailmasõja-aegse siselaenu eduka laekumise eelduseks oli eelkõige rahva isamaa-armastus ja usk võidusse, mida riigijuhtidel õnnestus rahvasse süvendada. Edasi oli laenu-% Saksa oludes küllalt kõrge (5%). Laenude vastuvõtmine oli organiseeritud laialt ulatuslikult üle terve riigi kõigis pankades, laenu-hoiukassades ja postkontorites. Siselaen oli üldiselt vabatahtlik, kuid osaliselt kasutati siiski ka värbamistegevust, s.t. sunnulislikku laenu. Viimane teostus peamiselt mitmesuguseis ettevõtteis.

PABERRAHA-EMISSION.

Paberraha-emissioon on siselaenu all-liike. Oma iseloomult erineb ta siiski tavalisest siselaenust. Teda on võimalik kasutada kapitalidenõutamiseks ka siis, kui teised vahendid kodanike kapitali-vähesuse pärast enam ei anna tulemusi. Paberraha-emissioon annab tulemusi väga kiirelt.

Nagu neist asjaoludest nähtub, on paberraha-emissioon väga meelitatavaks vahendiks. Selle juures on aga tema tarvituselevõtt seetud suure hädaohuga: liialdusele selle vahendi kasutamisel järgneb paratamatult katastroof riigi rahanduses. Ringleva raha hulga liigsele kasvule järgneb kursilangus, mis on seda suurem, mida suurem on emissioon. Suure kursilanguse tagajärjel tekib riigil suuri raskusi, mis, nagu tähendatud, võivad viia rahandusliku katastroofini: raha väärtus muutub ligidaseks nullile, nagu see sündis Maailmasõja ajal Saksamaal.

Paberraha-emissiooni nimetatakse tavavalt magusaks mürgiks. Ta on meelitatavaks vahendiks, mille abil on kerge katta esialgseid sõjapidamis-kulusid. Üsna kerge on siin kalduda liialdusisse, päälegi veel pole selle mõju igakord kehe tuntav.

Maailmasõja ajal kasutasid paberraha-emissiooni peaaegu kõik sõjapidavad riigid, eriti need, kelle majanduslik olukord oli halvem. Maailmasõja-aegsest paberraha-emissioonist riikide üldisel finantsolukorra taustal annab ülevaate järgmine tabel.

VÖRDLEV FINANTSOLUKORD MAAILMASÕJAST OSAVÕTNUD TÄHTSAMAIS RIIGES
SÕJA KESTEL (miljoneis £ -es).

Riigid.	Kulla-tagavarad		Paberraka hulk		Sõjakulud.	
	1913	1918	1913	1918		1920
Prantsus- maa	140,3	219,1	228,5	1.209	1.516	5.162
Inglis- maa	35	80	29,6	393,4	481	8.805
Euroopa liitla- sed kok- ku	175,3	299,1	258,1	1.602,4	1.997	13.967
Saksamaa	57,5	111	127	1.598	3.972	8.030
Austria	52,1	11	103,9	1.482	3.209	4.123
Kokku keskrii- gid	109,6	122,2	230,9	3.080	7.181	12.153
USA	47,7	435	537	983	1.065	6.416

Paberraha-emissiooniga tõsteti keskriiges Maailmasõja jooksul raha hulk keskmiselt 13-kordseks. Kuigi see arv näib suurena, ei järgnenud sellele veel katastroofi. Ainult Saksa maal, kus paberraha hulk kasvas 30-kordseks, oli katastroof paratamatu. Keskriiges vähenesid sõja vältel kullatagavarad. Austrias ka hanesid need koguni nullini. Liitlasil seevastu kasvasid koos paberraha hulgaga ka kullatagavarad. Nagu tabelist üldiselt nähtub, kasutati paberrahaemissioone kõigis sõdivais riiges üsna suurel määral.

Paberraha-emissioon on vaesemaile riigele sõjafondi asendajaks, võimaldades katta esialgseid sõjapidamis-kulusid sõja algul. Selles ajajärgus emissiooni piiratud kasutamine on täiel määral lubatud finants-tehniliseks võtteks. Sõja kestel aga on normaalseiks sõja finantseerimis-vahendeiks ikkagi vaid maksud ja laenu. Paberraha hulga edasisest suurendamisest tuleb kindlasti hoiduda. Selleks tuleb vajaduse korral tuua isegi teatud ohvreid teistelt aladelt. Viimaste kandmine osutub sõja edasisel kestusel kindlasti kergemaks kui inflatsioonist tekkinud rahandus-katastroof.

VÄLISLAEN.

Välislaen sõjapidamiseks kapitalide-nõutamis-vahendina seisneb selles, et välisriik annab võlgu sõjaks vajalisi vahendeid, aineid või raha. Viimane juht esineb harvemini ja on mõeldud teatud vahendite ostmise võimaldamiseks mingist kolmandast riigist.

Välislaenu osatähtsus sõja firantseerimisel, nagu nähtub ka eespooltoodud tabelist, on tavaliselt väike. See on tingitud suurel määral krediidi-usalduse langusest sõja ajal, mis omakorda oleneb suurelt osalt välisvekslite kursside kõikumisest.

Välislaen esineb tihti poliitilise abi kaasnähtusena. Mainime näiteks hiljutist Briti välislaenu Poolale. On ju välislaenu andmine sõja-olukorras tihti seotud riisikoga, kuna poliitiliste olukordade muutumisel pole tagatud laenu tagasisaamine pääle sõda.

Nii välisvekslite kursi kõikumisele kui ka välislaenu saamisele avaldab oluliselt mõju riigi sõjaline edukus.

REKVISITSIOONID.

Teatud mõttes võib sõjapidamiseks kapitalide nõutamise vahendiks pidada ka rekvisitsioone. Rekvisitsioonide suhtes kehtib aga üldiselt põhimõte, et rekvireeritud varad kuuluvad riigi poolt kodanikele tasumisele rahas. Rekvisitsioon võib seepärast sõja firantseerimis-vahendina kõne alla tulla vaid selles osas, kui võrd lükatakse edasi võõrandatud varade eest tasumaksmine või kui võrd kasutatakse erandlikult mitte-tasulisi rekvisitsioone.

SÕJAKULUT.

Tänapäeva ja ka tulevaste sõdade jaoks saame umtkaudselt arvestada sõjakulusid kõige

paremini Maailmasõja kogemuste põhjal, kuigi see arvestus on, nagu juba tähendatud, vägagi umbkaudne ja võib osutada üsna valeks.

Sõjakulude arvutamisel tulevase sõja korraks ei või aga ainult lähtuda teiste riikide kogemusest ja ehitada neile teoreetilisi kalkulatsioone. Iga riik peab siin arvestama ka oma majanduslikke olusid, oma rahva rikkust ja rahvamajanduse tulusid. Oleneb ju neist tegureist, kui palju riigil on võimalik kulutada sõjapidamisele, ilma et teda seejuures varitseks majandusliku kokkuvarisemise oht.

Eespool vaatlesime Maailmasõjast osavõtnud tähtsamate riikide sõjakulusid. Kõrvutame nüüd needsamad kulud nende riikide rahva rikkuse, kodanike aastaste tulude ja mobiliseeritud kodanike %-ga. See võrdlus näitab, kuivõrd talutavad olid need kulud üksikuile sõdivaile riigele. (vt. tabel lk. nr.177).

Tabelist nähtub, et Maailmasõja ajal sõdivate riikide keskmine aastane sõjapidamiskulu moodustas 11 - 14% nende rahvaste rikkusest. Rahvaste aastaseid sissetulekuid aga ületasid sõjakulud keskmiselt 3-4-kordselt. Seega 4 aasta jooksul sõjapidamine nõudis sõdivaalt riigelt kulu samapalju kui oli selle aja jooksul rahva keskmine sissetulek. Kui aga juurde arvata ka rahva ülalpidamiskulud sõja ajal, siis ilmneb, et sõdivais riiges ei jätkunud rahva sissetulekust sõjakulude katmiseks. Seega osutus paratamatuks läen rahva tulevaste sissetulekute arvel.

Huvitava pildi pakuvad veel nende riikide sõjaaegsed eelarved. Nii näiteks oli Vene riigi eelarve 1913.a. tasakaalus 3,5 miljardi rublaga, 1917.a. aga esines kulude poolel juba 31,4 miljardit rubla. Seega kasvas eelarve ligikaudu 10-kordseks.

Sõjakulude ligikaudsekski arvutamiseks on tarvis teada vähemalt:

	Vene- maa.	Inglis- maa.	Prantsus- maa.	Itaa- lia.	USA	Saksa- maa.	Aust- ria.	Türgi	Sõdivad riigid kokku.
Rahva- arv (miljo- nites)	171	45,4	39,6	35,2	105,8	64,9	49,2	21,2	532,5
Mobili- seeritute %	10	20	22	14	2	17	19	10,5	66,9 milj. ir.
Sõjakulud (miljard. rbl.)	45,2	88	51,6	24,2	64,1	80	41,2	2,8	416,8
Rahva rik- kus (mil- jard. rbl.)	120	180	130	70	409	160	90	17,5	1176
Aastased tulud (miljard. rbl.)	15	22,5	15	8,5	35	21	12	2	131

1 rubla ≈ 2,3 - 2,5 kr.

- 1) keskmist kulu ühe sõduri kohta.
- 2) Sõjaväe suurust.
- 3) Sõja kestust.

Erne Maailmasõda arvestati ühe sõduri kohta sõjas kulu keskmiselt 10-11 franki päevas. Tänapäeval loeb sõja-teoreetik Svečin ühe sõduri keskmiseks päevaseks kuluks sõja-olukorras 20 franki, kusjuures sõjapidamisel suurte kauguste taht see kulu tõuseks kuni 50% (seega 30 frangini).

Kui selle Svečin'i arvestuse põhjal koostada kalkulatsioon 100.000-mehelise armee jaoks 1-aastaseks sõjapidamiseks, siis saaksime kulu 120 miljonit franki e. 290 miljonit krooni. See summa on meie rahuaegsest eelarvest 3 - 4 korda suurem (mainitud arvestus on umbes meie oludele vastav). Tuleb aga täherdada, et see kulu - 20 franki sõduri kohta päevas - tundub tänapäeva võitlusvahendite juures liiga väiksena.

Üldiselt võib sõjakulude arvestamisel aluseks võtta Maailmasõja sõdivate riikide üld-kogemusi: sõja-eelarve kasvas rahuaegsega võrreldes 10-kordseks ja aastane sõjapidamiskulu moodustas rahva jõukusest 11-14%. Teiste sõnadega: sõda neelas kogu rahva sissetuleku. Naist aluseist lähtume ka hiljem meie olukorra vaatlemisel.

RIIGI ETTEVALMISTUS SÕJAKS FINANTS-ALAL.

G.FISCHER'i KAVA.

Et võimaldada riigile sõja ajal säärase hiigelkulutuste tegemist, nagu see oli Maailmasõja ajal, tuleb riigi finantsala selleksahalt ette valmistada. See peab toimuma nii

riigi sisemiste kui ka väliste vajaduste rahuldamise seisukohalt.

Vaatleme järgnevalt G. Fischer'i finantsala ettevalmistamise kava sõjaks.

Riigi välis-maksujõudu aitavad G. Fischer'i kava kohaselt alal hoida:

- 1) Välis-efektide (väärtpaberite) omanine. Sõja huvides võib riik kasutada ka eraisikute käes olevaid väärtpabereid, vahetades neid valuuta vastu.
- 2) Mitte-vajaliste väärtuste pantimine erapöletuile riigele.
- 3) Vajaduse korral kunsti- ja kultuurivarade kokkuostmine riigi poolt siseriigist ja nende edasimüük välisvaluuta eest välismaale.
- 4) Import-firmade ja tööstusringkondade välismaalt saadavate era-krediitide kasutamine. Selleks tuleb need ettevõtted, kes suhtlevad välismaa ettevõtjatega, koondada sõjamajandusühinguisse.

Riigi sisemise maksujõu säilitamiseks tuleb G. Fischer'i arvates püüda kõigepäält selle poole, et sõja puhkemisel uute riigi maksukohustuste katmiseks kasutatakse võimalikult vähe ringleva rahakulga suurendamist. Selle asemel on riigil kasutada järgmisi vahendeid:

- 1) Tuleb hoolitseda, et pankadel oleks võimalikult palju likviidseid reserve. Nende muretsemisel aga tuleb silmas pidada nõuet, et selle all panga-kapitali rentaablus ei kannataks.
- 2) Tuleb ette näha vahendeid sõja algul hoiuste-omarike termijooksu pidurdamist oma hoiuste kättesaamiseks. Selleks tuleb kasutada:

- a) Väljamaksude ülemäärane kindlaksmääramist.

- b) Moratooriume.
- c) Muud kitsendusi väljamaksude alal.
- 3) Tuleb ette näha küllaldasi võimalusi, et pangad saaksid sõja algul keskpangast suuremaid summasid rediskondi või pantimise teel.
- 4) Tuleb luua laiialdane propaganda nn. raha sukasääres-hoidmise vastu. Kui rahast võimalikult suur osa pidevalt ringleb, on rahanduse reguleerimine märksa kergem.

Põhjalikku kaalutlemist nõuab sise-maksujõu säilitamise alal väljamaksude piiramise küsimus. Hoiuste väljamaksmise piiramisel võib tekkida hoiuste-omanike seas paanika ja umbusaldus riigi finantside vastu. See omakorda on aga suureks takistuseks mitmesuguste edasiste finants-tehniliste vahendite (siselaen jms.) teostamiseks.

Esitatud G.Fischer'i kavale võiks sise-maksuvõime säilitamise alal lisandada veel järgmisi vahendeid:

- 1) Painduv maksusüsteem.
- 2) Erapankade sobiv organisatsioon.
- 3) Vahetusraha-tagavarad. (mobilisatsioon ajaks).
- 4) Tšekisüsteem. (see vahend aitab piirata rahamärkide hulka).

MEIE FINANTS-OLUKORD RIIGIKAITSE-MAJANDUSE SEISUKOHALT.

Eesti on võrdlemisi madala konjunktuuriga agraar-riik. Meie kodanike keskmine tulu on 3-7 korda madalam töösturiikide kodanike tulust. Meie elatusstandard on seega võrdlemisi madal.

Vastavalt sellele on ka meie finantsilised võimalused. Peame seepärast õmaks võtma põhimõtte, et tugev majandus on ka tugeva sõjamajanduse aluseks. Seepärast kõik, mis toimub meie majanduse kõvendamiseks, toimub ka meie sõjamajanduse kasuks. Sama on maksev ka meie finants-ala kohta.

Kui võrdleme meie riigi üldist finantsolukorda välisriikidega, siis näeme, et meie olukord on üldiselt rahuldav, võrreldes lähemate naabritega.

Meie võlgade kogu-koormis on 128 milj. kr. Iga kodaniku kohta langeb seega keskmiselt võlga 113,56 kr. Kui aga arvame sellest summast maha meie sõjavõlad, mille tasumine juba kauemat aega seisab, siis saame iga kodaniku kohta võlga vaid 38,68 kr. See summa pole kuigi suur, võrreldes välisriigega.

Meie majanduse välisvõlgnevus oli 1.01.1939 91,6 milj. kr. Sellest langes: ettevõttele 60,4 milj. kr. 7% välislaenule 24,6 milj. kr. ja tikustrustile 6,6 milj. kr.

Eelarve katteks kulub meil iga kodaniku sissetulekust 19,7%. Iga kodanik maksab riigimaksu keskmiselt 57 kr. aastas.

Võrdluseks olgu mainitud, et eelarve katteks kulub kodaniku sissetulekust keskmiselt:

Lätis - 15,5%,

Soomes - 19,8%

Rootsis - 12,5%

Prantsus-

maal - 21,3%.

Meie olukord võlakoormatise alal vastab umbkaudu naaberriikide olukorrale.

Mis puutub meile sõjapidamiseks vajaliste kapitalide muretsemisse, siis tuleb meil kasutada samasid vahendeid, mida vaatlesime eelpool.

MEIE RIIGI EELARVE RIIGIKAITSE-MAJANDUSE SEI- SUKOHALT.

On ilmselt selge, et meie riigi eelarve sõja ajal märgatavalt muutub. Kuid missugused on need muudatused ja missugusel määral suudame katta oma sõjakulusid eelarve korras? Selle küsimuse vastaseks peame vaatlema eelarve tulude ja kulude pooli üksikasjaliselt. Mingeid täpseid kalkulatsioonide teha on võimatu, kuid muudatuste tendentsi ja ka umbkaudseid piire saame siiski määrata.

Tulude poolel võib kindlasti ette näha laekumiste vähenemist järgmistel aladel:

1) Kaudsete maksude osas tolli- ja aktsiisimaksude näol. Tollimaksude vähenemine on seletatav üld-tarvitatavate ainete sisseveo vähenemisega võitlusvahendite arvel. Viimaste sisseveolt riigil aga tollimaksu võtta pole mõtet. Tollimaksu-võtmist teistelt kaupadelt raskendab sõja ajal kaupade üldine hinnatõus maailmaturul. Riik, tahtes säilitada kaupade hindu kindlal tasemel, peab seepärast alandama tollimaksu. Aktsiisimaksude alal on tulude vähenemine tingitud alkoholsete jookide jms. müügi katkestamisest või piiramisest. Tulude vähenemist tollimaksude alal võib arvestada 10 milj. kr.-le, aktsiisimaksude alal - 1 milj. kr.-le.

2) Riigi monopoliide osas. Sel alal ähvardavad riigi tulud hoopis kaduda, kuna piiritusmonopoli töö katkemisel üldsusele piirituse joogiks-valmistamise alal langevad riigi tulud siin ära. Tulude langust riigi monopoliide osas võib hinnata umbes 10 milj. kr.-le.

3) Riigi ettevõtete osas.

Ka siin on tulude langus paratamatu, eriti raudteel. Eravedusid tuleb piirata, asendades

neid sõjaväe-vedudega. Tulude langus selles
csas olla umbes 4 milj. kr.

Tulude vähenemisi võib esineda veel teis-
teski eelarve-osades. Seevastu tulude tõusu
üheski csas ette näha on väga raske. Seega
peame oma eelarve tulude-poolel arvestama ai-
nult vähenemis-võimalust, mis võib ulatuda um-
bes $1/3$ -ni rahuaegsetest tuludest. Tähen-
datud puudujääk tuleb katta sõja-ajale iseloomuliste
maksudega (konjunktuurimaks jms.)

Kulude poolel huvitab meid nüüd esmajoones
küsimus, missugustes osades oleks võimalik teos-
tada kokkutõmbamisi, et saavutada tasakaalu
tulude vähenemisest tekkinud puudujäägile.

Kulude kokkutõmbamine võiks teostuda järg-
miselt:

- 1) Vallasvara soetamise ja korrashoiu-
kulude kustutamisest 0,3 milj. kr.,
- 2) Hoonete remondikulude kär-
pimisest 0,5 - " -
- 3) Kultuuriliste toetuste
kärpimisest 1 - " -
- 4) Piiritusmonopoli kulude
langemisest (töö katkesta-
mise või piiramise pärast) 3 - " -
- 5) Riigi võlgade tasumise alal
maksmise katkestamisest ja
vaid $1/2\%$ maksimisega piirdu-
misest 2,2 - " -
- 6) Teede, sildade, parvede jms.
ehitamise piiramisest 2,5 - " -
- 7) Teiste vähemate kululii-
kide kärpimisest 1 - " -

Kokku saaksime kulude poolel säästa um-
bes 10,5 milj. kr. See moodustab umbes $1/8$ -
 $1/10$ meie rahuaegse eelarve kulude pooldest.
Tulude vähenemisest moodustab see summa vaid
 $2/5$. Seega jääb umbes 15 milj. kr. suurune
lünk, mida eelarve enese piirides ei saa täita.

Ei tohi unustada, et toodud andmed kehtivad vaid meie rahuaegse eelarve kohta, milles on võimalik hoiduda kulutuste suurenemisest. Sõja ajal aga tuleb arvestada kulude suurt kasvu mitmes osas, eriti Sõjaministeeriumi osas, edasi raudtee osas jm. Need tõusud kulude poolel viivad eelarve paratamatult tasakaalust välja. Lisamaksude abil tasakaalu taas saavutada pole üldse mõeldav. Maksude tõstmine kerib küll paratamatult päevakorradele, kuid esma- ja teisejärguliste tegevuste laenu- ja võlakorral tasumine on eriti sõja ajal väga oluline usalduse võitmiseks nii sise- kui ka välislaenu alal.

Sõjakulude katmise hõlbustamise võimalusena võiks arvesse tulla vastav fondi loomine, kuhu summasid kogutakse eelarve-korras. Kogemused on küll näidanud, et fondist ei suudeta katta sõjakulusid kuigi suurel määral, kuid teatud tähtsust evib säärane fond sõja korral siiski.

Meil on fondide suhtes läbi löömas põhimõtte, et pole mõtet luua surnud kapitale, vaid õigem on investeerida vabu kapitale uutesse majanduslikesse ettevõtetesse, millega me oluliselt kõvendaksime oma majandust. Relvastuse moderniseerimiseks on meil siiski olemas Riigikaitse-fond.

Välisriiges võisime viimasel ajal tähele panna sääraste fonditagavarade kogumist. Nii näiteks kogus Soome oma eelarve korras tagavaraks 500 miljonit marka.

Sõja algul on teatud reservide omamine vajaline. Selles suhtes on meie olukord praegu üldiselt rahuldav. Meie valitsuse jooksev arve Eesti Pangas, mis kõigub 10-20 milj. kr. vahel on tagavaraks, millele võib teatud määral vaadata kui fondile.

Sõja algul võib meil teatud määral fondi aset täita ringleva raha hulga suurendamine,

kuna majanduslik tegevus sel ajal niikuinii muutub elavamaks.

Väliskaubanduse seisukohalt võib sõja-fondiks lugeda ka meie kattevara, mis kõigub umbes 40-50 milj. kr. vahel.

SISE- JA VALISLAENUD MEIE VABADUSSÕJA AJAL JA TULEVASE SÕJA KORRAL.

Nagu Maailmasõja kogemused näitavad, on siselaen tähtsamaid sõja finantseerimise vahendeid, kusjuures selle vahendi edukust soodustavad rahva jõukus ja kindel usk oma jõusse ning võidusse.

Meie Vabadussõja-aegsed kogemused siselaenu alal on üsna kurvad. 23. novembril 1918 volitas Maanõukogu Ajutist Valitsust tegema 5% siselaenu 50 milj. marga suuruses. Valitsus otsustas laenutähtedest realiseerida esialgu 30 milj. marka. See samm aga nurjus täiesti: 1918.a. lõpuks oli realiseeritud vaid 10% laenutähtedest ja lõplikult suudeti hiljem realiseerida 29,9%. Ülejäänud laenutähed lasti paberrahana käibele.

Vabadussõja-aegse siselaenu nurjumine on nähtuseks, mis vajab küllaldast uurimist, kuna me ka tulevase sõja korral peame arvestama siselaenu tähtsa sõja finantseerimis-vahendina. Näib olevat üsna kindel, et selle siselaenu nurjumise põhjuseks polnud rahva vaesus. Põllumajandussaadused olid tol ajal kallid, seepärast pidi maal olema raha. Jääb üle teine ja tõenäolisem oletus, et laenu ebaõnnestumise põhjustas rahva usu puudus meie võidusse. Kuigi meie rahvas on isamaa-armastaja, näis tol ajal enamusele rahvast sõda suure Venemaaga mõtetuna.

Tulevase sõja korral peame siselaenu edukaks teostamiseks rahvast ette valmistama juba rahu ajal, süvendades talle usku meie riigi iseseisvusesse. Tuleb kindlasti oletada, et tulevase sõja korral meie olukord selles suhtes on märksa parem. Iseseisvus-aeg ja varasemad sündmused on süvendanud rahvasse tahet olla vaba ja ühtlasi ka usku oma jõusse. Siselaenu edukaks teostamiseks tuleb aga luua ka vajalisi finants-tehnilisi eeldusi. Nii peab laenu-olema küllalt kõrge. Laenutähtede realiseerimine tuleb viia võimalikult laiemale alusele, muutes laenuandmise tarviduse korral teatud määral isegi sunduslikuks. Häid õpiseid selleks kõigeks pakuvad Saksamaa Maailmasõja-aegsed kogemused.

Välislaenu osatähtsus meie Vabadussõja ajal oli küllaltki tuntav. Mainisime juba, et seda soodustasid eri-olukorrad. Ühelt poolt olid mõned välisriigid huvitatud meie maal võitlevate võõraste vägede (Põhja-lääne armee) toetamisest, teiselt poolt sooviti näha Balti riikide olemasolu puhverriigina. USA-lt saime suuremal hulgal Maailmasõjast ülejäänud varustust. Nende eriolukordade kõrval aga oli üheks välislaenu saamise põhjuseks ka meie poolt osutatud kindel tahe võita. Selle eelduseta oleks vaevalt olnud mõeldav mingi välislaen.

Vabadussõja kogemuste põhjal võime loota, et riigid, kes on mingil viisil huvitatud meie olemasolust, annavad meile ka tulevikusõja ajal välislaenu, päämiselt sõjapidamiseks vajaliste vahendite kujul.

Vabadussõja-aegne sõjapidamiseks kapitalide nõutamise üldpilt oli protsentuaalselt järgmine:

Siselaen ja emissioon	- 77%
Välislaen	- 3%
Maksud ja korrapärased tulud	- 20%

Välislaenu osatähtsus nende andmete järgi on küll väike, kuid selle hulka on arvestatud vaid Soomelt soome rahas saadud laen.

PABERRAHA OSATÄHTSUS MEIE VABADUSSÕJA
AJAL JA TULEVASE SÕJA
KORRAL.

Paberraha-emissioon on üheks siselaenu all-liigiks, nagu juba mainitud. Vabadussõja ajal tuli meil seda vahendit kasutada hädavahendina, kuna siselaen ei andnud soovitud tulemusi. 5-% riigi võlakohustusest lasti seepärast käiku paberrahana. Tagajärjeks oli ringleva paberraha hulga kiire kasv. 1. Ol. 1920 oli riigikassa-tähtede ja riigi 5-% võlakohustuste kogusumma 590,5 miljonit marka.

Vastavalt ringleva raha hulga kasvule toimus pidev rahakursi langus. Nii maksis meil 1 & :

22. 05. 1919	-	45	marka
24. 08. 1919	-	100	"-
17. 09. 1919	-	240	"-
31. 12. 1919	-	385	"-

Meie rahakursi langus oli seega 1919.a. poole aasta jooksul umbes 9-kordne. Katastroofist pääses meie rahandus tänu sõja peatsese lõpule (1920.a. algul).

Vabadussõja-aegne paberraha-emissioon on meile hääks õpiseks tulevase sõja korraks. Esimeseks tähtsaks kogemuseks on, et emissiooniga ei tchi minna liiale. Kui kaugele võib aga siin minna? See küsimus, millele paljud majandusteadlased on püüdnud vastata, kuid millele täpselt vastata on siiski väga raske. Kindel on igatahes, et ringleva raha hulga suurenemine on seoses majanduse ehvne-

misega. Seda võisime märgata ka meil pääle majanduslikku surutist, millal raha hulk üsna tuntavalt kasvas (1933.a. lõpul oli ringleva raha hulk meil 33,8 milj. kr., 1936.a. lõpul aga 45,9 milj. kr.). Sõja ajal on nõudmise kasvu pärast ette näha majanduse elavemist, mis pärast tuleb pidada ka loomulikuks ringleva raha-hulga kasvu.

Maailmasõja kogemused annavad meile selles küsimuses tulusaid näpunäiteid. Nii näiteks kasvas liitlastel paberraha-emissioon sõja kestel 6-kordseks, keskriikides keskmiselt 12-kordseks. Rahanduse olukord neis riigis ei muutunud veel kriitiliseks, välja arvatud Saksamaal, kus emissioon kasvas 30-kordseks.

Meie oludes võib oletada, et emissiooni paisumisel 3 - 4 kordseks pole meie rahanduses karta erilisi raskusi. Häda korral võib meie emissioon tõusta koguni kuni 10-kordseks. Seejuures tuleb arvestada tuntavat kursilangust, kuid katastroofi sellele oletatavasti veel ei järgne.

Tuleb mainida, et meie raha kurss välismaal ei olene ainult meie ringleva raha hulgast, vaid veel ühest teisest tähtsast tegurist - meie edukusest sõjapidamises.

Sõja ajal aitab emissiooni pehendada ka käibeloleva vahetusraha hulga tõstmine. Nii võib näiteks ringleva vahetusraha ülemäärana (praegu 9 kr. iga kodaniku kohta) suurendada 50% võrra. Sellega suureneks meie raha käive ümmarguselt 5 milj. kr. võrra.

Riigi sõjaaegse rahapuuduse ja seega ka ülemäärase emissioonivajaduse vältimiseks on tõhusamaid vahendeid pangatšekkide kasutamine. See vahend on leidnud laialdast tarvitamist Inglismaal. Tšekkide kasutamist tuleb propageerida ja soodustada juba rahu ajal.

Tulevase sõja korral peame jõudma nii-

kaugemale, et meil paberrahaemissiooni asemel tähtsaima sõja finantseerimisvahendina esineks siselaen. Ka korraliste tulude osatähtsus peaks tuntavalt suurenema, võrreldes Vabadussõja-aegse olukorraga.

Paberraha-emissiooni kohta tulevase sõja korral tuleb veel mainida, et Eesti Pangas seisab tagavaraks juba rahu ajal teatud hulk rahatähti mobilisatsiooni korral käibele-laskmiseks (sõjaväeüksuste varustamiseks rahaga nende formeerimisel).

VABADUSSÕJA ULDKULUD JA NENDE JAGUNEMINE. TULEVASE SÕJA ARVATAVAD KULUD JA NENDE KATMINE.

Sõjakulude arvestamisel tulevase sõja korraks võime võtta aluseks oma Vabadussõja sõjakulusid. Tuleb aga kohe tähendada, et ainult viimaste varal ei saa me kindlat pilti tulevase sõja kuludest. Vabadussõja üldkulud (7,9 milj. £ 146,5 milj. kr.) tunduvad tulevase sõja jaoks liiga väikseina. Kuigi Vabadussõja ajal panime välja kõik, mis meil panna oli, oli meil ometi üsna vähe.

Üsna huvitav on Vabadussõja kulude jaotus üksikute ministeeriumide vahel.

Esikohal oli Vabadussõja ajal kulude hulga poolest Kaitseministeerium, kellele langes sõjakulusid 576,3 milj. marka e. 74,3% Vabadussõja korralistest kuludest (775,9 milj. marka). Kaitseministeeriumi kulud jagunesid järgmiselt:

Teenistustasud	55,7%
Intendantilised kulud	33,1%

Relvastuse jm. tehnilise
varustuse kul.
Muud kulud

4,7%
6,5%

See kaitseministeeriumi kulude jactus on ebaloomulik. Liiga suur on teenistustasude osatähtsus, samuti ka intendantilise varustuse osa. Relvastusele jm. tehnilisele varustusele langeb seejuures vaid 4,7% kulude kogusummast. Säärane olukord pole sõja korral kuidagi kujuteldav.

Vabadussõja eelarvekulud olid ümmarguselt 775 milj. marka. Kui suurtena peame aga arvestama sõjakulusid tulevase sõja korral? Sellele vastata on raske. Usna kindel aga näib olevat et eespooltoodud Svečin'i arvestus (20 franki sõjuri kohta päevas on liiga tagasihoidlik. Seevastu võime Maailmasõja kogemuste põhjal oletada, et meie rahuaegne eelarve paisub sõja korral 9 - 10-kordseks. Arvestades esimesel sõjakuul kulude erilist kasvu, võiks esimese sõjakuu eelarvet võrdseks pidada umbes meie tavalise rahuaegse aasta-eelarvega.

Võrdluseks sellele sõjakulude-arvestusele vaatleme meie üldist rahva jõukust. 31.03.1938 oli meie riigi varanduslik seis 609,5 milj.kr., kuna talundid - meie rahva päätuluallikas - oma püsiva väärtuse osas moodustasid 1.019,5 milj. kr. suuruse vara. Teiselt majandusaladelt pole kahjuks kokkuvõtlikke andmeid.

Meie rahva sissetulek (1928.-1930.a. andmeil) on ümmarguselt 482 milj.kr. aastas. Arvestades näiteks meie sõjapidamiseks vajalike kulu ümmarguselt 1 miljardile kroonile aastas, ilmneb, et suudame sellest kulust katta oma rahva sissetuleku abil vaid umbes 50%.

Tuleb tähendada, et sõjakulude alal arvude toomine tulevaseks sõjaks on riskantne ja võib osutuda väga ekslikuks.

Sõjakulude katteks moodustab meil teatud reservi Eesti Panga kattevara, nagu juba mainitud. 31.12.1938 tõusis see kullas ja välisrahas kokku umbes 51,6 milj. kr.-le. Väljaspool kattevara on Eesti Pangal varuks veel teatud summa välisvaluutas, mille suurust võib hinnata umbes 3 milj. kr.-le. Lisaks neile summadele on meil olemas ka nn. vaikkeid reserve, s.t. summasid, mille võrra meil kattevarana hoiatav kuld tegelikult on kallim hinnatud väärtusest. Kokku võib Eesti Panga reserve hinnata umbes 60 milj. kr.-le. Sõjakulude arvestamisel võime arvesse võtta ka neid reserve.

MEIE FINANTSILINE ETTEVALMISTUS SÕJAKS.

Meie finantsala korraldamine ja sõjaks ettevalmistamine lasub peamiselt majandusministri õlgadel, kelle ülesandeid sel alal vaatleme hiljem lähemalt.

Meie finantsilise sõjaks ettevalmistumise alla kuuluvad esmajoones meie välis- ja sise-maksuvõime säilitamise püüded.

Välis-maksuvõime säilitamiseks on tulevase sõja korral suur tähtsus välislaenu. Kuna selle saamiseks peame esitama teatud tagatise, tuleb juba rahu ajal kaalutleda kõiki tagatiste-andmise võimalusi. Edasi on välis-maksuvõime säilitamise suhtes suur tähtsus vajaliste välismaa toodete ja toorainete tagavaraks muretsemisel (et sõja korral poleks vaja teha suuri pingutusi nende saamiseks), küllaldase kattevara pidamisel jms. Tähtis osa meie välismaksuvõime säilitamisel on täita Eesti Pangal, kes korraldab valuutaküsimusi ja hoiab kattevara. Sõja korral tuleb meil valuutakontrolli veelgi süvendada ja valjemaks muuta.

Sisemaksuvõime säilitamisel peame esma-
jones tähelepanu osutama asjaolule, et sõja
ajal näitab nõudmine suurt tõusu. Selle näh-
tuse mõju pehendamiseks peamegi esmajones
püüdma leida vahendeid. Meie seadusandlus näeb
siin raskuste ületamiseks ette rekvisitsioone
ja kodanike vallas- ning kinnisvarade sundkor-
ras kasutamist. Rekviireeritud asjade ja vahendi-
te eest tasumaksmine võiks toimuda ka hiljem,
Seega võivad esineda need kodanikelt rekvi-
reeritud varad riigi suhtes teatud määral lae-
runa. Tasumaksmise edasilükkamine ja kodanike
varade sundkorras kasutamine nõuavad aga täp-
set uurimist, et nende vahendite tarvitamisel
kodanikel ei tekiks suuri raskusi oma majandus-
likus tegevuses.

Väga oluline sisemaksuvõime säilitamiseks
on kavade koostamine siselaenu ja emissiooni
kohta. Tulevad need vahendid ju teostada suuri-
ma ettevaatuse ja asjatundlikkusega, et välti-
da tulemuste nurjumist või koguni rahanduslikku
katastroofi. Edasi on oluline muretseda selle
eest, et nii kesk- kui ka eraparkades oleks
tagavaraks küllaldasel määral likviidseid ka-
pitale. See on tähtis sõja korral esialgsete
rahanduslike raskuste ületamiseks. Meil on
küll kindlaks määratud pankade kohta likviid-
sete summade normid, kuid on karta, et neist sõ-
ja korral ei piisa.

Tähtsaks probleemiks on sõja algul toimu-
va hoiuste-omanike rünnakute pidurdamine, mis
on suunatud pankadele hoiuste kättesaamiseks.

Tekib küsimus, kas on otstarbekam
kuulutada selleks välja moratorium või jät-
kata siiski väljamaksmist. Esimene võimalus kõi-
gutaks tublisti rahva usku riigi finantsi-
lisse tugevusse, teine aga oleks seotud suur-
te raskustega. Jäevad ju parkadest väljavõetud
hoiused suurel määral seisma n.ö. sukasäärde.
Tundub seepärast, et meie oludes on õigustatud
moratoriumi kasutamine.

Mobilisatsiooni korral lähevad käibele raharärgid, mida hoitakse selleks otstarbeks tagavaraks Eesti Pangas. Nagu paberraha-emissioon üldse, nii peab ka see samm teostuma ettevõttega.

Finantsiliste küsimuste all tuleks käsitleda veel sõjaks ettevalmistumise kulude katmist. Päämine tähtsus on siin just sõja korras loodavate tagavarade loomisega seostuvail kuludel. Nagu eespool juba vaadeldud, tuleb need kulud veeretada suuremas osas ettevõtjatele, kuid niimoodi, et viimased neid emakorda edasi ei veeretaks tarbijatele ja et need kulud neile sellejuures ei muutuks ettevõtjatele ülejõu käivaiks. Alles teises järjekorras tuleb kõne alla nende kulude osaline riigi kanda võtmine. Riigi tagatis-summa sel alal on praegu 5 milj. kr., mis kataks need kulud vaid osaliselt.

Riigikaitse rahuaegse korraldamise seaduse põhjal on meie majandusministrile asetatud riigi finantsiala sõjaks ettevalmistamisel järgmised ülesanded:

- 1) Sõjakulude eelarve-ettepaneku koostamine.
- 2) Rahamärkide sõja-tagavarade soetamise, hoidmise ja valitsemise korraldamine.

Riigi Eelarveseadus täpsustab esimest ülesannet veel, nõudes majandusministrilt, et see koostaks ja saadaks Vabariigi Valitsusele kinnitamiseks mobilisatsiooni teostamise ja esimese sõjakuu krediidi-ettepaneku juba rahu ajal.

Sõjaaegse eelarve koostamine toimub analoogiliselt rahuaegsele eelarvele. Iga ministeerium koostab vastava eelarve-osa oma tegevuskava kohaselt ja saadab selle Majandusministeeriumile. Viimane koostab samuti esmajoones oma osa ja asub siis koostama üldist eelarve-ettepanekut, tehes seejuures tasakaalu saavutamiseks üksikosis vajalisi muudatusi. On kindlasti ette näha, et Sõjaministeeriumile

langev eelarve-osa tuleb suurem teiste ministeeriumide osadest, kuid selle kõrval ei jää sõja korral muutuseta ka teistele ministeeriumidele langevad osad. Sõjaministeeriumile langev eelarveosa tuleb sõja ajal lihtsustamisele. Selle osa muutmine (krediitide ümberpaigutamine) allub sõja korral Sõjavägede Ülemjuhatajale (Vabariigi Valitsuse asemel rahu ajal).

Majandusministeeriumi ülesandeks on ka vastava plaani koostamine sõja nõuete rahuldamiseks. See plaan koosneb kahest osast, mida vaatlesime eespool: riigi sise- ja välis-maksuvõime säilitamisest.

Üldjoonis toimub meie finantsiline ettevalmistumine sõjaks kõikide riikide kohta kehivate üldaluste kohaselt, mida vaatlesime üksikasjalisemalt eespool. Meie riigi ja rahva finantsilisi võimalusi vaatlesime sõjakulude arvestuse all. Nagu säält nähtus, võime oma rahvamajanduslike sissetulekute abil katta vaid vaevalt poole aastaseist sõjakuludest. Seega langeb osa meie sõjalisist ettevalmistusist välis-krediidi saamise lootusele. Välis-krediitide mitte-saamisel peame paratamatult oma sõjakulusid piirama.

Organisatsioon.

MAJANDUSE MOBILISATSIOONI TEOSTAMISEKS VAJALINE ORGANISATSIOON JA SELLE UURIMISE ALLIKAID. M. S. A. VITSKI' MOBILISATSIOONI PLAAN.

On tuntud tõde, et nii sõjaväe kui ka iga asutise tugevus ei peitu nii suurel määral meeste arvus ja relvastuses kui just organisatsioonis. Kindel organisatsioon on vajaline

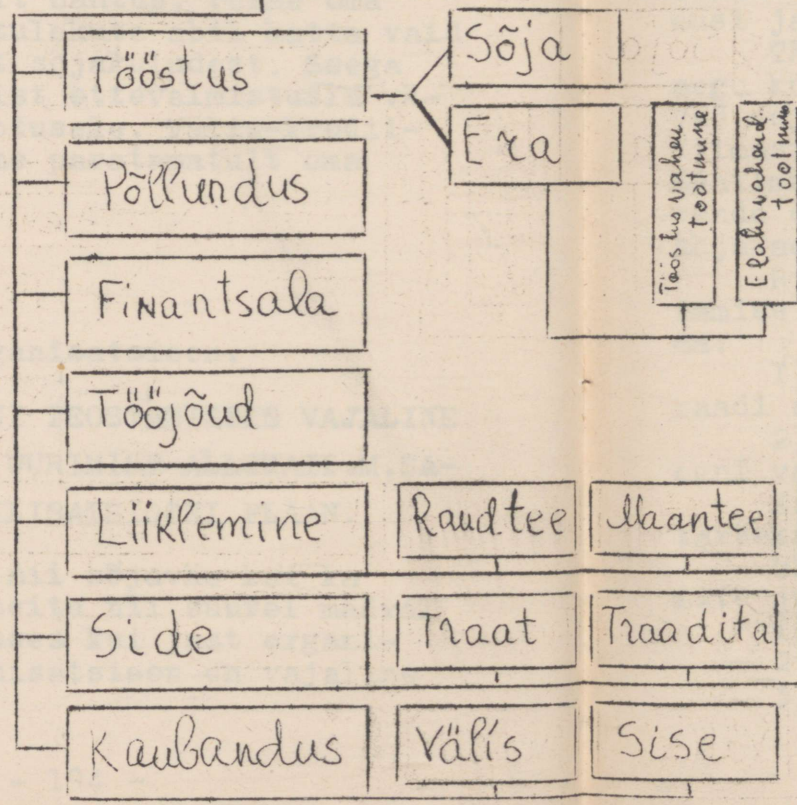
Tüüpiline riigi sõjaks ettevalmistamise organisatsioon

RIIGI JÕUDLIDE MOB. PIAAN

Sõjaväe mob. plaan

- Maavägi
- Merevägi
- Lennuvägi

Majanduse mob. plaan

se organisatsioon skem M. Savitski järgi

JÕUDUDE PLAAN

Tšiviil
mob. plaan

Riigi jõuallikate
sõjaks ettevalm.
plaan.

õja

ra

Töös lo vahad.
tootmine

Elab vahad.
tootmine

Administratsioon

Rohus

Ajakujand

Haridus

Tervis kand

Teadus

Ririk

tee

Maantee

Vee

Õhu

at

Traadita

Post

s

Sise

juba rahu ajal sõja nõuete ettenägemiseks ja nende rahuldamise ettevalmistamiseks kõigil aladel. Need eeltööd nõuavad suuri teadmisi nii majanduslikes kui ka sõjalises küsimuses. Tähtis on seepärast tihe koostöö majanduse ja sõjaväe juhtkondade vahel, eriti sõja ajal.

Huvitavaid kogemusi organisatsiooniliste küsimuste alalt pakub Maailmasõda. On märkimisväärne, et siis loodi peaaegu igas riigis terve rida organeid alles sõja ajal, kuigi sõda ei tulnud sugugi ootamatult. Organisatsiooniküsimusile ei omistatud enne sõda kuigi suurt tähelepanu, kuid sõja ajal osutus vastavate organite loomine hädavajaliseks. Muidugi ilmes säärase suure kiirusega loodud organisatsioonide juures suuri puudusi. Majanduslike küsimuste korraldamiseks olid sõdivad riigid sunnitud sõja ajal välja andma suure hulga seadusi ja määrusi, nagu nägime eespool.

Tänapäeval (enne käesolevat sõda) on peaaegu kõigis riigis loodud juba rahu ajal vastavad sõjamajandusele ettevalmistumise organid. Viimaste loomisel on täiel määral ära kasutatud Maailmasõja kogemusi, seepärast asume kohe nende organisatsioonide vaatlemisele, Maailmasõja-aegseil pikemalt peatumata.

Riikide majanduslikult sõjaks ettevalmistamise organeid võib üldiselt jagada kahte rühma:

1) Nimetatud organid asuvad valitsusaparaadi sees.

2) Nad moodustavad paralleel-organisatsiooni valitsus-organisatsioonide.

Esimene moodus on odavam, teine aga otsustebekam.

Üldiselt esineb mõlemal juhul nende organite juures järgmine ülesannete jaotus:

- 1) Tööorganid
- 2) Kaalutlevad organid
- 3) Otsustav organ.

Riigikaitsemajanduslike organite vaatlust tuleb toimetada koos riigi kõigi jõuallikate sõjaks ettevalmistavate organite organisatsiooniga, kuna esimene on viimasest vaid üks allosa.

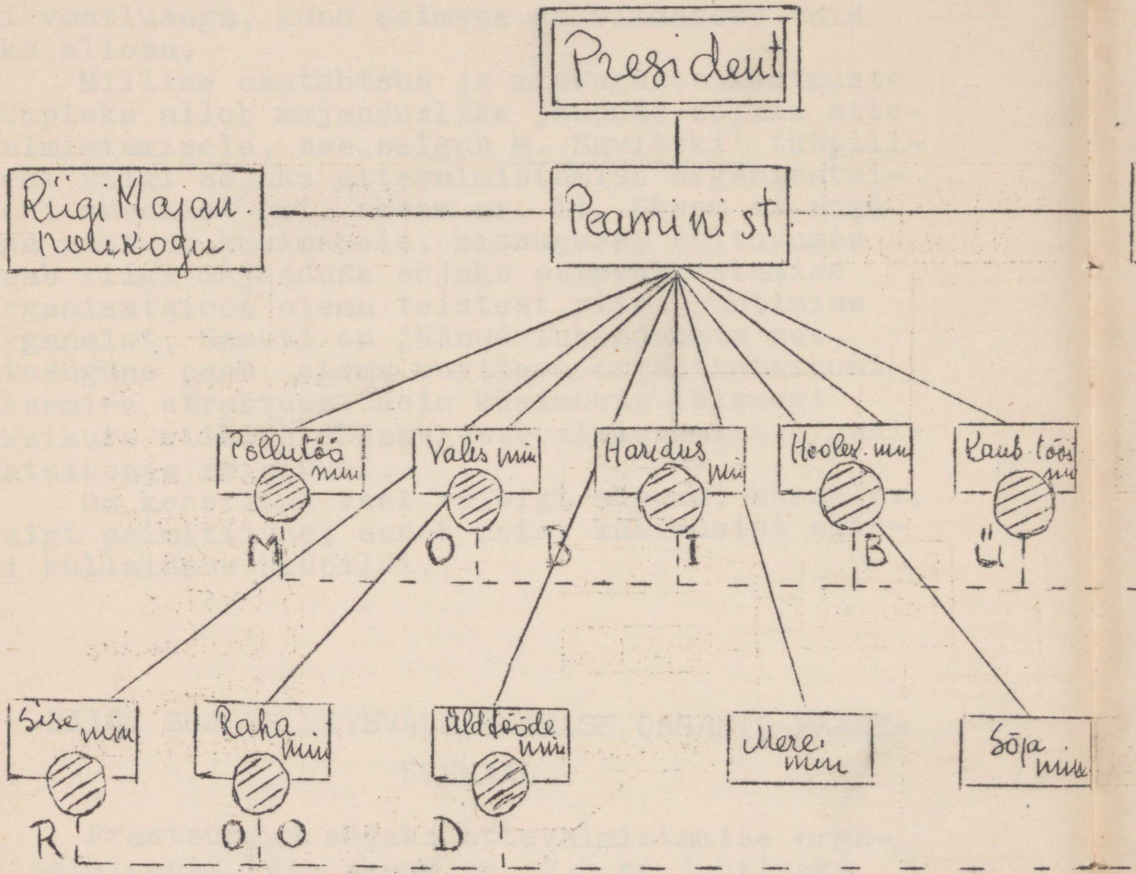
Milline osatähtsus ja missuguste küsimuste kompleks allub majanduslike jõudude sõjaks ettevalmistamisele, see selgub M. Savitski' tüüpilisest riigi sõjaks ettevalmistamise organisatsiooni skeemist (vt. skeem nr. 1). Skeem ei anna aga vastust küsimusele, missuguses sõltuvuses peab riigi majanduse sõjaks ettevalmistamise organisatsioon olema teistest riigi juhtimise organeist, Samuti on jäänud lahendamata see, missugune peab olema uuritava organisatsiooni sisemine struktuur. Neis küsimusis leiamegi üksikute riikide sõjaks ettevalmistamise organisatsioonides erinevusi.

On koostatud veel teisigi skeeme. Käesolev, kuigi primitiivne, annab neist küsimusist siiski küllaldase üldpildi.

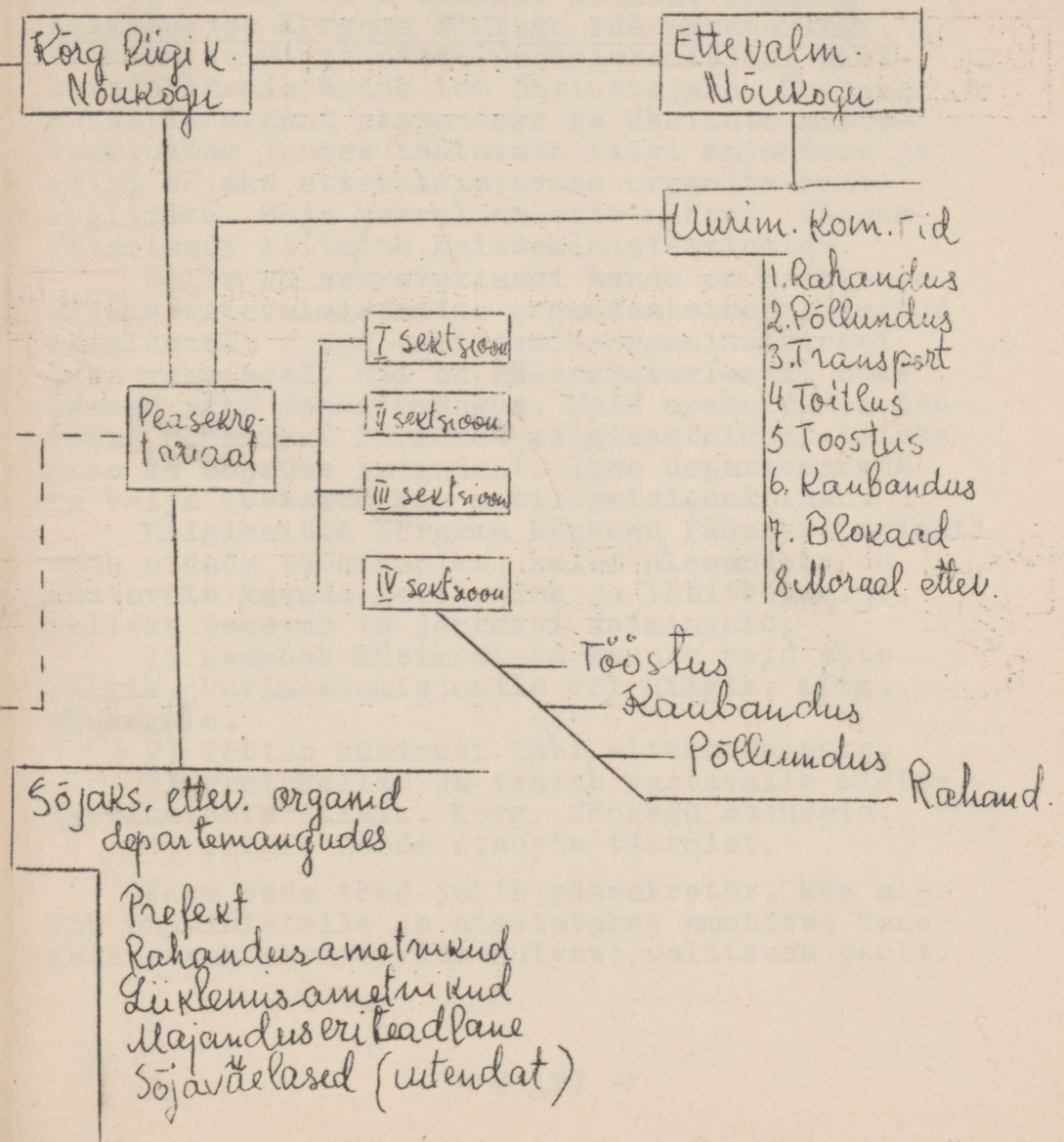
RIIGI SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE ORGANID PRANTSUSMAAL.

Prantsusmaa sõjaks ettevalmistamise organisatsioonis (vt. skeem nr. 2.) on juhtivaks organiks Riigikaitse Kõrgem Nõukogu, kes on sõjaks ettevalmistamise küsimuste tegelikult otsustajaks. See organ teotseb Prantsusmaal juba enne Maailmasõda. Tänapäeval on nii selle organi kui kogu Prantsuse sõjaks ettevalmistamise organisatsiooni tegevuse korraldamise suhtes kasutatud peamiselt Maailmasõja kogemusi ja aja jooksul tehtud üksikuid parandusi ning täiendusi.

Prantsuse sõjaks ettevalmistamise

se organisatsiooni skeem

Enne kui mingi küsimus tuleb Riigikaitse Kõrgemas Nõukogus otsustamisele, kaalutletakse teda Riigikaitse Uurimiskomisjonis, kuhu kuuluvad vastavaist küsimusist huvitatud valitsusliikmed ja eriteadlased. Seda organit võib pidada täiel määral kaalutlevaks organiks. Et selle organi töö liiga laiali ei valguks, on ta juurde loodud veel eriline koondav organ - Riigikaitse Kõrgema Nõukogu Pääsekretariaat. Viimane on Riigikaitse Uurimiskomisjoni üksikute allkomisjonide töö ühtlustajaks. Ühtlasi on selle organi ülesandeks ka üksikute ministriumide juures töötavate riigi majanduse ja riigi sõjaks ettevalmistavate organite kontrollimine. Sõja korral on ette nähtud Pääsekretariaadi liitmine Kaitseministeeriumiga.

Selle Pääsekretariaadi kaudu on Prantsuse sõjaks ettevalmistamise organisatsioon põimitud laialdaselt riigi valitsemis-organisatsiooni juba rahu ajal. Nii on Pääsekretariaadil osakonnad igas departemangus. Neis osakondades töötavad kohalikud kõrgemad riigiametnikud, teiste seas ka sõjaväe intendant. Igas departemangus on välja töötatud oma mobilisatsiooniplaan.

Riigikaitse Kõrgema Nõukogu Pääsekretariaati võib pidada tööorganiks, kelle ülesandeks on vastavate kavade koostamine ja läbitöötamine. Selleks teostab ta järgmisi toiminguid:

1) Koondab küsimusi ja kannab neid ette Riigik. Uurimiskomisjonile või Riigik. Kõrg. Nõukogule.

2) Töötab küsimusi läbi ettekandmiseks.

3) Protokollib ja teatab vastavaile ministriumidele Riigik. Kõrg. Nõukogu otsuseid.

4) Jälgib nende otsuste täitmist.

Kogu seda tööd juhivad pääsekretär, kes allub pääministrile ja nimetatakse ametisse vanemate staabichvitseride hulgast valitsuse poolt.

Pääsekretariaati kuulub 25 ohvitseri ja 20 eraisikut. Pääsekretariaat koosneb neljast seksioonist:

- I seksioon - kantselei ja informatsioonisekts.
- II - " - - organisatsioonisekts.
- III - " - - kommunikatsioonisekts.
- IV - " - - majanduse mobilisatsioon (tööstus, kaubandus, põllundus, rahandus) sekts.

Prantsuse sõjaks ettevalmistamise organisatsioon on, nagu tähendatud, paralleelorganisatsiooniks valitsuse kõrval, teotsedes erikiisimuste lahendamiseega. Valitsusega on sellel organisatsioonil tihe koostöö. Organisatsiooni poolt tehtud otsused täidetakse ministereid juurde loodud vastavate osakondade poolt. Kogu selle töö koordineerimiseks kujutab sõjaks ettevalmistamise organisatsioon enesest tugevat tsentraliseeritud aparaati. Ühtlasi on see organisatsioon häaks näiteks, et ka demokraatlikus riigis on riigi sõjaks ettevalmistamiseks vaja tugevat tsentraliseeritud organisatsiooni.

Vaadeldud kujul teotses Prantsusmaa sõjaks ettevalmistamise organisatsioon enne käesoleva sõja algust. Sõja algul loodi juurde üksikuid organeid. Nii loodi 1939.a. septembris uue organina juurde Varustusministeerium. See asutis oma laiaulatusliku tegevuse tõttu on kujunenud Prantsuse majanduslikuks kindralstaabiks. Varustusministeeriumi alla toodi üle senised Sõjaministeeriumi osakonnad - materjali osakonnad, püssirchu-~~amet~~, intendandi-osakond jt. Varustusministeerium on vastutav armee varustamise eest relvade, laskemoona, toidu, sanitaarvahendite ja muude vajalike vahenditega. Varustusministeeriumile allub ka suurem osa sõjaks ümber kujundatud sõjatööstusest.

Uuteks käesoleva sõja algul loodud orga-

Itaalia sõjaks ettevalmistamine

Kõrge

Riigi

Kõikide sõjaministryanduslik-
kude loode koondamine

Sisemin.

Korpor. Min.

Riigikaitse
allkonnad

Korp. Nõukogu

Tsiviil mob.
osak. omava-
litsuse juu-
res.

üksik
Korp.
osak.

Tööstuste
ja tööstuste
liidud

Finants.
min. Devis.
Komiss. Võitlusvõime
valmistamise
komissariat
(1935)

Riigi Valvurite
Alamsekretariaat (1936)

- Peadirektor
- Väliskauba vahet.
- Deviside Kustim.

Väliskaubanduse- ja
deviside-instituut.

Mad.
mobe
V.
osa

Töe
el
7

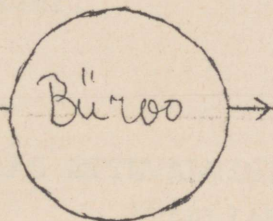
organisatsioon skeem.

Skeem nr 3.

Riitse nõukogu
(1923)

Mob. Komisjon.

Siviil mob.
komitee (1925)

- Tooraine-amet
- Sõjatööstus
- Toitlus
- Hooldusteenistus-amet.

Majandus tegev.
Koostööstamise Amet (1933)

Riigikaitse
Hüvitus nõukogu
(1929)

Majandusmin.

Põllumajandusmin.

Tee min.

Nõuand.
Komisj.
tööst.
loomisel

Mineraal
toorain.
amet
Ostumono-
polid
-süsi
-vask
-tsink
-nikkel
(1935)

Keskbüroo
elatus vahend
müümisel ja
lagamisel.

Apastused
korvuse ring-
kondade ja
läärele.

Toidunig.
tagavar
provintsis

- Raudtee
- Post
- Side
- telegraaf

Kaubalae-
vanduse
Nõukogu
(1935)

valve
(1935)

neiks en Prantsusmaal Blokaadiministeerium ja Väliskaubanduskeskus. Viimane, nagu ütleb ta nimetuski, loodi väliskaubanduse korraldamiseks sõja ajal. Siseriigis on sõja ajal võrdlemisi tähtsaid ülesandeid täita Kaubandusministeeriumil, kellele allub kaupade valmistamine ja jaotamine, välja arvatud selles osas, mis allub Varustusministeeriumile. Majandusalal üksikute ministeeriumide tegevus ühtlustajana teetseb praegu rahvamajanduse pääkomissar, kes en ka sidepidajaks ministeeriumide ja pääministri vahel.

RIIGI SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE ORGANID ITAALIAS.

Itaalias en riigi sõjaks ettevalmistamise organisatsioon (vt. skeem nr. 3) tugevasti tcentraliseeritud, nagu see en omane diktatuuririigile.

Organisatsiooni eesotsas seisab Kõrgem Riigikaitse Nõukogu, kes on ühtlasi otsustavaks organiks. Selle organiga otseselt seotud en Mobilisatsiooni-komisjon. Viimasele lähemaks kaalutlevaks organiks ja uurimuste teostajaks (ka tööorganiks) on Tsiviil-mobilisatsiooni Komitee. Kaks viimatimainitud organit on kaalutlevaiks organeiks. Tsiviil-mob. Komiteele allub tööorganina Tsiviil-mobilisatsiooni Büroo. Viimane allub omakorda Korperatsioonide-ministeeriumile. Sõja ajal kuuluvad tema lahendamisele tocrainete-, sõjatööstuse-, toitlus-, hcolekande- ja propagandaküsimused.

Iga ministeeriumi ja majanduslikult tähtsa organisatsiooni juures töötab eri osakond,

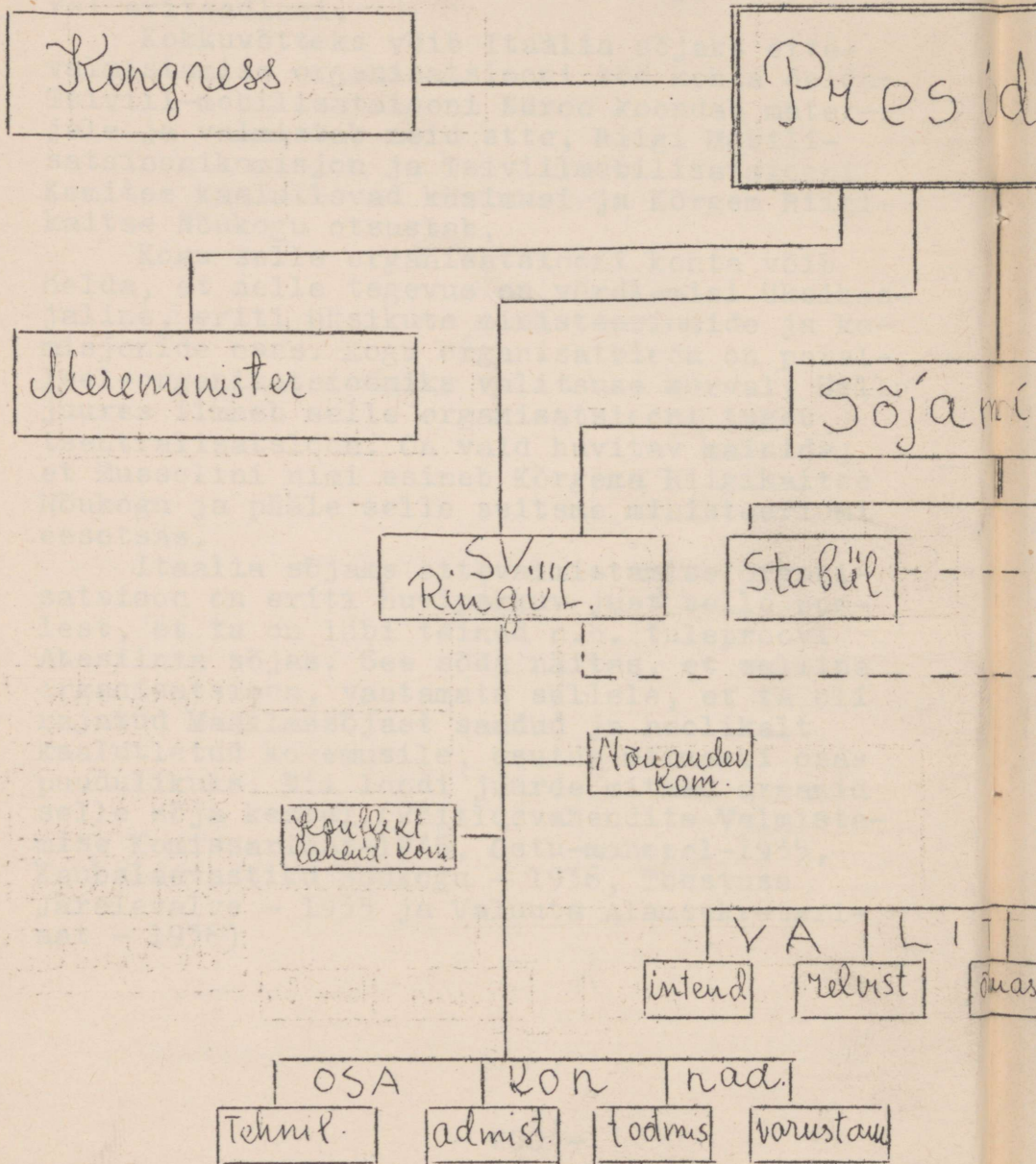
kes töötab välja selle asutise või organisatsiooni mobilisatsiooniplaani. Viimaseid ühtlustab kogu riigi ulatuses Mobilisatsioonikomitee, kuna lõppotsustajaks on Kõrg. Riigik. Nõukogu. Viimase juures töötab vajaduse korral eriteadlasi.

Kokkuvõtteks võib Itaalia sõjaks ettevalmistamise organisatsiooni töö kohta öelda: Tsiviil-mobilisatsiooni Büroo koondab materjale ja valmistab neid ette, Riigi Mobilisatsioonikomisjon ja Tsiviilmobilisatsiooni Komitee kaalutlevad küsimusi ja Kõrgem Riigikaitse Nõukogu otsustab,

Kogu selle organisatsiooni kohta võib öelda, et selle tegevus on võrdlemisi üksikajaline, eriti üksikute ministeeriumide ja komisjonide osas. Kogu organisatsioon on paralleel-organisatsiooniks valitsuse kõrval. Selle juures ilmneb selle organisatsiooni tugev tsentralisatsioon. On vaid huvitav mainida, et Mussolini nimi esineb Kõrgema Riigikaitse Nõukogu ja pääle selle seitsme ministeeriumi eesotsas.

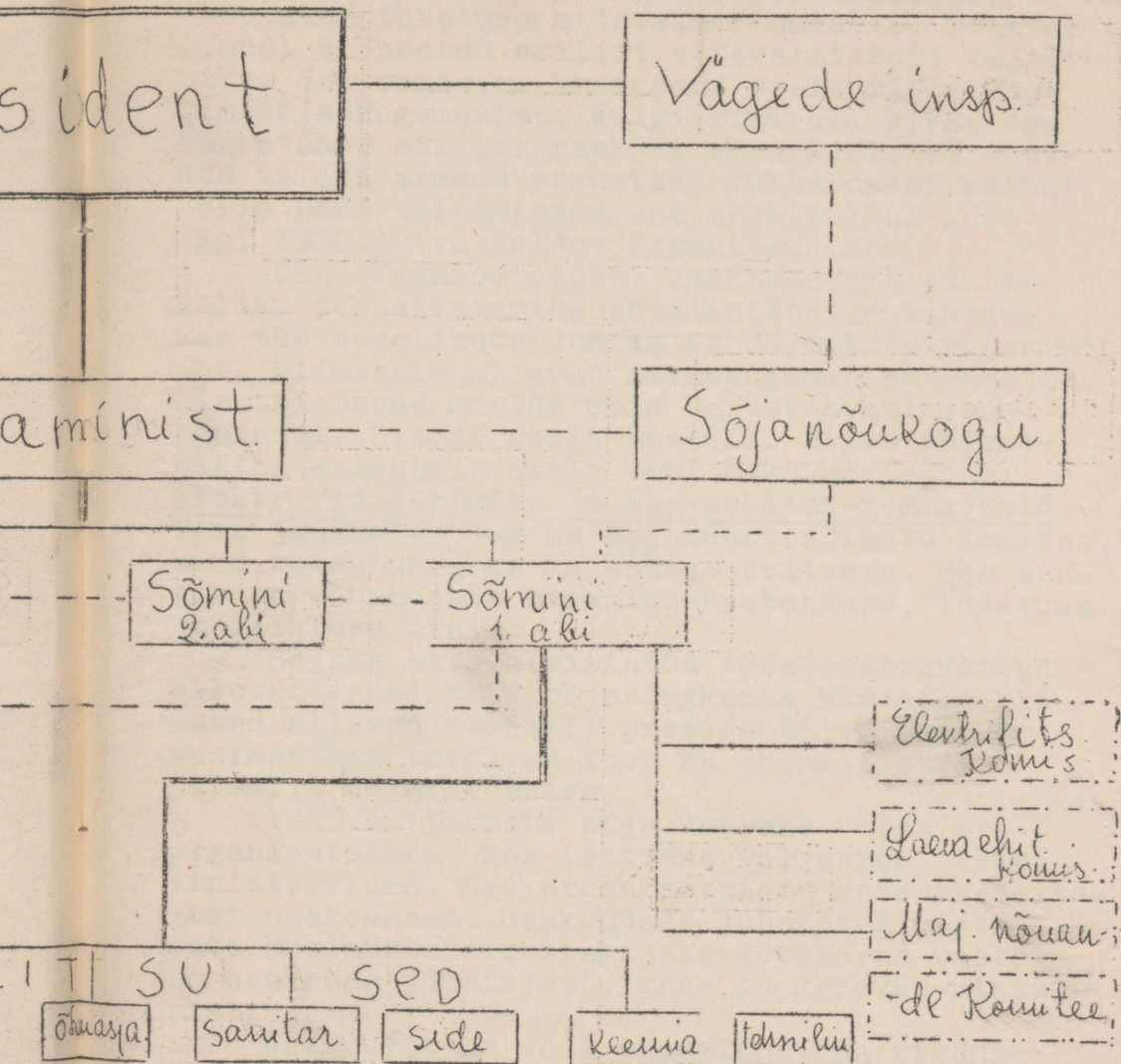
Itaalia sõjaks ettevalmistamise organisatsioon on eriti huvipakkuv just selle poolest, et ta on läbi teinud n.ö. tuleproovi Abessiinia sõjas. See sõda näitas, et selline organisatsioon, vaatamata sellele, et ta oli rajatud Maailmasõjast saadud ja hoolikalt kaalutletud kogemusele, osutus mitmeski osas puudulikuks. Nii loodi juurde mitmed organid selle sõja kestel (Võitlusvahendite Valmistamise Komissariaat-1935, Ostu-monopol-1935, Kaubalaevastiku Nõukogu - 1936, Tööstuse Järelevalve - 1935 ja Valuuta Alamsekretariaat - 1936)

USA sõjaks ettevalmistamine

uise organisatsioon

Skeem n.4

SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE ORGANID USA-s.

USA-s on sõjaks ettevalmistamise organisatsioonid (vt. skeem nr. 4) püüdnud saada ametlikult tunnustatud tööstuse ettevalmistamiseks. Teistel aladel ei peetud erilisi ettevalmistusi vajalikeks. See vaade on kujunenud selle riigi maailmasõja-kogemustest: kuigi riik oli rikas ega kannatanud erilisi raskusi sõja ajal, ei suutnud ta oma armeed varustada küllaldasel määral. Selle pahe vältimiseks uue sõja korral loodi 1920.a. vaadeldav organisatsioon.

USA organisatsiooni iseärasuseks on tegeliku töö allutamise sõjaministrile, kusjuures töö tegelikult juhiks on sõjaministri esimene abi. Viimasele alluvad mitmesugused eri ametid, mis tulevad meelde meie Varustusvalitsuse osakondid. Lisaks neile ametitele allub sõjaministri esimesele abile veel kaks komisjoni: Elektrifitseerimis- ja Laevaehitus-komisjonid. Tema juures töötab ka Majandusteadlaste Komitee, kuhu kutsutakse ka majandus-ohvitserid. See asutus on nüüd jaks organiks kaubanduse, tööstuse ja liikluse alal.

Sõjaks ettevalmistatud tööstusettevõtted alluvad kahalikele sõjaringkonna ülemaile. Viimased alluvad otseselt presidendile, teatud küsimustega töötavad koos ka sõjaministri ja selle esimese abiga.

1933.a. töötati sõja korraks välja eri organisatsioonid, kes teotseks väljaspool teisi ministereid. See organisatsioon koosneb seitsmest osakonnast. Osakondade juhatused vastavate küsimuste otsustamiseks koosnevad vastava osakonna juhatajast, maa- ja mereväe-ministrist.

Kokkuvõtteks võib vaadeldud USA organisatsioonid katta öelda, et see teotseb kahes harus:

I harus on otsustavaks organiks sõjaministri esimene abi, nõuandvaiks organeiks on 2 komisjoni (Elektrifitseerimis- ja Laevaehituskomisjonid) ja 1 komitee (Majandusteadlaste Komitee). Tööorganeiks on vastavad ametkonnad.

II harus on otsustavaks organiks sõjaväeringkonna-juht, nõuandvaiks organeiks - Nõuandekomitee ja Konfliktide Lahendamise Komitee ning tööorganeiks - mitmesugused osakonnad.

Kogu see organisatsioon tervikuna asub täiesti riigi juhtimisorganisatsiooni sees.

Tundub, et USA organisatsioonis on erilist tähelepanu pööratud just tööstuse valmiskule. Suuremate sõdade korral maailmas on USA tööstus valmis toetma vajalist varustust ja sellega teenima suuri kasusid.

RIIGI SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE ORGANID

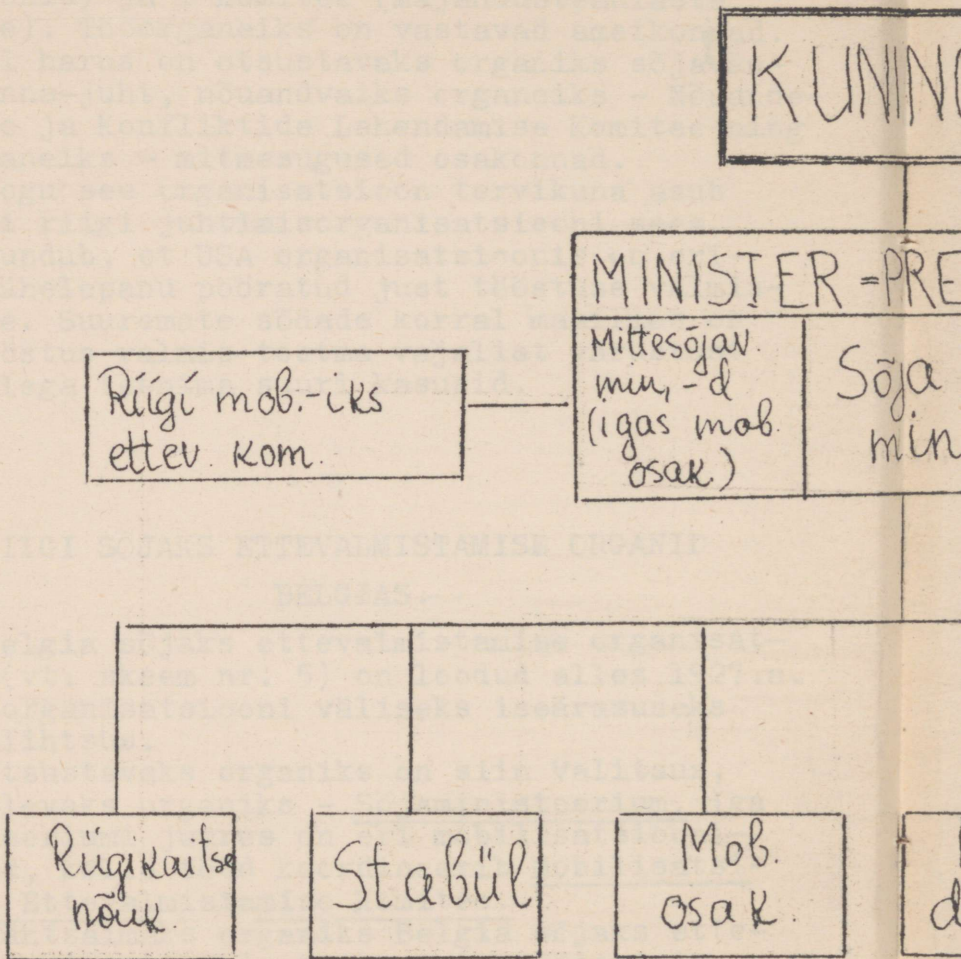
BELGIAS.

Belgia sõjaks ettevalmistamise organisatsioon (vt. skeem nr. 5) on loodud alles 1927.a. Selle organisatsiooni väliseks iseärasuseks on ta lihtsus.

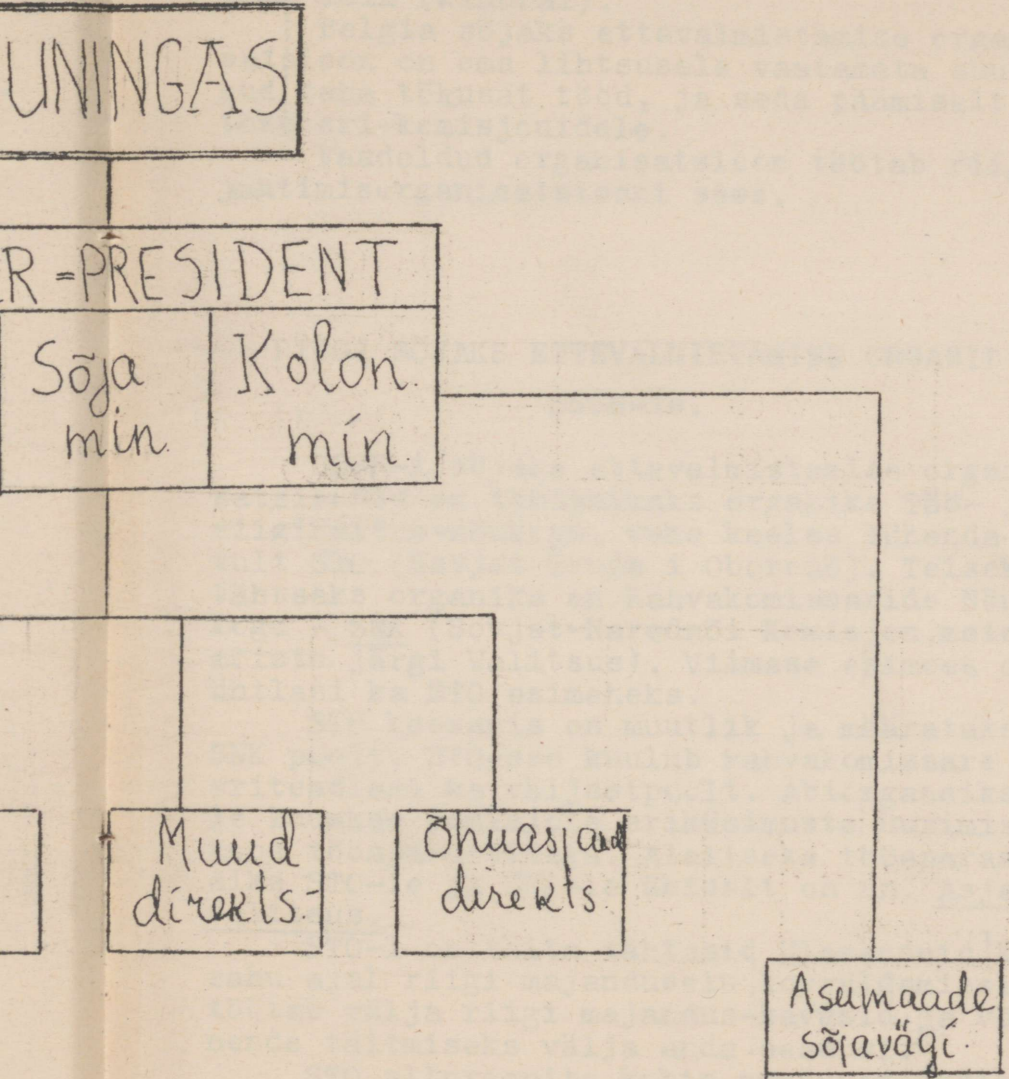
Otsustavaks organiks on siin Valitsus, kaalutlevaks organiks - Sõjaministeerium. Iga ministeeriumi juures on eri mobilisatsiooni-osakond, kelle tööd koordineerib Mobilisatsiooniks Ettevalmistamise Komitee.

Tähtsaimaks organiks Belgia sõjaks ettevalmistamise organisatsioonis on Sõjaministeeriumi Mobilisatsiooni-komitee, kelle juures töötavad vajaduse järgi mitmesugused ettevalmistamis-komiteed tööstuse, elatusvahendite, kütteenainete jms. uurimiseks.

Belgia sõjaks ettevalmistamine

uise organisatsiooni skeem

Omapäraseks nähtuseks Belgia organisatsioonis on veel asjaolu, et Riigi Mobilisatsiooni Ettevalmistamise Komitee ja Sõjaministeeriumi Mobilisatsiooni-osakonna juhiks on sama isik (kindral).

Belgia sõjaks ettevalmistamise organisatsioon on oma lihtsusele vaatamata suutnud teha tõhusat tööd, ja seda päämiselt just tänu eri-komisjonidele.

Vaadeldud organisatsioon töötab riigi juhtimisorganisatsiooni sees.

RIIGI SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE ORGANID

SSSR-is.

SSSR-i sõjaks ettevalmistamise organisatsioon on tähtsaimaks organiks Töö- ja riigikaitse-nõukogu, vene keeles lühendatult STO (Sovjet Truda i Oboronõ). Teiseks tähtsaks organiks on Rahvakomissaride Nõukogu - SNK (Sovjet-Narodnõi Komisjon, meie mõiste järgi Valitsus). Viimase esimees on ühtlasi ka STO esimeheks.

STO koosseis on muutlik ja määratakse SNK poolt. STO-sse kuulub rahvakomissare ja eriteadlasi ka väljastpoolt. Abiorganeiks STO-le luuakse komisjone eriküsimuste uurimiseks koos tööaparatuuridega. Alaliseks tööaparatuuriks STO-le ja SNK-le ühiselt on nn. Asjade-valitsus.

STO-l on täita tähtsaid ülesandeid ka rahu ajal riigi majanduselu korraldamisel. Ta töötab välja riigi majandus-kavasid ja võib nende täitmiseks välja anda seadusi.

STO allorganite kohta puuduvad üksikasjalisemad andmed. On kindel vaid niipalju,

et SSSR-i sõjaks ettevalmistamine on STO kaudu tsentraliseeritud terviklikuks organisatsiooniks.

SSSR-i sõjaks ettevalmistamise organisatsioon töötab paralleelorganisatsioonina valitsuse kõrval.

RIIGI SÕJAKS ETTEVALMISTAMISE ORGANID SAKSAMAAL.

Saksamaa sõjaks ettevalmistamise organisatsiooni kohta on meil andmeid üsna vähe. On teada vaid kaks tähtsamat organit: Riigikaitse Kõrgem Nõukogu (Reichsverteidigungsrat), kelle juhiks on H. Göring ja kes on välja arenenud 4-a.-plaani organisatsioonist, ja Riigikaitse-majanduse Staap (Wehrwirtschaftsstab), kelle juhiks on Thomas. Viimane organ loodi juba üsna varakult ja selle loomise põhjustasid sakslaste küllaldased õpised Maailmasõjast sel alal.

Saksamaa kohta võib üldiselt öelda, et sääl toimusid viimasel ajal ettevalmistused sõjaks intensiivsemalt kui üheski teises riigis. Näitena võiks mainida ühte aktsiooni - töötatöölisile maksuta kursuste korraldamine metallitöölise kutse omandamiseks. Metallitöölisi aga vajab sõjatööstus kõige enam. Sääraseid samme kasutati Saksamaal veelgi, eriti just töötatöölise rakendamisel sõja ettevalmistamiseks.

SÕJAMAJANDUSLIKUD ORGANID MEIL VABADUS- SÕJA AJAL.

Vabadussõda on allikaks, kust ammutame kogemusi ja õpiseid kõigiks majanduse mobiilisatsiooniks puutuvaiks küsimusiks. Nii võime teatud kogemusi omandada ka Vabadussõja-aegseist organisatsiooniküsimusist. Kuid nagu paljudes teistes küsimustes, nii ka selles asjas tuleb arvestada tolleaegseid erakordseid olusid. Vabadussõda toimus majanduslikult väga raskest tingimuses, seepärast ei saanud sõjamajanduslikud põhimõtted täiesti välja kujuneda. Sõjamajanduse organisatsiooni alal loodi mitmesuguseid asutisi ja muudeti sõja jooksul nende tegevust, kuid nende ülesanded ja vahekorrad ei arenenud täieliselt välja ka sõja lõpuks.

Vabadussõja ajal loodi järjekorras järgmised sõjamajanduslikult tähtsamad organid:

21.11.1918. Riigi Varade Ülevõtmise Komisjon.

31.11.18. Nahatoimkond Kaubandus-Tööstusministeeriumi juurde.

24.01.1919. Enamlaste Rüüstamisest Tekkinud Kahjude Hindamise Komisjonid maakondades.

6.02.19. Välis-sisseostu Komisjon Kaubandus-Tööstusministeeriumi j.

25.02.19. Rekvireerimis-kahjude Hindamise Pääkomisjon.

28.02.19. Rauda Rekvireerimise Komisjon Kaubandus-Tööstusministeeriumi juurde.

26.03.19. Mineraalvarade Küsimuse Lahendamise Komisjon.

9. 05.19. Vajaliste Ettevõtete Militariseerimise Komisjon Vabariigi Valitsuse juurde.

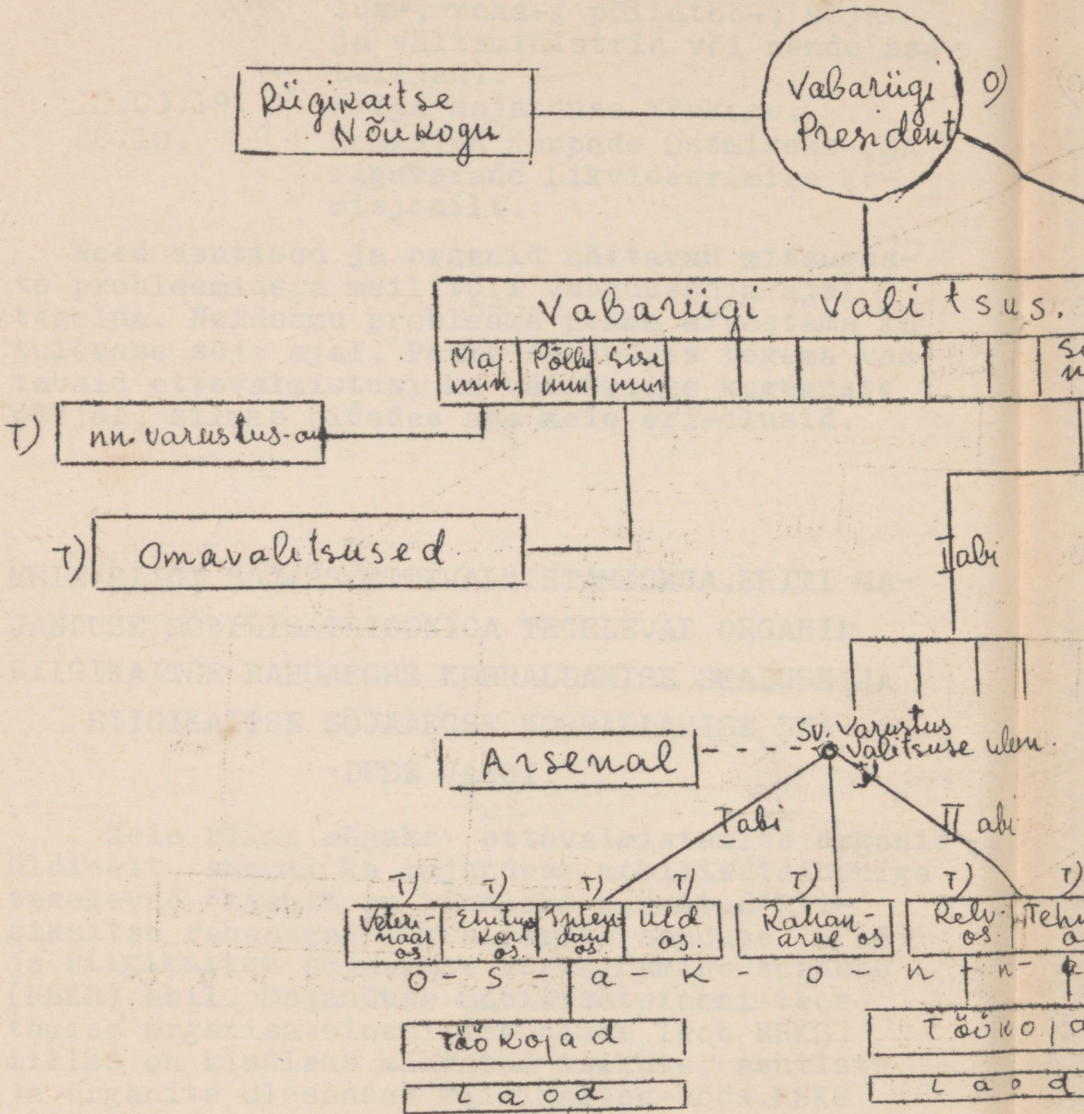
- 25.06.1919. Väliskaubanduse Nõukogu (koos-
seis: kaubandus-tööstus-, toit-
lus-, raha-, põllutöö-, sõja-
ja välisministrid või nende ase-
täitjad).
- 3.09.19. Riigi Majanduse Nõukogu.
- 28.10. Komisjon Kaupade Ostmiseks USA
Tagavarade Likvideerimise Ko-
misjonilt.

Need asutised ja organid näitavad missugus-
te probleemidega meil tuli Vabadussõja ajal
tegelda. Neidsamu probleeme peame arvestama ka
tulevase sõja ajal. Peame seejuures tegema vas-
tavaid ettevalmistusi ka välisriige kogemuste
põhjal, silmas pidades aga meie eri-olusid.

MEIE RIIGI SÕJAKS ETTEVALMISTAMISEGA, ERITI MA-
JANDUSE MOBILISATSIOONIGA TEGELEVAD ORGANID
RIIGIKAITSE RAHUAEGSE KORRALDAMISE SEADUSE JA
RIIGIKAITSE SÕJAAEGSE KORRALDAMISE SEA-
DUSE JARGI.

Meie riigi sõjaks ettevalmistamise organid
üldiselt, samuti ka majanduse mobilisatsiooniga
tegelevad organid on kindlaks määratud Riig-
ikaitse rahuaegse korraldamise seaduse (RFES)
ja Riigikaitse sõjaaegse korraldamise seaduse
(RSKR) abil. Majanduse mobilisatsiooni teos-
tamise organisatsioonilise aluse loob RRKS,
milles on kindlaks määratud isikute, asutiste
ja organite ülesanded riigikaitse-töös. RSKS
täiendab samade isikute, asutiste ja organite
ülesandeid sõja korral.

Riigikaitse majandusega tegelemine

- O) = Otsustavad organid
- K) = Nõuandvad, kaabullevad ja algatajad organid
- T) = Tööorganid

Meie majanduslik ettevalmistus sõjaks on rajatud totaalsõja põhimõttele, vastavalt Clausewitz'i teooriale, mille järgi me ei saa sõja kestust ega ulatust ette näha. Nii ütleb meie RRKS § 3, et riigikaitse teostamisele rakendatakse seadusis ettenähtud alustel kogu rahvas ja riigi ning rahva jõuallikad. Edasi ütleb sama seaduse § 9, et riigikaitse korraldus ja ettevalmistus peab võimaldama riigi ja rahva majanduse ja elu kiiret ümberkorraldamist ning ülemineku-võimalust sõjaaegsesse seisundisse, eesmärgiga tagada: 1) relvastatud jõudude pidevat võitluse-pidamise võimalust ja nende võitlusvõime säilitamist. 2) Riigi ja rahva jõuallikate pidevat teostamisvõimalust ning igakülgset, täielist ja otstarbekat ärakasutamist riigikaitseks.

RRKS loetleb täpselt ja üksikasjaliselt Presidendi, Riigikaitse Nõukogu, Vabariigi Valitsuse, Varustusvalitsuse, Sõjavägede Ülemjuhataja, Sõjavägede Staabi, Majandusministeeriumi, Põllutööministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi ja omavalitsuste ülesanded riigi sõjaks ettevalmistamisel. Majanduse mobilisatsiooni teostamine lasub peamiselt Majandus-, Põllutöö-, Sotsiaalministeeriumel ning omavalitsusil. Vaatleme hiljem üksikasjalisemalt nende organite ja isikute ülesandeid.

Meie riigi sõjaks ettevalmistamise organisatsioonis on otsustavaks organiks President. Nõuandvaiks, s.t. kaalutlevaiks organiks on Vabariigi Valitsus (koosneb kõigist ministreist) ja Riigikaitse Nõukogu. Viimase koosseisu kuuluvad: Ülemjuhataja, pääminister, 5 ministrit Presidendi määramisel, Riiginõukogu esimees, Riigivolikogu esimees, sõjaministri abi, Kaitseliidu ülem ja 3 väekonduseülemat. Tööorganeiks on: Majandusministeerium (eriti Varustusamet), Sõjaministee-

riumi osas lasub p aaraskus Varustusvalitsusel. Sõjaministeeriumi  ldosakond koordineerib t ood, teised osakonnad teotsevad oma erialadel. Sõja- vägede staabi V osakond teotseb inimeste mobi- lisatsiooni alal. T ooorganiks on veel kohalikud omavalitsused.

Meie sõjaks ettevalmistamise organisat- sioon (vt. skeem nr. 6) on teiste riikidega võrreldes omapärane ja kujutab enesest riigivalitsuse organeisse põimitud organisatsiooni. Puhtal kujul selle t uubi esindajaks pida- mast takistab teda vaid Riigikaitse Nõukogu. On üldse palju-vaieldavaks küsimuseks, kas tuleb pidada otstarbekamaks riigi sõjaks et- tevalmistamise organisatsiooni valitsuse paral- leelorganisatsioonina või tuleb ta põimida valit- sus-organisatsiooni sisse. Meie cludes r aagib viimase võimaluse poolt asjaolu, et meil eri organisatsiooni loomine sõjaks ettevalmistu- mise korraldamiseks oleks liiga kulukas ja tekitaks seepärast raskusi. Muidugi on valit- sus-organisatsiooni sees t ootaval sõjaks ette- valmistamise organisatsioonil ka küllalt suuri puudusi. Suuremaks puuduseks tuleb pidada seda, et valitsusasutised on selletõttu t ooaga liiga üle koormatud. Kuna aga tavaliseks näh- tuseks on, et ametiasutised p uuvad ikka esma- joores täita oma jooksvaid ülesanded, j aavad nii riigikaitse ülesanded hooepis teise jär- jekorda ega omistata neile küllaldast huvi.

Meie sõjaks ettevalmistamise organisat- siooni suuremaid vooresi on asjaolu, et kogu organisatsioon, välja arvatud Riigikaitse Nõu- kogu, jäab muutmatult püsima ka sõja ajal. See kergendab tuntavalt meie majanduse üleminekut sõjaolukorda. Seevastu riiges, kus riigi sõjaks ettevalmistamise organisatsioon t ootab eri organisatsioonina valitsuse kõrval, osutub sõja ajal vajaliseks liita see organisatsioon va- litsusega, mis toob kaasa teatud raskusi.

Sõjamajanduse seisukohalt on meie vaadeldud organisatsioonid teostatud ülesannete jagamine. Sõja korral on sõja juhiks president, kes on rahu ajal ettevalmistuste juhiks. Edasi aga jaguneb juhtimine: relvastatud jõudude tegelikuks juhiks on Sõjavägede Ülemjuhataja, riigi ja rahva majanduse ja kõigi jõuallikate ettevalmistajaks sõjaks ja sõja korral nende rakendajaks on Vabariigi Valitsus. Seejuures on aga püütud ka Ülemjuhatajale anda võimalus tutvuda põhjalikult kõigi riigi majanduslike küsimustega, mille läbitöötamiseks on Ülemjuhatajale allutatud sõjavägede staap.

Vastavalt sõjaliste ettevalmistuste juhtimise jagunemisele võime märgata teatud analoogiat üksikute organite tegevuses ja ülesandeis. Nii näiteks esineb analoogia Sõjavägede Staabi ja Varustusvalitsuse, sõja ajal veel ka Vabariigi Valitsuse ja Sõjavägede Ülemjuhataja tegevuses ja ülesandeis.

Majanduse mobilisatsiooni ettevalmistamise raskuspunkt lasub meil suuremalt osalt Majandusministeeriumi ja Põllutööministeeriumi, eriti esimese, õlgadel.

MEIE MAJANDUSMINISTEERIUMI ÜLESANDEL MAJANDUSE MOBILISATSIOONI ETTEVALMISTAMISEL JA TEOSTAMISEL.

Majandusministeeriumil lasuvad RRKS (§49) järgi majanduse mobilisatsiooni ettevalmistamiseks järgmised ülesanded:

- 1) Sõjapidamis-kulude eelarve-ettepaneku koostamine.
- 2) Rahamärkide tagavara (sõja korraks) soetamise, hoidmise ja valitsemise korraldamine.

3) Tööstusele sõja korraks ettenähtud ülesannete selgitamine.

4) Tööstuse suunamine ja arendamine vastavalt sõja ülesandele.

5) Tööstuse sõjaaegsete vajaduste (krediidi, toorainete ja mitmesuguste vahendite alal) kindlaksmääramine ja vajaliste vahendite soetamise korraldamine.

6) Tööstuse ülemineku ettevalmistamine rahuaegsest seisundist sõjaaegsesse.

7) Välis- ja sisekaubanduse suunamine, ettevalmistamine ja arndamine relvastatud jõudude ja rahva sõjaaegsete vajaduste kohaselt.

8) Tööstussaaduste (kodu- ja välismaa) tagavarade arvestamine.

9) Kaupade hädavajaliste tagavarade soetamise, hoidmise ja valitsemise korraldamine.

10) Rekvisitsioonide, välja arvatud põllu- ja metsamajandussaaduste ning liiklusvahendite rekvisitsioonid, ettevalmistamine sõja korraks ja rahvale ja relvastatud jõududele tööstus- ja põllumajandussaaduste muretsimine.

11) Sõja korraks kodanike ettevalmistamine normeeritud toidu- ja tarkeainete tarvitamisele üleminekuks.

RSKS (§38) näeb Majandusministeeriumi ülesandena sõja korral ette kõigi nende sammude teostamist majanduse mobilisatsiooni alal, mida majandusministeerium eelmise seaduse põhjal rahu ajal on kohustatud ette valmistama. Lisaks sellele on Majandusministeeriumi ülesandeks sõja korral veel rahva tootlustamine. Kaubanduse korraldamisel on ette nähtud, et Majandusministeerium siin esimeses järjekorras arvestaks relvastatud jõudude vajadusi hädavajaliste kaupade suhtes ja alles teises järjekorras kodanike vajadusi.

Nagu neist seadusist nähtub, lasub Majandusministeeriumil suurem osa meie majanduse mobilisatsiooni ettevalmistamisest ja tegelikust teostamisest.

Kuna need ülesanded on asetatud ministeeriumile n.ö. kõrvaltööna, muutub nende täitmine raskeks.

PÖLLUTÖÖMINISTEERIUMI ÜLESANDED MAJANDUSE MOBILISATSIOONI ETTEVALMISTAMISEL JA TEOSTAMISEL.

Põllutööministeeriumi ülesandeks rahu ajal on RSKS (§ 50) järgi põllu- ja metsamajanduse riigikaitseks ettevalmistamine ja rahva toidlustamise ettevalmistamine sõja korraks. Toidlustamine sõja korral kuulub aga juba Majandusministeeriumi ülesannete hulka. Põllutööministeeriumi rahuaegseks ülesandeks majanduse mobilisatsiooni ettevalmistamisel on eriti:

1) Põllu- ja metsamajanduse suunamine vastavalt sõja vajadusele.

2) Relvastatud jõududele ja rahvale vajalike põllu- ja metsamajandussaaduste tagavarade seotamise ja hoidmise korraldamine sõja korraks.

3) Põllu- ja metsamajandus-saaduste ostu ja rekvisitsioonide ettevalmistamine sõja ja mobilisatsiooni korraks.

4) Hobusetõugude ja -liikide arendamise suunamine sõjaväe vajaduste kohaselt.

5) Loomade toitmise ja looma-tervishoiu korraldamise ettevalmistamine.

6) Põllu- ja metsamajanduse rahuaegselt töökorralt sõjaaegsele töökorrale ülemineku ettevalmistamine.

Sõja korral näeb RSKS (§ 39) Põllutööministeeriumi ülesandena majanduse mobilisatsiooni teostamise alal ette:

- 1) Põllu- ja metsamajanduse suunamist ja rakendamist, vastavalt relvastatud jõudude ja rahva vajadusile.
- 2) Põllu- ja metsamajandussaaduste teostamist.

Põllutööministeeriumi ülesannete hulka kuulub veel relvastatud jõududele vajaliste veterinaar-vahendite muretsemine ja sõja ajal loomataudide vastu võitlemine..

SÕJAMINISTEERIUMI ÜLESANDED RIIGIKAITSE ALAL ÜLPISELT JA MAJANDUSE MOBILISATSIOONI ETTEVAL- MISTAMISEL NING TEOSTAMISEL.

Sõjaministeeriumi peamiseks ülesandeks riigikaitse alal on RSKS (§ 56) põhjal sõjaväe ja Kaitseliidu varustamise eest hoolitsemine, sõjaväeüksuste ja -asutiste majapidamine, sanitaar- ja veterinaarala korraldamine sõjaväes jms.

Majanduse mobilisatsiooni alal kuulub sõjaministeeriumi ülesannete hulka Sõjaministeeriumi käsustusse minevate ettevõtete ettevalmistamine sõja korraks rahu ajal ja nende ettevõtete kasutamine või ülevõtmine sõja korral.

OMAVALITSUSTE ÜLESANDED MAJANDUSE MOBILISATSIOONI ETTEVALMISTAMISEL JA TEOSTAMISEL.

Omavalitsusist evivad riigikaitse-töös tähtsust kohalikud omavalitsused, kuna kutse-

alalistel omavalitsustel lasub vaid kohustus täita neile vajaduse korral pandud ülesandeid.

Kohalike omavalitsuste ülesandeks majanduse mobilisatsiooni ettevalmistamisel ja teostamisel on peamiselt üksikute ministeeriumide tegevusele kaasaitamine ja teatud ülesannete tegelik teostamine kohapääl.

RRKS (§ 57) asetab kohalikele omavalitsustele majanduse mobilisatsiooni alal järgmised ülesanded:

- 1) Veo- ja liiklusvahendite sõjaväele võtmise teostamine mobilisatsiooni korral.
- 2) Rekvisitsioonide ja kodanike varade sundkasutamisele võtmise teostamine ning kodanike sundimine teha riigikaitse huvides hädavajalisi töid.
- 3) Avalik tööde teostamine.
- 4) Maanteede ja sildade ehitamine ja korraldamine.
- 5) Evakuatsioonide teostamine ja sellest tingitult kodanike paigutamine, nende tervishoiu ja toitluse korraldamine.

Edasi kuulub omavalitsuste ülesannete hulka pääle majanduse mobilisatsiooni küsimuste veel sõjategevuse läbi kannatanud sõjaväelaste ja kodanike eest hoolitsemine ning mobiliseeritute perekondade eest hoolitsemine.

Omavalitsustel on majanduse mobilisatsiooni suhtes suur tähtsus just vajaliste tarbeainete jaotuse korraldamises sõja korral. Maaomavalitsused esinevad tähtsamate tarbeainete kogujaina (rekvisitsioonide jms. abil), linnaomavalitsused aga nende ainete jaotajaina ja normijaina (varustustekkide abil).

SOTSIAALMINISTEERIUMI ÜLESANDEI RIIGIKAITSE ALAL.

Sotsiaalministeeriumil ei lasu ülesandeid majanduse mobilisatsiooni ettevalmistamise ega teostamise suhtes. Tema ülesanded riigikaitse alal on hoolekandelist laadi. RSKS (§ 42) põhjal on Sotsiaalministeeriumi ülesandeiks sõja korral:

- 1) Kerraldada sõjategevuse läbi kannatanud kodanikele arstiabi andmist.
- 2) Võidelda nakkushaiguste vastu rahva seas.
- 3) Teetada sõjaväelaste perekondi.
- 4) Abistada sõjapõgenikke.

Punktid 3 ja 4 sisaldavad seega osalt ka majanduslikku laadi ülesandeid.

SUNDKOORMISED.

Riigi sundkoormiste seadus (§1) näeb ette, et riik võib riigikaitse vajadusteks asetada kodanikele järgmisi sundkoormiseid:

- 1) Sund-võõrandada riigile tasu eest vallasvara (rekvisitsioon).
- 2) Võtta riigile ajutiselt kasutada varasid (sundkorras kasutamine).
- 3) Kohustada liiklemisvahendite omanikke toimetama tasu eest edasi inimesi ja vallasvara (küüdikohustus).
- 4) Kohustada kodanikke kindlaksmääratud tasu eest täitma tööd ja ülesandeid (töökohustus).
- 5) Kohustada füüsilisi ja juriidilisi isikuid ümber paigutama oma vallasvara.
- 6) Kohustada füüsilisi ja juriidilisi isikuid soetama tagavaraks vallasvara.

7) Kohustada laevaomanikke kohaldama oma laevu sõjaliste ülesannete täitmiseks.

Neid koormiseid võib panna:

1) Eesti Vabariigi piires elavaile füüsilisile isikuile ja väljaspool Eesti Vabariigi piires Eesti laevadel olevaile kodanikele kõigi nende koormiste terves ulatuses.

2) Omavalitsusile, väljaspool Eesti Vabariigi piires elavaile füüsilisile isikuile ja kõigile juriidilisile isikuile Eesti Vabariigi piires ja väljaspool - ainult nende Eesti Vabariigi piires oleva vara ulatuses.

3) Kõigile eesti laevadele laevade kohta ettenähtud ulatuses, vaatamata nende asukchale.

REKVISITSIOON.

Rekvireerida võib igasuguste riigikaitseks vajalist vallasvara. Rekvireerida ei või: Presidendi, Ülemjuhataja, ministrite, välisriikide saatkondade ja nende personaalide ja välisriikide kodanike (vastavalt rahvusvahelisile eeskirjule) varasid. Edasi ei või rekvireerida neid omavalitsuste ja ettevõtete varasid, mis on tarvilised omavalitsuse või ettevõtte edukaks teostamiseks; ettevõtte kohta on see kehtiv juhul, kui ettevõtte töötab üldsuse huvides (vajaliste vahenditega varustamise alal jms.). Pääleselle on veel kindlaks määratud teatud vallasvara liigid, mida ei või rekvireerida. Nii ei või rekvireerida näiteks eliit-suguloomi, üksikuid tööhobuseid, kellest omanikud saavad oma ülalpidamist jms.

Rekvisitsiooni võib teostada vaid mobilisatsiooni väljakuulutamise algusest kuni demobilisatsiooni lõpuni. Teatud osades võib rekvisitsiooni kasutada ka manöövrite ja reserv-väe-

laste kokkukutsumise ajal. Rekvisitsiooni ette määrata sõja või mobilisatsiooni korraks võib ka rahu ajal.

Rekvisitsiooni määramise õigus rahu ajal on: liiklusvahendite alal sõjaministril, põllu- ja metsamajandus-saaduste alal - põllutööministril ja kõigi muudel varade kohta - majandusministril. Eri-olukorras, kui pole mingit muud võimalust vajalise eseme nõutamiseks, on õigus rekvisitsiooni määrata ka diviisi-ülemal, vastava väekoondise ülemal ja Varustusvalitsuse ülemal. Sõja ajal on rekvisitsiooni õigus igal sõjaväe-üksuse ülemal.

Rekvisitsiooni ettevalmistamist teostavad Sõja-, Põllutöö- ja Majandusministeeriumid. Iga maakond ja neile lisaks veel Tallinna, Tartu ja Narva linnad moodustavad eri rekvisitsiooni-rajooni, millest igas töötab oma rekvisitsiooni-komisjon. Viimaste ülesandeks on: statistiliste andmete kogumine, eeltööde tegemine rekvisitsiooniks, kohustuste jaotamine valdade ja linnade vahel, omavalitsuste tegevuse juhtimine ja kontroll rekvisitsioonide alal ja rekviireeritava vallasvara hindade kindlaksmääramine, kui see pole toimunud seadusega üldiselt.

Rekvisitsiooni-komisjoni kuuluvad: esimehena maavanem või linnapää (mainitud kolmes linnas), liikmetena Majandus-, Põllutöö- ja Sõjaministeeriumi, edasi maa- või linnaomavalitsuse, Kaubandus-Tööstuskoja ja Põllutöökoja esindajad.

Rekviireeritava vallasvara suhtes kehtib nõue, et seda hoitakse korralikult ning ei rikutaks ega võõrandataks pääle rekvisitsiooniteate saamist. Liiklusvahendite rekvisitsiooni kohta kehtib veel erinõue, et need oleksid varustatud vajalike vahendite või küttematerjalidega. Nii peavad hobused rekvi-

reerimisel olema varustatud vastavate rakmetega ja kolme päeva söödaga (15 kg kaeru või otri ja 24 kg heinu), pääle selle veel tekiga ja heinavõrguga. Mootorsõidukid (välja arvatud külgkorviga mootorratas) peavad olema varustatud bensiini ja õliga vähemalt 100 km sõiduks, lisaks veel kahe 10-liitrilise bensiini-nõu ja ühe kinnikäiva õlikannuga.

Toiduainete, loomasööda ja koduloomade rekvireerimisel on ette nähtud teatud normid, mille kohaselt toiduaineid või loomi peab alles jääma nende omanikule tema enda ja ta perekonna tarvis. Rekvisitsiooni ja sundkorras kasutamise ettevalmistamise ja teostamise määruse põhjal. Inimtoidu alal jäetakse selle määruse (§30) järgi majapidamisse iga inimese kohta üheks kuuks alles:

	Inimesele üle 10a.	Alla 10 a.
Rukist või nisu	20 kg	13 kg
Otri	10 "	5 "
Kartuleid	50 "	30 "

Nimetatud ainete osalisel puudumisel võib neid asendada kindlaksmääratud korras ka teistega, kusjuures allesjätava nisu + rukki + odra suhe kartulitega peab olema 1 : 4. Nisu ja rukki norme võib rekvisitsiooni teostav omavalitsus vajaduse korral asendada teiste viljade arvel kuni 50%.

Need normid kehtivad, nagu tähendatud, majapidamises iga inimese kohta. Majapidamisse kuuluvaiks loetakse: peremees, tema perekonnaliikmed, teenijad ja nende ülalpidamisel olevad isikud, kui viimaseil pole oma majapidamist.

Loomatoidu alal (§ 31 j.) jäetakse majapidamisse iga looma kohta üheks kuuks alles sööta kilogrammides:

	Hobune.	Veis.	Lammast.	Siga.	Kana.
Kaeru	20	-	-	-	-
Otri	-	40	-	30	2
Heinu	240	80	25	-	-
Söödapõhku	120	230	20	-	-
Söödajuur- vilja	-	120	45	-	1,5
Kartuleid	-	-	-	180	-

Üksikute mainitud ainete vähesuse korral võib nende norme allesjätmisel vähendada kuni 50% ja asendada teistega järgmiselt:

1 kg kaeru = 1 kg otri = 3 kg heinu =
 = 4 kg söödapõhku
 1 kg heinu = 0,4" -"- = 0,5 kg kaeru =
 = 1,5 kg sööda-
 põhku.

1 kg söödajuurvilja = 0,5 kg kartuleid.

Teistele koduloomadele jäetava sööda normid määrab sõjaminister, vastavalt põllutöeministri arvamusele.

Seemnevilja, kui rekvireerimine toimub lõikuse ja järgmise külvi vahel, jäetakse majapidamise iga ha külvipinna kohta:

Rukist, nisu, kaeru ja otri - 200 kg
 Kartuleid - 3500 "

Igale viljaliigile vastava külvipinna suuruse määrab kohalik vallavalitsus. Need piirkonnad, mis jäetakse külvamata, määrab ära rekvisitsiooni määraja.

Toidu- ja söödandormid inimesile ja sigadele määratakse aasta läbi, kuna hobustele, veistele, kanadele ja lammastele määratakse söödandormid 1. oktoobrist 1. juunini. Häda korral tuleb toitu alles jätta minimaalselt hulgal, millest jätkuks järgmise lõikuseni.

Loomi jäetakse rekvisitsiooni korral alles majapidamise: 1 lüpsilehm, 1 lammas ja 1 siga iga kolme perekonnaliikme kohta, kus-

juures nende loomade hulka on arvatud ka sugu-loomad, kes ei kuulu rekvireerimisele. Hobuseid jäetakse põllumajanduslikult kasutatava esimese 10 - 20 ha kohta üks, kusjuures iga järgmise 20 ha kohta jäetakse 1 hobuse lisaks.

Hobustest jäetakse veel rekvireerimata: kõik nooremad kui 3 $\frac{1}{2}$ a., vigased ja kõlbmatud, tiined märad (kandeajaga üle 6 k. kuni 3 k. pääle peeginist) ja üksikud tööhobused, kes annavad nende omanikele vajalist ülalpidamist.

Tasumaksimine rekvireeritud loomade, viljad ja muu vallasvara eest peab seaduse kohaselt toimuma pääle rekvireerimist ühe kuu jooksul, kusjuures riik püüab maksta tasu võimalikult kiiresti. Tasunormid määrab üldiselt Vabariigi Valitsus majandusministri ettepanekul.

KÄITISTE SUNDKORRAS KASUTAMINE.

Kui käitisele teatud ülesannete andmine, samuti ruumide jms. kinnisvarade kasutamine võib toimuda ka rahu ajal, siis käitiste sundkorras kasutamine võib toimuda ainult mobiilsatsiooni ajal.

Käitist sundkorras kasutamine võib (Riigi sundkorratuste seaduse § 69 põhjal) toimuda kolmel kujul:

- 1) Sundkorras ülesannete andmise teel käitisele.
- 2) Käitise sundkorras ülevõtmise teel riigile ajutiseks kasutamiseks.
- 3) Käitise ajutise kasutamise teel, käitise üle võtmata.

Esimesel ja kolmandal juhul jääb käitise valitsemise ja juhtimise õigus alles käitise omanikule, teisel juhul aga läheb üle riigile.

Käitise sundkorras kasutamise ettevalmistamiseks peab käitise juht võimaldama Majandusministeeriumi esindajal käitisega põhjalikult tutvuda, andes vajaduse korral ka seletusi. Antud andmed peavad jääma saladusse.

Sundkorras kasutamise aja jooksul vabaneb käitis kõigist sundkorras kasutamise tagajärjel täitmata jäänud lepingute täitmatajätmise tagajärgedest.

Käitisele sundkorras ülesannete andmise õigus rahu ajal on majandusministril ja selleks volitatud ametisikuil. Sõja ajal kiire vajaduse korral on vajalisc varustuse valmistamise ja parandamise alal käitisele ülesannete andmise õigus rügemendi-ülemail, väeüksade ja asutiste ülemail, Kaitseliidu malevapäälikuil ja piirivalve-jaoskonna ülemail. Majandusministril ja selleks volitatud ametisikuil on õigus juba rahu ajal ette määrata käitisile ülesandeid ja nõuda kavasid nende ülesannete täitmise kohta.

Käitiste sundkorras riigile ajutiseks kasutamiseks ülevõtmise õigus on majandusministril. Ülevõtmist teostab vastav komisjon, kuhu kuuluvad esimees majandusministri määramisel ja liikmeina Majandusministeeriumi, linna- või vallavalitsuse, Kaubandus-Tööstus-Koja ja vastava ministeeriumi esindajad. Käitise tagasiandmisel endisele omanikule astub jälle kokku komisjon. Mõlemal korral hinnatakse käitise varad.

Enne käitise sundkorras ülevõtmist tehtud käitise võlgade sissenõudmine pannakse seisma kuni käitise tagasiandmiseni ta omanikule.

Käitise sundkorras kasutamise õigustist üle võtmata on samadel isikutel ja asutistel kellel on õigus anda käitisele ülesandeid.

Tasu käitisele ülesannete andmise ja sundkorras kasutamise korral käitist üle võtmata

määrat käitise juhatusega kokkuleppe saamise korral kasutamise määraja, kui summa ei ole üle 1.000 kr. Käitise sundkorras ülevõtmisel ja ülesannete andmise või sundkorras kasutamise korral kokkuleppe mitte-saavutamisel, samuti juhul, kui tasusumma ületab 1.000 kr., määrab tasu komisjon.

Võib arvata, et meil tuleb kõige enam rakendada p. 1 tähendatud moodust.

LIIKLUSVAHENDITE SUNDKORRAS KASUTAMINE JA KÜÜ- I KCHUSTUS.

Liiklusvahendeid võib võtta sundkasutamisele (Riigi sundkoormatuste seaduse põhjal) järgmiselt:

Rahu ajal - ühelt ja samalt kchuslaselt
kuni 2 kuud aastas.

Sõja ajal - ühelt ja samalt kohuslaselt
kuni 4 kuud aastas.

Laevade jt. ujuvabinõude (üle 5 bruto reg.-tonni) kasutamise aeg on nii rahu kui ka sõja ajal piiramatu.

Liiklusvahendite sundkorras kasutamisele- võtmise määramise õigus on sõjaminiistril. Sollekchased kavade koostab Sõjavägede Staap, kuna kavade teostamine lasub sõjaringkonna ülemail. Liiklusvahendite ülevõtmine sundkorras kasutamiseks toimub vastava komisjoni poolt (komisjoni kuuluvad: sõjaringk. ülema poolt määratud ohvitser, omavalitsuse ja politsei esindaja; hobuste kasutamisele-võtmisel kuulub komisjoni koesseisu ka veterinaar-arst).

Reserv-väelaste õppuste korral rahu ajal, kui on tarvis kasutada lühemaks ajaks suurel hulgal liiklusvahendeid, määrab nende kasutamise

Sõjavägede Ülemjuhataja ja teostavad tegelikult sõjaväeüksuste või -asutiste juhatajad.

Sundkorras kasutamisele võetud liiklusvahendi juht võib oma soovil kohaselt liiklusvahendiga kaasa tulla, kui liiklusvahendit kasutava väeosa või asutise ülem peab seda võimalikuks.

Seejuures peab liiklusvahendi juht hooldama ja juhtima oma liiklusvahendit rahalise tasuta, kuuludes aga riigi hooldamisele ja ülalpidamisele selle aja jooksul.

Küüdikohustust võib kodanikele asetada nii sõja kui ka rahu ajal. Selleks võib kodanikke koolustada küüditama:

- 1) Hobusega, kas ratsa või vecki abil.
- 2) Mootor-veokiga.
- 3) Laeva või muu ujuv-vahendiga.
- 4) Ohus liikuva vahendiga.

Küüdikohustus ei või kesta ühtejärgi üle 24 tunni. Erandiks on küüdikohustus ujuv-vahendiga, kus see kohustus kestab ülesande täitmise lõpuni.

Pikema kestusega küüdikohustus on lubatud ka reserv-väelaste tegelikku väcteenistusse kutsumise, manöövrite ja õppuste korral. Neil juhtudel võib küüdikohustus kesta ühtejärgi kuni 3 ööpäeva.

Ka küüdikohustuse ulatus maa-alaliselt on teatud osas kindlaks määratud. Nii vi või hõusõidukeid kasutada küüdikohustust ühtejärgi üle 30 km kohast, kus küüdikohustus algas. Erandlikult võib küüdikohustust pikendada, kui 30 km lõppemisel asub lähedal linn või mingi muu asula.

Küüdikohustuse määramise õigus on: ministritel, selleks volitatud isikul, sõjaringkonna-ülemail, kaitseväe ülemal, riigiasutiste juhatajail, ministriumide osakondade ja talituste juhatajail ja linna - ring maa-omavalitsusil.

Küüdikchustuse juures on veel kindlaks määratud koorma ülemmäär hobuse-veekile. 1-hobuveekile on koorma ülemmääraks 2 inimest ja käsipakid (mitte üle 50 kg), koguraskusega mitte üle 350 kg, 2-hobuveekile - 3 inimest käsipakkide või muu vallasvaraga, koguraskusega mitte üle 500 kg.

TÖÖKOHUSTUS.

Töökohustust võib Riigi sundkoormatuste seaduse põhjal panna kodanikele ainult mobilisatsioonaja jooksul igasuguste riigikaitseks vajaliste tööde ja ülesannete teostamiseks.

Töökohustust võib panna kõigile kodanikele 16.-60. eluaastani, kantseleitöök - 15.-65. eluaastani. Töökohustusest on vabad: riigi ja maavalitsuste, samuti sõjaväe-teenistuses olevad isikud, naised raseduse korral, alla 12-aastaste laste emad (kui lapsed on nende juures), töövõimetud, haiged ja nende talitajad, alaealised, raugad ja riiklikel kaalutlusil töökohustusest vabastatud isikud.

Töökohustuse määrab Ülemjuhataja.

Töökohuslaste tööpäev kestab normaalselt 8 tundi, kuid seda aega võib vajaduse korral pikendada. Kui töökohuslane viibib koostöös ühtejärgi üle 6 tunni, saab ta oma soovikohaselt ja vastavalt vajadusile toidu, toiduaineid või loomasööta töötasu arvel. Võimaluse korral saab töökohuslane ka tasuta ulualust. Töö kohuslaselt võib nõuda tööleilmumist oma töö- või liiklusvahenditega, kui tal neid on.

Tasunormid töökohustuse eest määrab Vabariigi Valitsus sõjaministri ettepanekul.

EVAKUATSIOON.

Evakuatsioon (Riigi sundkoormatuste seaduse põhjal) võib toimuda nii mobilisatsiooni kui ka rahu ajal erilisel riiklikel kaalutusil.

Evakuatsiooni määrajaks on rahu ajal President, mobilisatsiooni ajal Sõjavägede Ülemjuhataja. Sellejuures võib Vabariigi Valitsus rahu ajal evakuatsiooni ette määrata mobilisatsiooni korraks.

Evakuatsiooni võib määrata järgmisil põhjusil:

- 1) Teatud maaalade tühjendamiseks sõja korraks, et hõlbustada sõjalist tegevust neil maaaladel.
- 2) Tähtsate varade vaenlase kätte sattumise või pommitamisel hävinemise vältimiseks.
- 3) Eriteadlaste või oskustöölise paigutamiseks rajoonesse, kus nende järgi on suurem tarvidus.

Evakuatsiooni-kooskõpsused võivad kaasa võtta oma perekonnad ja kogu oma vallasvara, kui see pole eri seaduse või korraldusega piiratud. Evakueerumis-nõue tuleb täita viivitamata, kui pole antud selleks kindlat tähtpäeva.

TARBEAINETE TAGAVARAKS SOETAMINE JA NENDE TAGAVARAJE HOIIMINE.

Kaubanduslikud ja tööstuslikud ettevõtted, kes teotsevad toor- ja toiduainete tootmisega

või müügiga, on kohustatud pääle jocksvate tagavarade, mis vajalised ettevõtte tegevuseks, pidama määratud hulgal nn. puutumata tagavarasid. Vaatleme nüüd lähemalt neid norme, mis on kindlaks määratud Tarbeainete tagavaraks soetamise seaduse teostamise määrusega.

Kaubanduslikud ettevõtted, kes veavad sisse eri-nimestikus loetletud kaupu, on kohustatud pidama neist kaupadest tagavarasid majandusministri poolt määratud kogustes ja kohtades. Seejuures nende tagavarade hulk ei pea olema üle 50% nende kaupade aastasest sisseveo läbikäigust neis ettevõtteis.

I järgu kaubanduslikud ettevõtted, kes neid kaupu sisse ei vea, ja II järgu ettevõtted, kes müüvad ka hulgi, on kohustatud hoidma neid tagavaraks vähemalt 20% nende aastasest läbikäigust. Majandusminister võib seda normi mõjuvaid põhjusil alandada 10%-ni.

II järgu kaubanduslikud ettevõtted, kes müüvad vaid jaoti, ja III järgu kaubanduslikud ettevõtted on kohustatud hoidma neist kaupadest tagavarasid majandusministri määramisel, kuid mitte üle 10% nende kaupade aastasest läbikäigust.

Tööstusettevõtted peavad eri-nimekirjas loetletud aineid ja saadusi hoidma puutumata tagavaradena kas toorainete või toodete kujul majandusministri määramisel, kuid mitte üle 50% nende ainete või saaduste läbikäigust.

Aastaseks läbikäiguks loetakse: kaubanduslikel ettevõtteil vastavate kaupade läbimüügi või sisseveo kogust, tööstuslikel ettevõtteil - siseturu otstarbeks toodetud saaduste ja nende valmistamiseks tarvitatud toorainete kogust, eelmisel tegevusaastal. Jooksva aasta äriaastal oma tegevust alanud ettevõtete läbikäigu suuruse määrab kindlaks majandusminister.

Neid tagavarade-koguseid, mida on väliskaubanduse või riigikaitse huvides hoida antud normidest suuremainsa, määrab igal üksikul juhul eraldi Vabariigi Valitsus majandusministri ettepanekul. Majandusminister võib siseturu jms. olukordadest tingitud põhjusil üksikuil ettevõttele tagavarade-norme ka ajutiselt vähendada, kui riigikaitse lised huvid seda lubavad.

Ettevõtted on kohustatud hoidma oma puutumata tagavarasid värskeina, kusjuures nende ainete või toodete uuendamist ei loeta nende äratarvitamiseks. Kasutada võib aga puutumata tagavarasid ainult majandusministri loal ja tema poolt määratud korras. Ettevõtte lõpetamisel või üksiku artikli likvideerimisel võib selle puutumata tagavarasid likvideerida ainult majandusministeeriumi juhendite põhjal.

Majandusministrile tuleb ettenähtud tähtpäeval ja korras esitada andmeid puutumata tagavarade kohta. Majandusministeeriumi selleks volitatud ametnike nõudel peavad ettevõtted esitada kontrolliks kõik oma raamatud ja dokumendid, andes sellejuures ka vajalisi seletusi. Andmed jäävad salajasiks. Kontrolli hõlbustamiseks on ettevõttele kohustuslik tagavaraks hoitavate ainete ja saaduste arvestamine ostu, müügi ja larseisu kohta.

Sõja või muu üldohu korral määrab Vabariigi Valitsus majandusministri ettepanekul üksikute tagavaraks-hoitavate ainete või saaduste vabamüügi lõpetamise korra ja tähtpäeva. Majandusminister määrab seejärgi nende ainete hinna ja väljaandmise korra.

Puutumata tagavarade üle kontrolli teostamiseks on majandusministril õigus kasutada riigi- ja omavalitsus-asutiste ja ettevõtete abi.

Puutumata tagavaraks hoitavate ainete erinimestik sisaldab kõiki meie esmajärgulisi tarbeaineid, nagu: sool, suhkur, kohv, tee, toor-nahk,

kanep, lina, vill, puuvill, teras, vilt, plekk, vask, rafta, petrooleum, bensiin, määrdeõlid, küünlad, tulitikud, kautšuk, soda, kloorlubi, parkained, kaltsud, põlevkivi, klaas, mootorsõidukite tagavara-osad ja kummid, jalanõud, riie, värvained jms.

SUNDKOORMISTE PÄÄKOMISJON.

Sundkoormiste määramisel kodanikele võib viimaseil tekkida kaebusi vastavate koormiste määrajate vastu. Nende kaebuste lahendamiseks on loodud vastav keskus - Sundkoormiste Pääkomisjon. See organ koosneb: Sõja-, Majandus-, Teede-, Kõhtu-, Sise-, Põllutöö- ja Sotsiaalministeeriumide esindajaist. Esimeheks on Majandusministeeriumi esindaja.

Kaebusi rekvisitsiooni-komisjonide otsuseile võib kodanik esitada Sundkoormiste Pääkomisjonile samade komisjonide kaudu 1 kuu jooksul, arvates otsuse väljakuulutamisest kodanikule. Komisjon saadab kaebuse 14 päeva jooksul ühes vastava seletusega Sundkoormiste Pääkomisjonile edasi.

Kaebusi vallavalitsuste ja kolmanda-astme linnavalitsuste otsuseile tuleb esitada vastavale maavanemale, teiste linnavalitsuste ja maavanemate otsuste vastu - kohalikule ringkonnakohale.

Kaebusi sõjaväelaste otsuseile sundkoormiste alal tuleb esitada vastavas administratiivmenetluse seaduse korras sõjaministrile.

Kõik kaebused sundkoormiste määrajate otsuste vastu tuleb esitada kirjalikult. Kaebuse esitamine ei pane langetatud otsuse täitmist seisma.

Sundkoormiste Pääkomisjon arutab esitatud kaebusi sisuliselt. Pääkomisjoni otsuseile on võimalus edasi kaevata veel administratiivkohtu-korras riigikohtusse 1 kuu jooksul, arvatades Pääkomisjoni otsuse väljakuulutamisest.

ooo00ooo00ooo

=====
Paljundus-büroo "R E T A"
Rüütli tän. 22 -1. Tartu. Telef.43-79.

50. —

A
11612
219 521 i